TOPLUMSAL
Tarih
278
ŞUBAT
2017

Prof. Dr. Ehud R. Toledano ile Söyleşi: Osmanlı'da Kölecilik ve Afro-Türkler
Müge Akpınar
Lülüfer Körükmez

"Fransız Boratav": Pertev Naili Boratav'ın Fransa'daki Mirası

Laurent Sébastien Fournier, Pertev Naili Boratav'ın halkbilim alanında yürüttüğü çalışmaları, eserlerini ve Fransa'da ardında bıraktığı zengin arşivi değerlendiriyor...
sayfa 36

Aubrey Beardsley'in Tuhaf Masal Kahramanları
Bahar Gürsel

1909'da Selanik'te Bir Dolandırıcılık Vakası: Abdülaziz'in Düzmece Torunu Sahte Prens Şahabeddin
İ. Arda Odabaşı

Kültürel Mirası Yorumlamak: Türkiye'de Arkeolojinin Bizans Çalışmalarına Katkısı
Ufuk Serin

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025
ISSN 1300-7025-9-1

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BİR DOĞAL AFET DEĞİLDİ.

- Savaşın çıkışında, Avrupa'yı iki kampa bölen ittifaklar sistemi, gizli diplomasi ve silahlanma yarışının rolü neydi?
- Dış politikaları içerideki siyasal ve toplumsal baskılar mı belirlemişti?
- Yoksa dış politikalar içeride toplumsal dizayn amaçlı olarak mı kullanılmıştı?
- 1914'teki Temmuz Krizi'nde alınan kararlarda liderlerin kişilik özellikleri belirleyici olmuş muydu?
- Kamuoyları bu kadar kanlı bir boğazlaşmayı coşkuyla bekleyecek hale nasıl getirilmişti?

"Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri konusunda İngilizce yazılmış muhtemelen en kapsamlı tarih çalışması."
Volker Berghahn, Columbia University

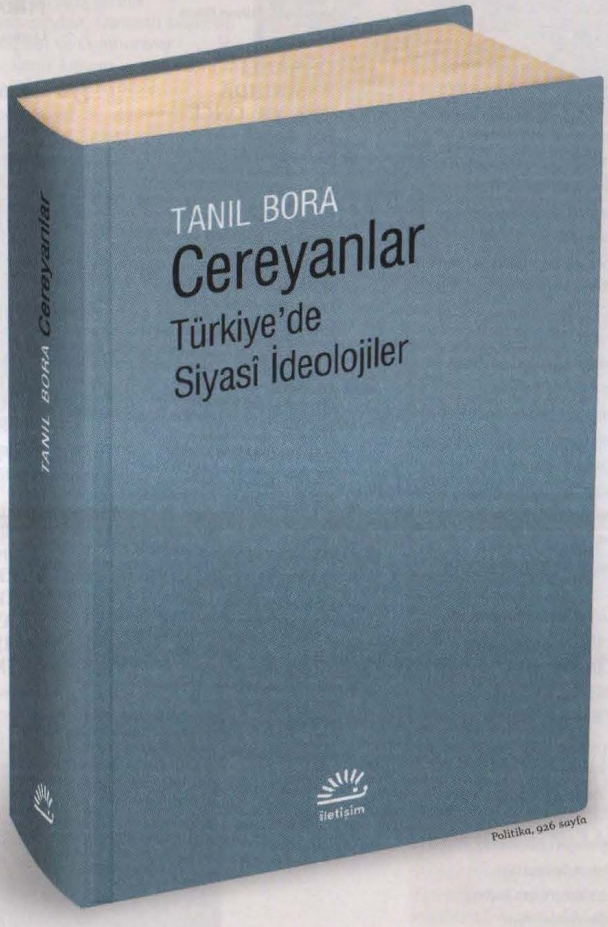
Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?
James Joll, Gordon Martel
çev. Orhan Dinç Tayanç
432 sayfa, 28 TL

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 Mersin, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

iletişim

Türkiye'nin düşünsel malzemesini anlamak

Cereyanlar, Türkiye'de siyasî ideolojilerin özelliklerini; birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme süreçlerini; cereyanlar içindeki figürlerin ideolojik seyahatlerini; muarız belledikleri̇ne dair kurguladıkları dili; ideolojileri popülerleştirme tekniklerini ve siyasî ideolojilerin gündelik hayatta nasıl karşımıza çıktıklarını ustalıkla işlenmiş bir biçimde gözler önüne seriyor.

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin vimeo.com/iletisim instagram.com/iletisimyayin PUNTO

MERHABA,

Bu sayımızda farklı tarihlerden, farklı coğrafyalardan misafirlerimiz var: Pertev Naili Boratav, Aubrey Vincent Beardsley, Mehmet Selahattin Tansel ve bir de kendine bir yaşamöyküsü uydurmuş olan "Ahmed Şahabeddin Beyefendi" ya da "Prens Şahabeddin".

Laurent Sébastien Fournier, ömrünü masallara, tekerlemelere, oyunlara adayıp halkların hafızasını tarihe kaydeden ve bunun bedelini, haritasını çizdiği bu topraklardan ayrı yaşamak zorunda bırakılarak ödeyen Pertev Naili Boratav'ı sayfalarımıza taşıyor. Fournier'nin makalesi sayesinde Türkiye'den Fransa'ya uzanan bir yaşamın izlerini sürüyor, Boratav'ın dünyaya miras bıraktığı binlerce satırın arasında geziniyoruz. Bu vesileyle, hakkında daha yazılacak çok şey olan Pertev Naili Boratav'ın zengin arşivinin Tarih Vakfı'nda araştırmacıları beklediğini hatırlatmak istiyor ve bu yazıyı hazırlarken bize her aşamada destek olan Arzu Öztürkmen'e teşekkür ediyorum.

Bahar Gürsel'in yazısı okurları İngiltere'ye götürüyor. 26 yıllık yaşamından geriye çokça eser ve bir başkaldırı öyküsü bırakmış olan Aubrey Beardsley'i tanıyor, onun sıra dışı kahramanlarıyla tanışıyoruz; Kırmızı Başlıklı Kız, Ali Baba ve diğerleriyle.

Arda Odabaşı 1909 yılının gazeteleri aracılığıyla, Selanik'te yaşanan ilginç bir hikâyeyi takip ediyor. Kendisini Sultan Abdülaziz'in torunu olarak tanıtan, etrafını da buna enikonu inandıran Şahabeddin'in macerası aracılığıyla, sıradan bir dolandırıcılık vakasının nasıl olup da siyasi bir nitelik kazandığına, keyif düşkünlüğünün nasıl "irticaiyyun"a bağlandığına tanık oluyoruz.

Yunus Pustu ise hak ettiği değeri görmemiş olan tarihçi, eğitimci Mehmet Selahattin Tansel'in yaşamöyküsünün karanlıkta kalmış noktalarını, belgeler ve aile fertlerinin anlattıkları üzerinden aydınlatıyor.

Ufuk Serin'in yazısı, Türkiye'de arkeolojinin Bizans araştırmalarına sunduğu katkıyı çerçevelerken, kültürel mirasın korunması için öncelikle geçmişin doğru yorumlanması gerektiğinin altını çiziyor. Lülüfer Körükmez ve Müge Akpınar da Prof. Dr. Ehud Toledano ile yaptıkları söyleşi aracılığıyla, Afro-Türkler ve diğer grupların yaşam öykülerini dinleyip kaydetmenin ne denli önemli olduğunu hatırlatıyor.

Hepimize aydınlık ve hayırlı günler diliyorum.

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
15 KASIM 1924 İSTANBUL VE ANKARA
Hazırlayan: Edhem Eldem

10 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

14 GÖZDEN KAÇANLAR
BLAKHERNAI DÜN VE BUGÜN
Kübra Yaşar
Cihan Uzunçarşılı Baysal

26 **İKİNCİ ULUSLARARASI PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ'NİN ARDINDAN**

28 **HRANT DİNK HAFIZA MEKÂNI PROJESİ GELİŞİYOR**

32 **YENİ TARİH MÜFREDATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
Fırat Güllü

36 **"FRANSIZ BORATAV": PERTEV NAİLİ BORATAV'IN FRANSA'DAKİ MİRASI**
Laurent Sébastien Fournier

50 1909'DA SELANİK'TE BİR DOLANDIRICILIK VAKASI:
ABDÜLAZİZ'İN DÜZMECE TORUNU SAHTE PRENS ŞAHABEDDİN
İ. Arda Odabaşı

60 **PROF. DR. EHUD R. TOLEDANO İLE OSMANLI'DA KÖLECİLİK VE AFRO-TÜRKLER ÜZERİNE**
Müge Akpınar
Lülüfer Körükmez

68 KÜLTÜREL MİRASI YORUMLAMAK:
TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİNİN BİZANS ÇALIŞMALARINA KATKISI
Ufuk Serin

82 **AKADEMİ DIŞINDA KALMIŞ BİR TARİH HOCASI: DR. MEHMET SELAHATTİN TANSEL**
Yunus Pustu

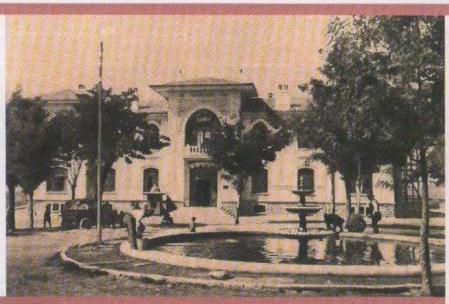
86 **AUBREY BEARDSLEY'İN TUHAF MASAL KAHRAMANLARI**
Bahar Gürsel

Kapak:
Pertev Naili Boratav'ın *Contes Turcs* adlı kitabının kapağında Abidin Dino'nun çizimi.

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: İSTANBUL VE ANKARA

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 15 Kasım 1924 tarihli nüshasından, Osmanlı başkenti İstanbul ve Cumhuriyet başkenti Ankara'yı karşılaştıran makaleyi aktarıyor.

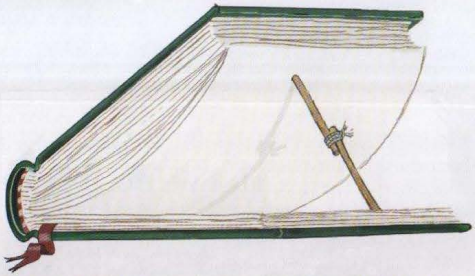

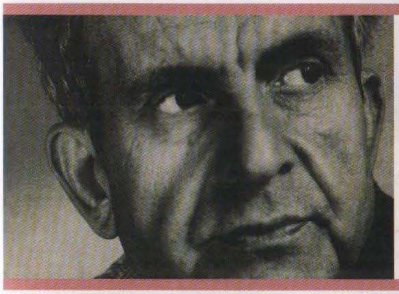
14 BLAKHERNAI DÜN VE BUGÜN

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nin hazırladığı "Gözden Kaçanlar" dizisi, Bizans dönemi saray bölgesi olarak bilinen Blakhernai hakkındaki yazıyla devam ediyor.

32 YENİ TARİH MÜFREDATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fırat Güllü, Talim Terbiye Kurulu'nun lise tarih dersleri müfredatı için hazırladığı 2017 taslağını eleştirel bir yaklaşımla değerlendiriyor.

82 AKADEMİ DIŞINDA KALMIŞ BİR TARİH HOCASI: DR. MEHMET SELAHATTİN TANSEL

Yunus Pustu, Mehmet Selahattin Tansel'in yaşam öyküsünü, eserlerini ve mesleki faaliyetlerini inceliyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 278, Şubat 2017

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ocak 2017

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

15 KASIM 1924

İSTANBUL VE ANKARA

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur. SAMEDI 15 NOVEMBRE 1924 Gaston SORBETS, rédacteur en chef.

ONZE NOVEMBRE

Le rassemblement à l'Arc de Triomphe, autour des drapeaux cachés sur la tombe du Soldat Inconnu, recouverte de fleurs.

En bas, à gauche, on reconnaît M. Gaston Doumergue, ayant à sa droite M. de Selves, à sa gauche M. Painlevé, et derrière lui M. Herriot.

Phot. J. Choi-Goyat. — Voir l'article, page 490.

11 Kasım. Zafer Takı'nda, çiçeklerle kaplı Meçhul Asker'in mezarının etrafında saygı duruşu. Aşağıda solda Bay Gaston Doumergues ile onun sağında Bay de Selves, solunda Bay Painlevé, arkasında ise Bay Herriot görünmektedir.

L'illustration dergisinin 11 Kasım 1924 tarihli ve 4263 sayılı nüshasının kapağında I. Dünya Savaşı'nın sonu olarak kabul edilen 11 Kasım günü kutlamalarının Paris'teki görüntülerine yer verilmişti. İtilaf devletleriyle Almanya arasında 11 Kasım 1918 günü imzalanan mütarekeyi savaşın sonu kabul eden bu gelenek günümüze kadar başlıca Avrupa ülkelerinde devam etmektedir. Fotoğrafta Fransa'nın en önemli savaş anıtı olarak telakki edilen ve 1806'da Napoléon tarafından kendi zaferlerini kutlamak üzere inşa edilmiş olan meşhur Zafer Takı (*Arc de Triomphe*) yer almaktaydı. Fakat asıl odak noktası, takın altında bulunan Meçhul Asker Anıtı ve anıtın daimi olarak yanan aleviydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra vücuda getirilen bu anıtın 11 Kasım 1920 günü açılışı gerçekleştirilmiş, 1923'te ise ebedi alevi (*flamme éternelle*) yakılmıştı. Fotoğrafta yer alan ve dergi tarafından tanıtılan kişiliklere gelince, bunlar sırasıyla Cumhurbaşkanı Gaston Doumergues (1863-1937), Senato Başkanı Justin de Selves (1848-1934), Meclis Başkanı Paul Painlevé (1863-1933) ve Başbakan Édouard Herriot (1872-1957) idi.

Derginin iç sayfalarında ise 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent yapılması neticesinde ortaya çıkan değişiklik ve eski başkent ile yenisi arasındaki farklar ve oluşturdukları tezat üzerine coğrafyacı Raoul Blanchard'ın bir yazısı ve fotoğrafları yer almaktaydı.[1] Derginin daha önce yayımlamış olduğumuz birçok yazısında olduğu gibi bu yazıda da Fransa'da Türkiye'nin savaş sonrasında geçirdiği kökten değişime duyulan ilginin hatta hayranlığın izlerini görmek mümkündür. Bir taraftan Şark'ın başlıca gizemli ve egzotik simgelerinden biri olan İstanbul'un kaybına hayıflanılırken, diğer taraftan da Anadolu bozkırının ortasında yokluk içinde yeni bir başkentin ortaya çıkması karşısında duyulan hayret yazının başlıca temasını oluşturmaktadır. Bu tezadın epeyce beklendik ve stereotipik bir kurgu olduğunu kabul etmek gerekirse de, akademik bir kimliğe sahip ve özellikle de coğrafya gibi bir disiplinden gelen Blanchard'ın yorumlarını sadece retorik olarak almamak gerekir. İstanbul'un uğradığı kan kaybı, başkent değişimine neden olan gerekçeler, yeni Türkiye'nin Doğu'ya yönelmesi ve Avrupa'dan iyice soğuması, Ankara'da ulusal bir medeniyet ve modernlik projesi oluşturmanın beraberinde getirdiği zorluklar, bu proje henüz geleneksel yapısını muhafaza eden bir kasabaya uygulandığı zaman ortaya çıkan tutarsızlık ve çelişkiler bu uzunca metni okunur kılmanın ötesinde ona ilginç bir boyut kazandırmaktadır.

Bugün Ankara lehine terk edilmiş olan Türk imparatorluğunun eski başkenti İstanbul. Seraskerat Kulesi'nden çekilmiş panorama: Ön planda Beyoğlu ve Galata semtlerinden Haliç'in ayırdığı leskil İstanbul; sağda Boğaziçi.

DÜNÜN VE BUGÜNÜN BAŞKENTLERİ: İSTANBUL VE ANKARA

Grenoble Üniversitesi'nde Coğrafya profesörü Bay Raoul Blanchard elan Fransız hükümeti tarafından görevli olarak Anadolu'da bulunmaktadır. Illustration için seyahatinden bazı mektuplarını ayırmak lütfunda bulundu. İlk mektubunu Türkiye'nin biri geçmişin, diğeri bugünün olmak üzere çarpıcı bir tezat gösteren iki başkentine ayırdı.

Bir başkentin iktidardan düşüşü her zaman duygulandırıcı bir olaydır. Hele on altı asırdır büyük devletler üzerinde hüküm sürmeye alışmış İstanbul gibi bir imparatorluk kenti söz konusu olduğunda. 1923'ten beri İstanbul artık yeni Türkiye'nin başkenti değil; Ankara'dan gelen emirlerle yönetilen bir taşra kentine dönüştü. Bu dönüşümün gerçekleştiği şu anda sonuçlarını kısaca kaydetmek ilginç olur diye düşündük. İstanbul ile Ankara bu hükümranlık nakline nasıl uyum gösteriyorlar?

İSTANBUL'DA GÜNBATIMI

Fakat her şeyden önce, yakında neredeyse beş yüz yıldır Türk imparatorluğuyla özdeşleşen bu kadar güçlü ve güzel bir kentin gözden düşmesi nedendir? Geçici bir kapris ve anlık bir gücenme mi söz konusu? İstanbul yakında affedilmek ümidiyle bir tür cezaya mı tabi tutuldu? Hiç de değil! Yeni Türkiye'nin yöneticileri soğukkanlı ve keskin bakışlılar. Kararları senelerce süren zorluklarla olgunlaştı ve projeleri Sakarya'nın ve Çanakkale'nin siperlerindeki uykusuz nöbetlerde geliştirildi. İstanbul, Avrupa'ya sırtlarını dönüp kesin bir şekilde Asya'ya gözlerini çevirmeye karar vermiş olan adamlar tarafından mahkûm edildi. 1924 Türkiye'si sadece artık Boğazlar'a bir tür kalkan oluşturan Doğu Trakya'daki küçük alan dışında Avrupa'da toprağı bulunmayan coğrafyası nedeniyle Asyalı değil. Duygu ve niyetleriyle de öyle. Sevgi ve nefretlerinde de; siyasi projelerinde de öyle duruyor.

Duygular konusunda herhangi bir şüphe yok. Yeni Türkiye, o kadar kötülüğün geldiği Avrupa'ya güvenmiyor. Güvensizliğine eski dostlarıyla eski düşmanlarını da dâhil ediyor, hatta Amerikalıları bile. Kapitülasyonların intikamını alacak küçük tacizleri, ayrıntıdaki sıkıntıları eksik etmiyor. Yunanlılara olan kızgınlığını muhafaza edip Avrupa'nın himayesindeki Ermenilerden nefret ediyor. İşte, İstanbul ise hâlâ kozmopolit bir kent niteliğinde ve başka türlü olması da mümkün değil. Sokaklarında gayrimüslimler hâlâ fink atıyor. Dolayısıyla insanın epey uğraşarak uzakta tutmak istediği, saf olmayan bir kent. Bir şey daha var. Modern Türkiye'nin yöneticileri Boğaz kıyısındaki kentte Osmanlı İmparatorluğu'nun başındakilerin giriştiği yozluklarla çılgınca masrafları dehşetle hatırlıyorlar. Avrupa'dan borç alınan ve sonradan ona fazlasıyla ödetilen milyonlar bu işlere sarf edildi. Şimdi ise savaşla fakirleşmiş Türkiye'nin kendini yenilemek zorunda kaldığı bir anda, eski padişahların tembel payitahtının tetiklediği bütün lüks ve harcama fırsatlarını uzakta tutmak gerekiyor. Batsın kâfirlerin ve ahlaki çöküntünün kenti İstanbul!

Siyasi hedefler ise daha az açık değil. Ucuna zar zor tutunabildiği Avrupa'dan kovulmuş Türkiye, Asya'ya odaklanıp gözlerini Doğu'ya çeviriyor. Almanların gelişmesine yardımcı olduğu Turancılık, canlı bir bitki gibi yeşeriyor. Asya'ya dağılmış Turan kardeşlerinin düşüncesi Türklerin beyinlerinde yer etmiş. Kalkasya'dakiler, İran'dakiler, Türkistanlara dağılmış olanlar, hatta Moğolistan, Çin ve Hindistan'dakiler bile akla geliyor. Bu yüzden de Musul konusunda bu kadar çetin bir mücadele verildi. Yeni askeri teşkilatın orduları Doğu'ya çevrilmiş durumda. Cumhuriyet'in Batı'sında yalnız başına olan İstanbul bu büyük projeler için fazla uzak kalıyor. Diğer taraftan da Avrupa donanmalarının oluşturduğu tehlikeye fazlasıyla açık. Askerden arındırılmış Boğazlar'dan bir sürprizin geçişi her zamankinden daha kolay. İstanbul'un başkent kalması, Türkiye'nin himaye altına girmesi demektir. Dolayısıyla akıl ve duygular aynı sonuca varıyor: Ülkenin can merkezini denizden ve korkutucu Avrupa'dan uzağa, Türk topraklarının ortasına, Doğu'ya bakan bir yere yerleştirmek.

Pekiyi bu büyük kent bu siyasi düşüşüne nasıl ayak uyduruyor? Hayatı, hatta görüntüsü bile bundan nasıl etkileniyor? Kısa bir müddet için bile bu eski şehirde kaldığında insan bunu fark etmekte gecikmiyor. İstanbul atalet içinde; hatta yerinin canlılığını, müthiş coğrafi konumunu bilmese neredeyse ölüyor diyecek insan.

Denizden vardığınız anda limanın boş olduğu göze çarpıyor. Yeni gelenleri hep şaşkınlık içinde bırakan

gemi ve sandalların kalabalığı nerede? Yedi-sekiz gemi yanaşmış durumda ve aralarından engelsiz bir şekilde geçilebiliyor. Üstelik bunlar, özellikle yolculara hizmet eden muntazam hatların gemilerinden oluşuyor. Mudanya ve Boğaz'a gidip gelen Şirket-i Hayriye vapurları buraya hareketlilik katmaya boşuna çabalıyor. Bir zamanlar Akdeniz'in en çok kullanılan bu limanı pek dibe vurmuş. Zaten yeni Türkiye'nin dayattığı acımasız gümrük vergileri de ticareti canlandıracak türden değil. Dolayısıyla İstanbul'u içine kapanmış ve bir Doğulunun kaderciliğiyle kaderin değişmesini bekler halde bulmaya hazırlıklı olmalıyız.

Ankara'da: İnşa halindeki binalar.

Gerçi Beyoğlu-Galata'da karaya çıkış bu üzücü durumu yalanlar gibi. Burası iş merkezi; Avrupai, Rum ve Ermeni kent. Çok hareketli bir yer ve çevre de bunu özellikle ortaya çıkarıyor. Neredeyse boylu boyunca düz bir güzergâh üzerinde tepeyi takip eden Cadde-i Kebir dışında,[4] Beyoğlu'nun tamamı küçük sokaklardan, çıkmazlardan, yokuşlar boyunca tırmanan, dönen, yuvarlanan merdivenlerden oluşuyor. Hem zengin hem fakir, hem pis hem pırıl pırıl. Cumbaları sokağa fırlayan yepyeni ve çok süslü evlerin yanı başında perişan barakalar bulunuyor. Sıkça bozulmuş sakil kaldırım taşlı yollarda salkım salkım insanların doluştuğu elektrikli tramvaylar, dönemeçleri son hızla alan otomobiller, ağır aksak atlı arabalar durmadan birbirini takip ediyor. Kalabalıklar hem kaldırımı, hem caddeyi işgal ediyor: Fes ve kalpak giymiş erkekler, yüklerinin altında iki büklüm hamallar, sakalar, perişan dilenciler, kolları açıkta kısa etekli hanımlar, kapkara çarşaflı Türk kadınları. Buna bir de seyyar satıcıların, gazetecilerin, ayakkabı boyacılarının bağrışmaları ekleniyor. Akşam şiddetle ışıklandırılmış, ışığa sıvanmış, kalabalığa boğulmuş Beyoğlu Cadde-i Kebiri'ne bakıp da Anadolu'nun uzak platolarındaki suratsız başkenti düşününce insan İstanbul'un rakibine galip gelmesinin kaçınılmaz olduğu hissine kapılıyor. Ama işadamlarının evlerine girip de bankacılarla ticaret erbabına sorulduğunda hep aynı cevap alınıyor: Hiçbir şey işlemiyor, ticaret durmuş; her yerde güvensizlik ve durgunluk, hayat pahalılığı artıyor (ve gerçekten de dehşet derecede pahalı); sokaklarda dolaşan halk aslında sıkıntı içinde. Kıyafetleri temiz ve görüntüleri şıksa, Şarklılar süsü refaha tercih ettiklerinden ve kendilerine şapka ve ayakkabı alabilmek için taşelerinden kıstıklarındandır. Fakirlikle tevekkülü gizleyen bir görüntü.

Eski İstanbul'a bakınca şüpheye mahal kalmıyor. Bu büyük kent gerçekten güzel ve gerçekten krallara layık duruyor. Boğaz'dan bakıldığında: Yeşillik içinde bahçelere ve Bizans surlarının kalıntılarına yaslanmış sarayın çeşitli binaları; Ayasofya ve Sultanahmet'in kubbe ve minareleri, birinin dört diğerinin altı; ardından da evlerden oluşan deryanın arasında yükselen Seraskerlik kulesi[5] ve Haliç'in üzerinde mütemadiyen tekrarlanan camiler, minareler. Ne var ki Galata'dan uzanan köprüyü geçer geçmez kirli ve kalabalık sokaklar, yıkık haneler, özelliksiz evler perişan bir hiş bırakıyor. Hepsi kargacık burgacık, sallantıda, köhnemiş gözüküyor. Seyyar satıcıların, avarelerin, iki benzin bidonunu dengede tutan sakaların kaynadığı, eski arabalarla otomobillerin geçtiği, eşeklerin yürüdüğü bu harabelerin arasında insan umutsuzca Loti'nin ve Farrère'in sayfalarını hatırlamaya çalışıyor.

Fakat daha iyisi de var. Seraskerliğin ağır binalarıyla Süleyman'ın güzel camii arasında insan kendini sakin bir Türk mahallesinde buluveriyor. Gri-kahverengi renkte, cumbalarıyla seyrek ve yüksek ahşap evler; ağaçların eğildiği duvarlar; engebeli sokağı evden eve örten asmalar. İşli ahşap panjurların arkasında Türk kadınlarının sohbetleri duyuluyor. Hoş ve dinlendirici, klasik. Ne var ki insan hayretle farkına varıyor ki şehrin tam göbeğindeyiz; oysa o merkez terk edilmiş uzak bir varoşa, sakın bir köye benziyor.

Fakat başkentin göbeğinde ne kadar garip dursalar da bu kırsal sokakları terk etmek ne üzücü! Zira ötesinde bomboş bir alandan başka bir şey yok. İnsan kendini yangınların yok ettiği mahallelerde buluyor; harp öncesi yangınları ve harp yangınları. İstanbul yangına alışıktı ve her on, her yirmi sene yanmış bir mahalle harabelerinden tekrar doğuyordu. Bu defa yıkılan alan boş kaldı; oysa Haliç'ten Marmara'ya uzanıyor, kentin üçte birini kaplıyordu. Güzel camiler, Sultanahmet, Fatih kurtuldu, fakat minareleri bomboş ölümcül alanların üzerinde yükseliyor. Görünen sadece harabeler ve yaban otlar, bazen sürülmüş tarlaları ayıran molozdan küçük duvarlar. Arada sırada sur kalıntılarına yaslanmış ve toprağa çakılmış kazıklar üzerine oturtulmuş teneke parçaları, ziftli kartonlar ve taşlarla tutturulmuş dayanıksız çatılardan oluşan inanılmaz barakalara rastlanıyor. İnsanlar mahzenlerde veya yerle bir kulübelerde yaşıyor. Sadece batıya doğru uzanan ana yollar boyunca biraz inşaat görülüyor, onlar da yangın korkusundan

Şark eviyle alakası kalmamış tuğladan küpler şeklini alıyor. Alevlerin ortaya çıkardığı Bozdoğan Kemeri bu üzüntülü manzarada tek başına yükseliyor.

Böylece İstanbul ölüme yol alan geçmişin muhteşem bir kalıntısı etkisi bırakıyor. Nüfus azalıyor: Dev belediye sınırları içinde harp öncesindeki bir buçuk milyona karşılık, bugün bir milyonun altında nüfus mevcut. Lozan Antlaşması gereği Rum ve Ermenilerin bir kısmının mecburi gidişi bu nüfusu daha da azaltacak. Şehir Edirne gibi bir tür ölüler kentine mi dönüşecek? Birçok kentli bundan dolayı endişe duyuyor ve bu çökmeye mani olmak için birçok gayretler sarf ediliyor. Yetkililer projeler oluşturuyor: Şehircilik gündemde. Fakat bütün bu planlar hükümetin iyi niyetine baktığından bütün gözler Ankara'ya doğru çevriliyor. Ankara, İstanbul'u kurtarmak isteyecek mi?

ANKARA'DA GÜN DOĞUŞU

Anadolu'nun bağrında, Karadeniz'in geniş sıradağlarının güney eteklerinin Galatya[4] platosuyla birleştiği yerdeki Ankara'nın eski surları 800 metreyi aşan bir yükseklikte steplerin kuru manzarasında yükseliyor.

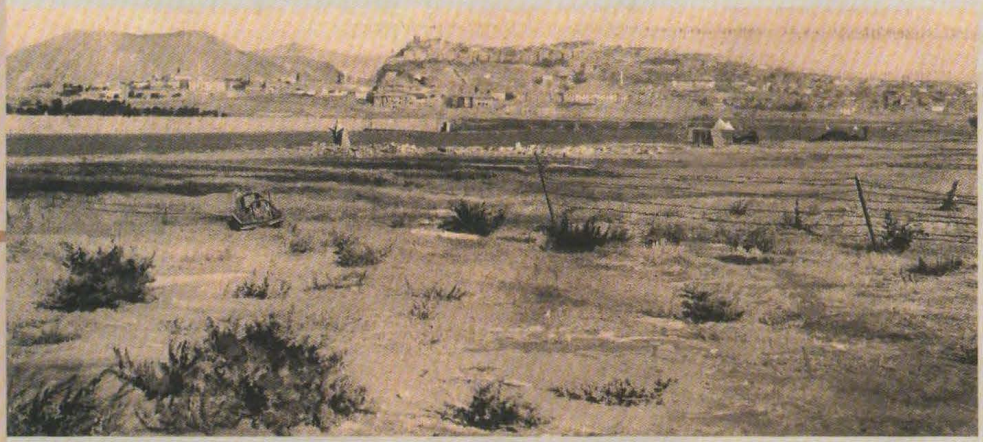
Yeni Türk kentinin bütünüyle en iyi göründüğü nokta, arkasındaki uçak meydanından görünen istasyondur. Doğudan akan Engürü Suyu, derin bir vadi oluşturarak kuzeydeki sarı ve sert yükseltilerden kopmuş volkanik kayalardan oluşan bir tepeyi ayırmış. Bu tepenin üzerinde beyaz ve kırmızı taşlarıyla hoş bir etki yaratan alımlı Roma surlarıyla çevrili eski kale yer alıyor. Bu surların ve burçların ardında yüksek şehrin gri ve hüzünlü evleri saklanıyor. Etrafında ise, eteklerdeki yarların izin verdiği yerlerde alt şehir kendine yer açmış. Doğuda ve güneyde, daracık tozlu sokakları, kerpiç evleri, yıkık toprak duvarlarının üzerinden uzanan zayıf ağaçlı bahçeleriyle uykulu mahalleler. Doğu ve güneybatıda kentin hareketli kısmı yer alıyor: İstasyondan tepelere tırmanan sokaklar, yukarıdaki kalenin yollarına paralel dik açılı caddeler. Dört tarafta ise hüznüyle bir nebze ihtişam kazanan bir manzara: Yumuşak kıvrımlı geniş ve mahzun ağaçsız alanlar, arada sırada bir çalının gözüktüğü kuru tepeler. İtinayla sulanmış bahçelerle sıra sıra söğütlerin çevrelediği Engürü Suyu'nun kıvrımları insanın gözünü dinlendiriyor.

Ankara'da: Maliye Bakanlığı.

Bütün bunlar ne neşe ne de heyecan doğuruyor. Hüzünlü bir manzara ve hüzünlü bir kent. Fakat mesele o değil. Neden ondan bir başkent yapılmak istenmiş ve varılan netice nedir?

Ankara'nın yerinin faydaları yok değil. Kent vadilerin ve dolayısıyla yolların kesiştiği bir noktada bulunuyor. Güneyden Lykaonia[5] çölüyle ayrılmış olmasına rağmen Anadolu'da oldukça merkezi bir konuma sahip. Engürü Suyu'nun bahçeleri meyve ve sebzelerini sağlıyor. Bozkırlardaki köyler tahılını, etini, süt ürünlerini sağlıyor. Kent yaşayabildiği gibi, biraz büyümeye de müsait. Pekiyi bu yüzden mi seçildi? Sanmıyoruz. Bize göre bu seçimin simgesel bir değeri var: Ankara, yabancılara karşı direnişin kenti. Yunanlılar Anadolu'yu Orta Sakarya'ya kadar istila ettiğinde Ankara kendini iç bölgenin cepheye en yakın kenti konumunda buldu ve dolayısıyla ülkenin müdafaası iki yıl boyunca burada tasarlanıp kurtuluşun muzaffer saldırısı buradan başlatılmış oldu. Ankara bu zor ve şanlı rolü üstlenerek yeni Türkiye'nin kalbi oldu ve öyle de kaldı. Mademki artık devletin merkezi İstanbul'da tutulmak istenmiyordu, mademki istilacıların yolu olan denize artık şüpheyle bakılıyordu, neden yeniden doğuşun gerçekleştiği bu uzak kentte kalınmasın? Türkiye burada, ona o mükemmel askerleri sağlayan sadık köylülerin arasında gerçekten kendini evinde gibi hissediyordu. Fakat gene de ne zorluklar da söz konusuydu! Önce uzaklık: Demiryollarının az, trenlerin ağır, telgraf ve telefon hatlarının seyrek olduğu bir ülkede hükümeti steplerin ortasına yerleştirmek, idarede ve emirlerin iletilip yerine getirilmesinde bir sürü gecikmeye neden oldu. Bu iş, birdenbire Fransa'nın başkentinin Aurillac olacağına karar verilip Paris'in Cantal'in derinliklerinden yönetilmesine benziyor,[6] şu farkla ki Aurillac sadece Paris'ten on iki saat uzaklıktayken Ankara Boğaz'ın kıyılarına yirmi dört saat uzaklıkta bulunuyor. Bir de Ortaçağ'da takılı kalmış, pis, kötü inşa edilmiş; kömürün, petrolün, odunun çok uzaktan ve yüksek fiyatlara getirilmesi gereken bir kentten modern bir başkent yaratmanın zorluğu söz konusu. Anında bir mesken krizi patladı: Memur, milletvekili, asker, polis, bütün yeni gelenlere nasıl yer bulunacaktı? Bazı memurlar altı ay boyunca bir daire bekleyip daha mütevazı bir meskenle iktifa etmek zorunda kaldı. Ardından hayat pahalılığı geldi. Düzgün bir lokantada 20 frangın altında gayet basit bir yemek yemek mümkün değil. Otelde gecesi kişi başına 15 franga gece ve tuvalet

İki başkent: Boğaziçi sahillerinden Anadolu'nun bağrına. Fotoğraflar: Blanchard. Türkiye'nin yeni başkenti Ankara. Uçak meydanından çekilmiş ve üst ile alt şehri gösteren fotoğraf.

masasız üç yataklı bir odada bir yer kabul etmek zorunda kaldım. İklim de pek uygun değil. Kışın kar yağıyor ve hararet sıfırın altında 28 dereceye kadar inebiliyor. Yazları gayet sıcak ve hummaya neden oluyor. Bu yaz çok şiddetli humma yaşandı ve memurlar, milletvekilleri, bakanlar da bundan nasibini aldı: Sokaktaki sarı benizli ve beş karış suratlı insanlar sağlıklarının ne durumda olduğunu gösteriyor. Bu durum en cesurların bile şevkini kıracak nitelikte ve ufak tefek şikâyetler de duyulmuyor değil.

Gene de hararetle işe koyuldular ve neticeler şimdiden ortada. Ulaşımı düzeltmeye çalışıyorlar; artık İstanbul ile Ankara arasında yataklı trenle seyahat edilebiliyor ve İzmir'le doğrudan bir bağlantı kurulmasıyla bu yol üç gün yerine 36 saate düşecek. İstanbul'la bir telefon bağlantısı mevcut. Fransız-Rumen şirketinin güzel uçakları her gün Marmara kıyılarından Ankara'ya yolculuğu üç saat içinde her iki yönde gerçekleştiriyor. Uçaklar daima dolu. Bir inşaat furyası başladı; alt şehrin istasyona doğru olan kısımlarında yeni binalar, şantiyeler, iskelelerden geçilmiyor. Bazı işçi takımları gece bile çalışıp Türkiye'de pek nadir görünen bir sahne oluşturuyor. Alt şehirden kaleye uzanan yol boyunca derme çatma mağazalar alelacele inşa edilmiş bulunuyor. Uyduruk çatılarının altında karpuzdan patlıcana hatta mücevhere kadar her şey satılıyor. Alt şehrin başlıca caddelerine elektrikli aydınlatma yerleştirilmiş. Motorlu bir arozöz en geniş caddelerden geçip duruyor. Yollar tekrar döşeniyor, ki bu kesinlikle bir lüks değil. Bakanlıklarda, her yerde daha duvarların sıvaları yeni kurumuşken mekâna yerleşiliyor. Koridorlarda dosyalar öbek öbek yükseliyor. Bütün bu kamu binaları, Meclis binası, bakanlıklar gayet sağlam bir şekilde, eski kerpiçten duvarlara nispet yaparcasına güzel kesme taştan inşa ediliyor. İnsan geleceği olmayan alelacele bir davranıştan çok, kalıcı bir yerleşme isteğinin varlığını hissediyor.

Kırsal kent ile modern başkent, Ortaçağ ile çağdaş kurumlar, bütün bunlar gayet renkli bir manzara oluşturuyor. Gıcır gıcır zarif saraylar yarı yıkık kerpiç evlerle yan yana duruyor. Berliet marka güçlü kamyonlar,[7] mandaların çektiği ve ahşaptan yapılmış dıngılsız tekerlekleri vahşi bir hayvan sürüsü gibi ses çıkaran bir sıra kağnıyı kenara itmek için kornalarıyla bağırıyor. Üst yolda mükemmel üniformalarıyla birkaç subayla karşılaştıktan sonra, boynuna asılı iki muskadan başka giysisi bulunmayan on yaşlarında kapkara bir oğlanla burun buruna geliyorum. Saat akşam altı; ana caddenin korkunç kaldırımları çok hareketli: Bakanlıklardan çıkan düzgün, kolunun altında çantasıyla memurlar; siyah, bej veya açık gri giymiş şık Türk hanımlar; özenli üniformalı askerler, beyaz giymiş çapkın deniz subayları. Ve yanı başlarında paçavraları neredeyse dantel halini almış, giysileri adeta 16. yüzyıl modasının "patlak"larını[8] hatırlatan perişan bir kalabalık. Burada hiçbir şey alelade değil, hiçbir şey adi değil. İnsan sert engellere takılan ama zafere ulaşmak üzere olan güçlü bir iradenin gayretini hissediyor. Bu da saygıyı hak ediyor.

Fakat bu özgün girişim bizi İstanbul'un düşüşünden teselli eder mi?

DİPNOTLAR

1 Raoul Blanchard (1877-1965), Fransız coğrafyacı ve dağcı. Fransız Alpleri ve Québec ile özellikle ilgilenmiştir. Grenoble Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra 1922-1936 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuş, ardından da Montréal'de coğrafya çalışmalarına devam etmiştir.

2 Büyük Cadde, yani bugünün İstiklal Caddesi

3 Bugün Beyazıt Kulesi adıyla bilinen bina

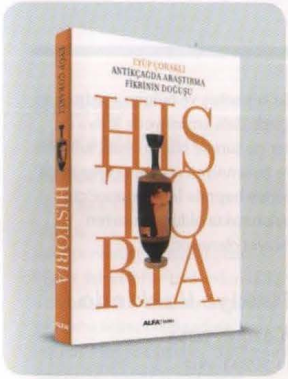
4 Adını buraya göç etmiş olan Galatlardan alan Galatya, Orta Anadolu'da Ankara ve civarını kapsamak tadır.

5 İconium'un (Konya) merkezini oluşturduğu Lykaonia bölgesinin adı, Yunanca "kurtlar ülkesi" manasına gelmektedir. Türkçede de Karakurt III adıyla anılacak bu bölge, bugün Konya ile Karaman illerinde bulunmaktadır

6 Aurillac, Fransa'nın Massif Central adıyla bilinen orta dağlık bölgesinde, Cantal ilme (*département*) bağlı, bugün yaklaşık 25.000 nüfuslu bir kasabadır

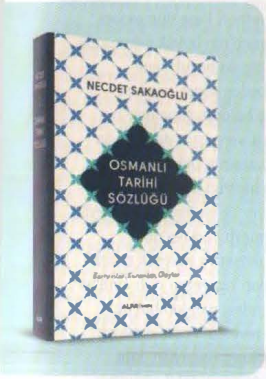
7 Marius Berliet tarafından 1901'de kurulan otomobil fabrikası, I. Dünya Savaşı esnasında Fransız ordusu için kamyon üretmeye başlamıştır. 1939'da son araba modelini çıkartan şirket, artık sadece kamyon ve diğer ağır araçlar üretmeye devam etmiştir. 1975'te Renault'ya bağlanan marka 1978'de ortadan kalkmıştır

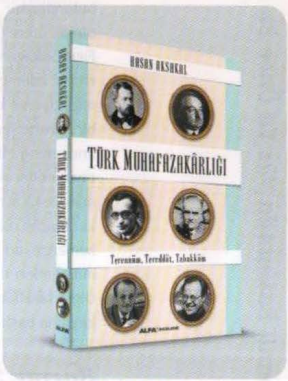
8 "*Crevés*" (patlaklar) adıyla bilinen bu modanın takipçileri, giydikleri kıyafetlerde kesikler attırıp, deliklerden farklı renkteki astarın veya başka bir kumaşın görülmesini sağlarlardı.

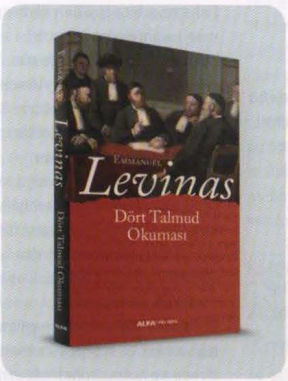

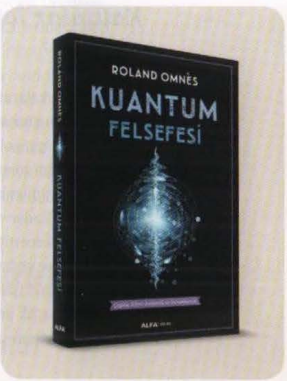

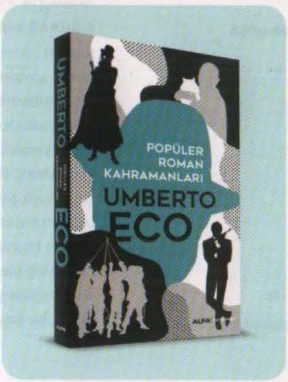

ALFA®

ŞUBAT

www.alfakitap.com

/alfakitap /alfakitap /alfakitap

Darülelhan

1 ŞUBAT 1917

SABAH

Memleketimizde musikinin derece-i kemale irsali ve asar-ı eslafın ihyası için Maarif Nezareti tarafından bir Darülelhan (Darülbedayi'nin musiki ile meşgul şubesi) ve bir Encümen-i Musiki tesisi takarrür ettiğini yazmıştık. Encümen-i Musiki ahiren teşekkül etmiş ve Darülelhan da açılmak üzere bulunmuştur. Darülelhan binası olmak üzere Cağaloğlu'nda Kapalı Fırın Sokağı'nda iki numaralı bina isticar edilmiştir. Bu binada alat-ı musikiyenin kâffesi nazari ve ameli bir surette tedris edilecektir. Encümen-i Musiki Darülelhan'a tayin edilecek muallimler için bir müsabaka açmıştır. Bu müsabakayı kazanacak olanlardan ney, tambur, kemençe, ud, kanun, santur muallimleri tayin edilecektir. Diğer taraftan Darülelhan'a talebe kaydına başlanmıştır.

Harpte Sakat Kalanlar İçin

1 ŞUBAT 1917

İKDAM

Harpte sakat kalanları düşünmek bir vecibedir. Avusturya'da sağ ellerini zayi edenler için sol elin meleke peyda etmesini temin eyleyecek mektepler açılmıştır. Nitekim bir buçuk ay kadar mukaddem gazetemize dercettiğimiz birkaç resimle, el-kol ve bacaklarını zayi edenlere pekâlâ işleyecek surette sunı kol ve bacak imal edilmekte olduğunu göstermiştik.

Rusya Ahvali

6 ŞUBAT 1917

SABAH

Rusya ahval-i dahiliyesine dair bir menba-ı mevsuktan atideki malumata destres olduk: Rusya'nın ekser yerlerinde ve hususiyle Petersburg, Moskova ve Odesa gibi büyük şehirlerinde epeyce bir zamandan beri büyük bir adem-i hoşnudi ve şedit galeyan emareleri meşhud oluyor. Bidayet-i harpten beri ahalinin büyük bir kısmı ve bilhassa amele sınıfı bu muharebenin Rusya'nın menfaatinden ziyade İngilizlerin hesabına olarak cereyan eylemekte olduğunu anladıklarından sulha doğru gidilmesi lüzumunu hükümete karşı her münasebetle ihsas ettirmişler ve amele kendilerinin askerlikten tecil edilmesini talep eylemişlerdir.

Amelelerin İngiltere Sefarethanesi'ne hücum ederek bütün eşyayı tahrip ve ihrak eylemeleri bunun neticesiydi. Aynı cereyan büyük mikyasta olarak Moskova'da dahi hasıl olduğundan pek çok kimseler tevkif edilmiş ve birçokları ortadan kaybolmuşlardır. Kanunen hizmet-i mecburiye-i askeriyeleri olmayan mıntıkalar ahalisinin ezcümle Kafkasya ve Türkistan ahalisiyle Kırgızların silah altına davet edilmeleri üzerine ötede beride kıyamlar vuku buldu. [...]

Ahz-ı Asker Kanunu muharebenin bidayetinden beri birkaç defa tebdil edildi. Naksü'l-aza olanların dahi hizmeti-i askeriyeye alındığından umumi şedit infiale mucip oldu. Polis ve zabıta teşkilatı elyevm vakt-i sulhtekinin üç misli kuvvetinde olduğu halde gün geçtikçe kesb-i şiddet eylemekte bulunan müşkülatın tesiriyle Rusya dâhilinde harekât-ı ihtilalkârane tevessü eylemekte ve son zamanlarda gayet kuvvetli siyasi cereyanların zuhuru hasebiyle Rusya'nın ahval-i dâhiliyesi bir hercümerc-i umumiye doğru sürüklenmekte olduğu pek ayan olarak görülmektedir.

Rus ordularının ahvaline gelince mühimmat ve cephane noksanı ziyade ve hatta cephelerde efrat bir tüfeği münavebe ile kullanmakta olup gerçi mühimmat ita eylemek şartıyla Sahalin Adası'nın nısfı 99 sene müddetle Japonlara icar edilmiş ise de Sibirya hattının adem-i kifayesinden nakliyat müşkülatla cereyan eylemektedir. Efrad-ı askeriyenin kuvve-i maneviyeleri tamamen sukut eylemiştir. Silahsız olarak jandarmalar vasıtasıyla cephelere sevk edilen efradın yegâne düşüncesi esir olarak çare-i halas aramaktadır.

Bu keşmekeş ve buhran-ı şedit içinde dahi umumiyetle Rusya'da her ne suretle olursa olsun sulh arzu ve temenniyatı artmakta olup hatta bunun başında İmparatoriçe'nin bulunmakta olduğu musirren rivayet olunuyor.

Türkiye Hakkında Konferans

10 ŞUBAT 1917

TANİN

Berlin– İmhoff Paşa dün akşam Şehremaneti'nin büyük salonunda Türkiye'nin iki buçuk sene muharebeden sonra nasıl bir vaziyette bulunduğuna dair bir konferans vermiştir. Aralarında Berlin ahalisinin pek çokları bulunan hazirun hatibi büyük bir ehemmiyet ile ıstima eylemişlerdir. Müşarünileyh Türkiye'nin siyaset, iktisat ve askerlik nokta-i nazarından vaziyetini izah etmiştir. Türkiye yalnız dâhilen birçok ıslahata tevessül etmiş olmayıp askeri nokta-i nazardan dahi yeni bir devreye dâhil olmuştur. İmhoff Paşa iktihamı lazım gelen gayet büyük müşkülata rağmen Osmanlı ordusunun bütün sahne-i harplerde ihraz eylediği parlak zaferlerden dolayı hissettiği hayret ve takdirini izhar etmiş ve muhtelif sahne-i harplerdeki vaziyeti ve bu vaziyetin askerlik ve siyaset nokta-i nazarından olan ehemmiyetini izah ile hitam-ı kelam eylemiştir.

Tahtelbahir Muharebesi

13 ŞUBAT 1917

TANİN

Berlin– Evvelki gün Tahtelbahir Muharebesi'nin en fazla semere verdiği bir gün olmuş, o gün 35 vapur batırılmıştır. Alman ablukasının ilanından beri batırılan vapurlar miktarının müthiş bir yekûna baliğ olması hasebiyle hiçbir Flemenk vapuru denize açılmaya cesaret edememektedir. Muhtelif gazetelerin neşriyatına nazaran son yirmi dört saat zarfında batırılan vapurların miktarı 39 bin tonilatoya baliğ olmuştur.

Rockefeller Müessesesinin Teberruatı

13 ŞUBAT 1917

SABAH

Hayırperverliği ile maruf olan Mister Rockefeller tarafından bütün cihanın şerait-i içtimaiyesini tadil ve ıslaha hizmet maksadıyla tesis edilmiş olan Rockefeller Müessesesi şehrimizin muhtelif müessese ve cemiyet-i hayriyesine ahiren âlicenabane teberruat-ı nakdiyede bulunmuştur. Müessesenin Amerika Sefareti vasıtasıyla gönderdiği para şu suretle tevzi edilmiştir:

Maçka Hastahanesi'ne 250, Yedikule Rum Hastahanesi'ne 150, Üsküdar ve Şişli Şifahanelerine, Gureba-yı Müslimin, Şişli Etfal, Yedikule Ermeni Hastahanelerine 100, Pangaltı'da St. George, Haseki Nisa, Galata'da St. George, Balat'ta Musevi Hastanelerine 50, Cemiyet-i Hayriye'ye 40, Cerrahpaşa, Beyoğlu Zükûr, Beyoğlu İnas Hastahanelerine 25'er lira.

Alman Sanayii— Türk Gençleri

14 ŞUBAT 1917

TANİN

Berlin– Amele Sendikaları Heyet-i Merkeziyesi ile Brandenburg sendikalarından bazıları arasında Türk gençlerinin erbab-ı sanayi nezdine çırak olarak verilmesi zımnında müzakerat cereyan etmektedir. Elli kadar genç Berlin civarı ile vilayattaki şehirlere gönderilecektir. Çıraklık müddeti 3-4 sene devam edecek, bu müddetin hitamından sonra gençler bulundukları müessesede bir sene de amele olarak hizmet edeceklerdir. Türkleri şimdiden amele olarak istihdam eden müesseseler de mevcuttur.

Cavid Bey'in Tamimi

15 ŞUBAT 1917

TANİN

Maliye Nazırı Cavid Beyefendi tarafından vilayetlere atideki tamim tebliğ olunmuştur:

Dünden itibaren umur-ı nezareti rü'yete başladım. Memleketin geçirmekte olduğu bu buhran zamanlarında memurin-i maliyeye teveccüh eden vazifelerin nezaket-i fevkaladesini düşünerek ona göre bezl-i gayret etmenizi ve mesainizin hudud-i mutade dâhilinde kalmayarak fedakârlık derecesine çıkmasını bilhassa tavsiye ve rica ederim. Müttefiklerimizden akdettiğimiz mütevali istikrazların bir gün tediyesine başlanacağını ve o zaman bütçemizin ne kadar ağır bir yük altında kalacağını nazar-ı dikkatten uzak tutmayarak hazinece harp dolayısıyla verilen fevkalade maaşların veya tahsisatların mahalline masruf olmasına bilhassa bunların tahsislerinde sû-i istimal vuku bulmamasına dikkat etmeniz ziyadesiyle matlup ve mültezemdir. Göreceğiniz yolsuzlukları vakit ve zamanıyla bildirecek olursanız bunların derhal önünün alınmasına hizmet etmiş olursunuz.

Tahsil-i varidata zamanın ve ahval ve şeraitin müsaade ettiği derecede itina ediniz. Hukuk-ı hazineyi fedaya razı olmayınız. Aynı zamanda hukuk-ı ahaliyi de aynı derecede siyanet ediniz. Bilasebep mükellef oldukları vergileri vermekten ictinab eden erbab-ı kudret hakkında mürüvvet göstermek hazineye ihanet olduğunu, mükellefine gadr etmek de hukuk-ı ibada tecavüz teşkil ettiğini unutmayınız.

Memleketin bugün yegâne vasıta-i mübadelesi olan evrak-ı nakdiyemizin kıymeti diğer memleketlerde tedavül eden evrak-ı nakdiyenin kıymetlerinden katiyen dun değildir. Bunların sulhu takip edecek senelerde suret-i tedriciyede bedellerinin altın olarak tediye edilmesi ve meydan-ı tedavülden kaldırılması esaslı bir surette taht-ı temine alınmıştır. Halkın şimdiye kadar bu yolda bir vasıta-i mübadeleye alışmamış olmasından naşidir ki birçok muhtekirler safdil ahaliyi iğfal ederek servetlerinin bir kısmını ellerinden alıyorlar. Bu yanlış zehapları ve itikatları izale etmek memurin-i maliyenin en mühim vezaifindendir.

İlanlarla, nasihatlarla halkı irşat etmenizi, kendilerine yüzde yetmiş-seksen eksiğine sattıkları bir liralık kâğıdın müttefik memleketlerimizde bir liradan fazla kıymeti olduğunu kendilerine anlatmanızı rica ederim. Memurin-i maliyeden madeni ve kâğıt para alış veriş yapanlar olursa bunların suret-i şedidede tecziye edileceklerini ve bademe katiyen hidemat-ı devlette kullanılmayacaklarını umum memurine ve bilhassa tahsildarlara kendilerinin anlayacakları lisan ile tefhim ediniz.

Vezaif-i mevdûa ve vataniyenizin ifasında da duçar olacağınız her türlü müşkülatı izale edeceğimi, vazifenize kimse tarafından tecavüz edilmesine meydan vermeyeceğimi size temin ederim. Gayret ve muvaffakiyetinizin mükâfatsız kalmayacağına emin olabilirsiniz. Ataletin, idaresizliğin mucib-i mücazat ve mesuliyet olacağını da elbet takdir edersiniz.

Kalebentlik Cezası

15 ŞUBAT 1917

SABAH

Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev Mahallesi'nde zevcesi Dürdane Hanım'ı cerh ve katletmesinden dolayı cinayetle itham edilmiş olan polis memurlarından Cemalettin Efendi'nin dün cinayet mahkemesinde cereyan eden muhakeme neticesinde esbab-ı muhaffefen takdiriyle olmasına mebni beş sene kalebentliğine karar verilmiştir.

Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Konferanslar

16 ŞUBAT 1917

İKDAM

Memleketimiz Harb-i Umumi esnasında yeni bir vaziyete dâhil olmuştur. Artık umur-ı iktisadiyemizle pek mühim surette meşgul olmaya mecburuz. Her şey bizi buna icbar ediyor. Ticaret ve sanayinin lüzumu memleketimizin her tarafında anlaşılmaya başlandığını memnuniyetle görüyoruz.

Bu defa istihbar ettiğimize göre, Ticaret Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti halkımızın muhtaç olduğu malumat-ı

ticariyeyi vermek için şayan-ı teşekkür yeni bir yol açmıştır. Beyoğlu'nda bonmarşe karşısında kâin Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde her ay iktisadi mevzular üzerine, memleketimizin mütehassıs zevatı tarafından birer konferans verilmesi esbabı istikmal edilmiştir. İlk konferans bu gün öğleden sonra saat üçte, memleketimizin iktisatçılarından Muallim Zühtü Beyefendi tarafından "Milli İktisat" mevzuu üzerine verilecektir. Talebeden maada her arzu eden bu konferansa girebilir.

Bir İngiliz Edibinin Kalemi

17 ŞUBAT 1917

SABAH

Berlin– Milano'da münteşir Sakolo gazetesi yazıyor: Meşhur İngiliz üdebasından Bernard Shaw geçenlerde İngiliz karargâh-ı umumisini ziyaret etmiş idi. İngiliz Başkumandan Feldmareşal Haig edibi bizzat otomobil ile bütün mıntıka-i harbi gezdirmişti. Feldmareşalin bu iltifattan maksadı bu meşhur edibin kalemini Almanlara isnad ve bühtan hususunda kullanmak idi. Lakin İngiliz feldmareşali bu tahmininde aldanmıştır.

Arzu-yı umumiye rağmen Bernard Shaw, Ypres'de Almanlara istinad olunan tahribat hakkında takbihamiz beyanatta bulunmaktan imtina eylemiş, bilakis (Arras)taki hasaratın az zaman zarfında kabil-i tamir bir derecede hafif olduğunu ve şehrin kariben kabil-i sükna bir hale geleceğini beyan eylemiştir.

Kutü'l-Amare'de

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Muhabir-i mahsusumuzdan: Bir haftadır Kutü'l-Amare'deyim. İngilizler burasını zapt için aylardan beri birçok hazırlıkta bulundular. Britanya ve Hindistan'da bu maksatlarına yarayacak ne var ise hep karşımıza döktüler. İşte bir ay var ki Kutü'l-Amare'nin zaptı uğruna binlerce insan feda ediyorlar. Halbuki asıl maksatlarını elde etmekten pek uzaktırlar. Askerlerimizin pek büyük kahramanlıkları karşısında İngilizlerin yeniden ikinci bir Çanakkale hezimetine uğrayacaklarına kanaatimiz pek kavidir. Kutü'l-Amare'nin şarkındaki Felahiye mevzii tamamen elimizdedir. Faik İngiliz kuvvetlerine daha çok telefat verdirmek ve İngilizleri daha ağır çember içine sokmak için Dicle Nehri'nin sağ sahiline isabet eden Kutü'l-Amare'nin cenup siperlerinden bir kısmını kendi ihtiyar ve tertibimiz dâhilinde tahliye ettik. Kutü'l-Amare ve buna muhît mevziler tamamen elimizdedir. İngilizler akıllarınca Kutü'l-Amare'nin zaptı ile Bağdat'ı elde edebileceklerini düşünüyorlar. General Townshend'e bu hatayı işleten eller bu defa belki en acı facialarla kapanacak ikinci bir hataya düşmekte olduklarını anlayacakları zaman inşallah gecikmeyecektir.

Rusya Harbiye Nazırı'na Suikast

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Stockholm– Petersburg'dan istihbar edildiyor: Meçhul iki şahıs tarafından Harbiye Nazırı'na karşı sokakta revolverle bir suikast vuku bulmuştur. Silahı hamil olan nazır, itidal-i demi sayesinde mütecavizleri firara mecbur etmiştir.

Rusya'da Tevkifat

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Kopenhag– Rus gazetelerine nazaran Duma'da sosyalist azalardan on bir kişi bir ihtilal planı hazırlamış olmakla maznunen tevkif edilmiştir. Bu plan bütün Rusya'da tatbik ve teşmil edilecekti.

Almanya'ya Gönderilecekler Hakkında

18 ŞUBAT 1917

İKDAM

Cihet-i askeriyeye lüzumu olan fenni zabitan ile mühendisler Memalik-i Osmaniye'de yetiştirilmesi imkânı hasıl oluncaya kadar Almanya'ya gönderilerek yetiştirilecektir. Almanya'ya ne kadar talebe izamına ihtiyaç bulunduğu her sene İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti ile Tecrübe ve Muayene Heyeti tarafından Harbiye Nezareti'ne bildirilir.

İtilâf Devletlerine Denizler Kapalı

22 ŞUBAT 1917

İKDAM

Berlin– İngiltere'nin Fransa ve İtalya'ya kömür ihracı, Almanların menatık-ı memnua ilan etmesinden dolayı kâmilen tevakkuf eylemiştir. İskoçya ve Gal'in kömür ihracatıyla meşgul olan limanlarında ve bilhassa Cardiff ile Newcastle'da külliyetli miktarda kömür yığılmıştır. Artık madenlerden gelen hamuleler boşaltılamamaktadır.

Memleketimizde Şeker Fabrikaları Tesisi

23 ŞUBAT 1917

İKDAM

Ticaret Müdür-i Umumisi ile mülakat:

Ticaret Nazırı Şerif Beyefendi'nin taht-ı riyasetinde toplanmakta olan İktisadiyat Meclis-i Âlisi memleketimizde şeker fabrikaları ve tasfiyehaneleri tesis ile etraflı surette meşgul olmuş ve bu meseleye dair bir lâyiha-i kanuniye ile bir de esbab-ı mucibe layihası ihzar eylemiştir. Kanun layihası ile esbab-ı mucibe lâyihası bu günlerde Meclis-i Vükelaya bi't-takdim orada tezekkür edildikten sonra Meclis-i Mebusan'a gönderilecektir.

İktisadiyat Meclis-i Âlisi'nin mukarreratına nazaran memleketimiz sermayedarları şeker fabrikaları tesisine teşvik için böyle fabrika tesis edeceklere birtakım muafiyetler gösterilecektir. Mesela fabrikaların tesisatına ait makineler ve edevat gümrük resminden istisna edileceği gibi fabrikalar hükümetçe bazı vergilerden de müstesna tutulacaktır. Bundan başka fabrikaların imal edecekleri şekerlere sarfiyat-ı dâhiliye için okka başına bir prim yani

ikramiye verilecektir. Avrupa'da şeker sanayiinin müterakki olduğu memleketlerde de böyle ikramiyeler verildiği malumdur. Kezalik fabrikalar mamulatının memleketimiz dâhilinde öteye beriye sevk ve nakli için teshilat-ı mahsusa gösterilecek ücret-i nakliye tenzil edilecektir.
Hükümetçe şeker fabrikalarına bu kabilden muafiyet ve teşvikatta bulunulmakla beraber, bu fabrikaların mahal-i tesisi hakkında da mütalaat ve mukarrerat-ı mahsusa perverde edilmektedir. Bu fabrikaların bilhassa memleket dâhilinde Anadolu'nun Ankara, Eskişehir, Sivas, Mamuretü'l-Aziz gibi yüksek yaylalarında tesisi mukarrerdir. I...I

İktisadi Cihat

23 ŞUBAT 1917

TANİN

Şimdiye kadar öteden beri bizde çürümeye, küflenmeye mahkûm olarak sandıkların dibinde, yahut Mahmudiye altınına tebdil ederek kadın boyunlarında saklanmış olan küçük sermayelerden bahsetmiştik. Bugün de korkak zenginler hakkında birkaç söz söylemek isteriz: Bunlar diğerleri gibi paralarını toprak içinde çürütmek istemezler. Sermayelerini işletmek arzusundadırlar. Fakat ne çare ki o manasız korkaklıkları onları bu arzularını icradan men eder. Memleketimizde iştirak edebilecekleri birçok nafi' ve müsmir teşebbüsat varken paralarını cüzi bir faiz mukabilinde ecnebi memleketlerine gönderirler. Bu hareketlerinin sebebini soracak olursanız ecnebi bankalarının kendilerine daha emin göründüğünü ve kambiyo farkından istifade ettiklerini söylerler. Fakat bu suretle hareket etmekle hem memleketin menafi-i umumiyesini hem kendi şahsi menfaatlerini ihlal ettiklerini hiç düşünmezler. Türkiye'de yapılacak bir iş, ihtimal muvaffakiyet arz eden hiçbir teşebbüs yok mudur? Umur-ı nafıaya ait yüzlerce projenin tatbiki için icap eden sermayelerin bulunamamasından dolayı senelerden beri bekleyip durduğu herkesçe malum değil midir? Fakat zenginlerin korkak kısmı ilmi ile amil olmak cesaretini bir türlü gösteremezler. Ve yine parasını ecnebi memleketlerine gönderir. Ecnebi memleketlerde bulunan paraların birdenbire zuhur edebilecek siyasi hadiseler ve ihtilât neticesinde kâmilen zayi olmasa bile uzun bir müddet muattal kalacağını bu kısım zenginler hiç düşünmezler. Muharebe-i hazıra bu nokta-i nazardan mükemmel bir ders-i ibret olmuştur. Bu acı ders-i ibreti alanların hiç olmasa manen müstefid olacağını ve bu defa aynı hatayı irtikab etmeyeceklerini ümit etmek isteriz.
Memleketimizin bir devre-i teceddüde girdiği her şeyde vazıhan hissediliyor. Hayat-ı maddiyede bu teceddüd tamamen bâhir. Yalnız İstanbul'da değil mühimce Osmanlı şehirlerinin hepsinde elektrikli tramvaylar ya işlemekte, yahut işlemek üzere bulunuyor. Tenvir-i elektrik vukuat-ı harbiyeden dolayı gazın nadir olduğu şu zamanda Payitaht ahalisinden pek mühim bir kısmının ihtiyacatı defediliyor. Meşrutiyetten evvel ismini bile zikredemediğimiz telefona iki üç sene içinde o kadar alıştık ki bugün telefonsuz yaşanabileceğini tahayyül edemiyoruz. Fakat gerek Dersaadet'te, gerek taşrada müesses umur-ı nafıa şirketlerinin hemen cümlesinin münhasıran ecnebi sermayesi ile vücuda geldiğini düşünmek memleketini hakikaten seven bir Osmanlı için acı değil mi? O teşebbüsata Türk parası da iştirak etmiş olsa, onların semeratından Türk sermayedarları da müstefid olsa daha iyi olmaz mı? Niçin kendimizi o meşru menfaatten mahrum ediyoruz?
Memlekette her şey değişti, değişiyor. Bunu artık herkesin anlaması lazımdır. Bundan sonra bizim bir siyaset-i iktisadiyemiz olacak ve bu siyaset-i iktisadiye sayesinde yerli sermayeler, hatır ve hayale gelmez kazançlar temin edeceklerdir. Biz bugünkü harbi geniş memleketimizin hudutlarını uzaklara götürmek için değil, bizimle beraber daha milyonlarca halkın refah ve saadetle yaşamasına kâfi olan vatanın imar ve ıslahı için yapıyoruz. Binaenaleyh bu harp hayatımızda her şeyi değiştirecek ve bizim sermayelerimiz için cidden imtiyazlar, kârlar temin edecektir. Bunu anlamakta hâlâ teehhür eden korkak zenginler varsa onlara karşı en yüksek sesimizle bir kere daha tekrar edeceğiz ki aldanıyorlar!

Gazilerimiz İçin Madam Butterfly

28 ŞUBAT 1917

İKDAM

Kahraman askerlerimize Matbuat Heyeti tarafından verilen ilk müsamerede yalnız birinci perdesi oynanmış ve büyük rağbetle, alkışlarla karşılanmış olan bu latif operanın bugün Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda gündüz hanımefendilere, gece de erkeklere mahsus olmak üzere tekmilinin temsil olunacağını der-hatır ederiz. İlk defa yalnız bir perdesine gösterilen rağbet, bütün piyesin cidden fevkalade bir muvaffakiyete mazhar olacağına delildir. Diğer taraftan bugünkü müsamerelerin de yine kahraman askerlerimize tütün hediye etmek gayesine matuf bulunmasını da rağbet-i umumiyenin celbine başkaca ulvi bir saik olacağı şüphesizdir.

Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Katib-i Umumiliği'nden

28 ŞUBAT 1917

İKDAM

Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, bu Cihan Harbi'nde vatan uğruna kurban giden bilumum Tıbbiyelilerin hatıralarını payidar kılacak bir "levha-i şehamet" tertip ve mektep dâhiline talik edeceğinden, bu mukaddes şühedanın resimlerine, kısa bir tercüme-i hallerine, nerede ve ne suretle şehit olduklarına dair malumata malik bulunan aile, akraba ve arkadaşlarından bunları hemen Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Katib-i Umumiliği'ne göndermelerini rica ve istirham eyler.

BLAKHERNAI DÜN VE BUGÜN

İstanbul henüz Byzantion iken, Blakhernai, kırsalında surlarla çevrili bir kasabaydı; 4. yüzyılda 14. semt olarak Konstantinopolis'e dâhil edildi. 11. yüzyıldan sonra yaklaşık 450 yıl Bizans imparatorluk sarayı bölgesi olarak surların yanında varlığını sürdürdü. Fetihten sonra bu özelliğini tamamen yitirdi, ama bir sonraki 450 yıl içinde sokak ve konut dokusuyla bir mahalle olarak yaşadı. Cumhuriyet'in ilk 80 yılında da farklı gruplarla da olsa gerçek bir mahalle yaşamına sahipken, 2005'te "kentsel yenileme alanı" ilan edildi. Ne yazık ki bu gelişme mahallenin başına konan bir talih kuşu değildi ve fetihtekinden daha radikal yok edilişler gündeme geldi. Gözden Kaçanlar bu ay Blakhernai ve çevresini aktarıyor. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Mimar Kübra Yaşar bölgenin tarihsel gelişimini, erken katmanlarını anlatırken, kent aktivisti, araştırmacı Cihan Uzunçarşılı Baysal, Blakhernai bölgesindeki Tokludede-Ayvansaray örneğinde tarihsel dokunun silinişini ve yerine uygun görülen yeni katmanı ele alıyor. Katkıları için Kübra Yaşar ve Cihan Uzunçarşılı Baysal'a teşekkür ederiz.

istanbul@arkeolologlardernegist.org

BLAKHERNAI'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

KÜBRA YAŞAR

BLAKHERNAI YERLEŞİMİ

Byzantion kenti MÖ 7. yüzyılda kurulduğu zaman tek başına bir yerleşim yeri değildir; merkezin çevresinde kente bağlı küçük yerleşim birimleri vardır. Haliç'in güney kıyısı boyunca bu küçük yerleşim birimlerinin biri de kendi sur duvarlarına sahip olan Blakhernai'dır.

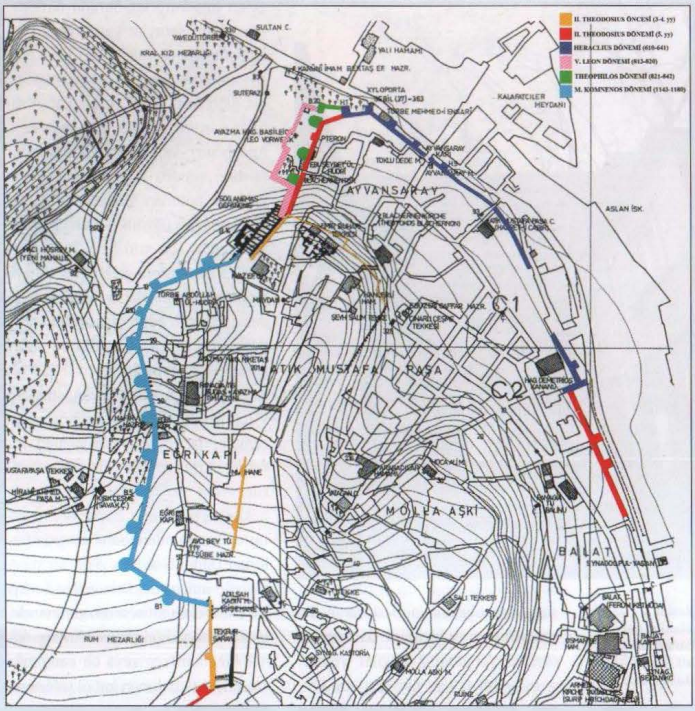
İmparator Constantinus'un (272-337) Konstantinopolis'i kurarken bugünkü Unkapanı bölgesinin biraz kuzeyinden bir yay çizerek geçen ve kendi adıyla bilinen surları ördürür. 5. yüzyılın başına ait olduğu kabul edilen *Notitia Urbis Constantinopolitanae* adlı metne göre, Blakhernai, antik kentin ve Constantinus duvarlarının dışında, kendini çevreleyen duvarlar içinde kalan bir kasabadır. Bir kent envanteri olarak tanımlanabilecek bu esere göre Blakhernai semtinde bir kilise, bir saray, bir çeşme, bir hamam, bir tiyatro, bir *lusarium* (eğlence yeri/mesire), bir ahşap köprü, 11 sokak, 167 ev, iki büyük sütunlu cadde, bir hususi ve bir umumi fırın ve beş ekmek dağıtım yeri bulunuyordu. Blakhernai yerleşiminin sınırlarını Wolfgang Müller-Wiener *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* adlı önemli kitabında, arazide bulunan duvar kalıntılarına dayanarak Tekfur Sarayı'ndan başlayan, Mumhane mevkiinden geçen ve olasılıkla Hagios Demetrios Kanabu (Aya Dimitri) Kilisesi'ne kadar uzanan bir bölgeye yerleştirmektedir. Lonca'dan (Eskiden esnaf loncalarının bulunduğu bu alan hâlâ Lonca adıyla anılmaktadır) itibaren Tekfur Sarayı'na kadar uzanan sur duvarları hakkında aslında kesin bilgiler yoktur ama İstanbul'un tarihsel topografyası için önemli çalışmalar yapmış olan A.M. Schneider örneğin, *Die Landmauer von Konstantinopel* adlı yayınında, Aya Dimitri-Molla Aşki-Odunyarıcızade Mescidi hattını surların sınırı kabul eder. 1999 yılında Ferudun Özgümüş ve Ken Dark ta-

Resim 1
Ebuzer Gifari Camii altında bulunan altyapı kalıntıları.

Fotoğraf: Filiz Ayaz.

rafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarda, Tekfur Sarayı'ndan başlanıp Şişhane Caddesi'ndeki Alparslan İlkokulu'ndan Eğrikapı Mumhane Caddesi ve İvaz Efendi Camii'ne kadar olan bölüm incelenmiştir. Özellikle Alparslan İlkokulu'nun (günümüzde Alparslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) arkasında bulunan 11,30 m uzunluğundaki taş-tuğla almaşık duvar kalıntısının Blakhernai surlarına ait parçalar olduğu kabul edilir. Ebuzer Gifari Mescidi avlusunda bulunan bazı altyapı kalıntıları ve buradaki beşik tonozlu mekânların da sarayın savunması ve "Mumhane Duvarları" adındaki sur duvarlarıyla ilişkili oldukları düşünülür (Resim 1). Bu kısımlar Theodosius surlarından daha eski ve Blakhernai surlarıyla ilişkili olarak kabul edilir. Kamusal alanlarda toprak üstünde görülen bu duvar kalıntılarının büyük bir olasılıkla sivil yapıların altında devam ettiğini unutmamak gerekir.

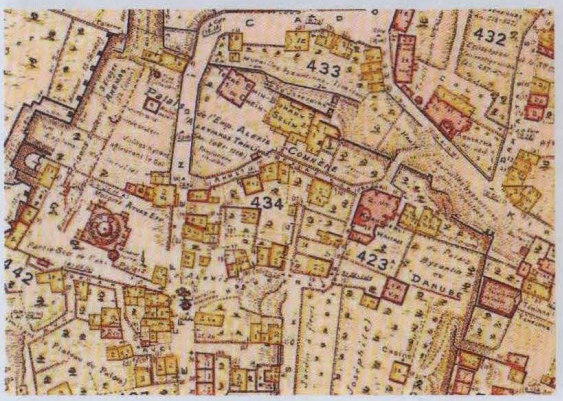
4. yüzyıl içinde Konstantinopolis on dört bölgeye ayrıldığı zaman Blakhernai de on dördüncü semt olarak kente dahil edilir ve idari olarak buraya bağlanır. II. Theodosius (408-450) 5. yüzyılın başında surları daha batıya alarak şehri büyütürken, Tekfur Sarayı bölgesinde Kara Surları da Blakhernai surlarına bağlanır. Söz konusu surlar, 439 yılından sonra da (Aya Dimitri Kilisesi önüne kadar uzayan) bölgenin eski surları bu eklenme sırasında kullanıldığı için Theodosius dönemi kara surları kadar güçlü değildir. Blakhernai bölgesi yüzyıllarca tehdit altında kaldığı için de, surlarda sürekli birtakım eklenti ve güçlendirmelere ihtiyaç duyulmuştur.

Bölge kente dâhil edildiğinde surlar sadece yukarı Blakhernai'yi çevreler; Blakhernai hâlâ, Meryem Ana Kilisesi'nin de bulunduğu aşağı Blakhernai bölgesi surlarının dışındadır. 626 yılında aşağı kısım Avar tehdidinden kurtulduktan sonra, İmparator Heraklius (610-641), 627'de on iki burcu olan "Heraklius Surları"nı yaptırır. Aya Dimitri Kilisesi'nden Pteron'a uzanan bu surlarla artık aşağı Blakhernai da güvence altına alınmıştır. 9. yüzyıl başında, V. Leon (813-820) bu bölgede bulunan Aya Nikolaus Kilisesi'nden kalanları koruma altına almak ve 813'teki Bulgar saldırısından sonra surları güçlendirmek amacıyla, bir ön duvar daha (Leon-siper duvarı) yaptırır. İmparator II. Mikhail ve oğlu Theophilos'un hükümdarlığında (821-842) da Haliç surları tamir edilmiş, üç adet beşgen kule eklenmiştir (Resim 2). Komnenoslar zamanında daha da önem kazanan bu bölge, Blakhernai Sarayı ile ünlenmiş ve gelişmeye devam etmiştir.

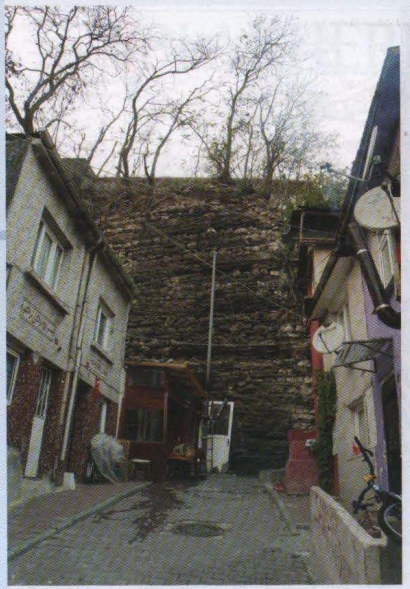
Resim 2 Blakhernai Surları, Ö: 1/5000 (Müller-Wiener'in *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası* adlı yayınındaki harita kullanılmıştır).

BLAKHERNAI SARAYI VE ÇEVRESİNDEKİ BİZANS YAPILARI

Blakhernai Sarayı'nın temeli varlığını Notitia'dan öğrendiğimiz triklinosa (dinlenme odası, kabul salonu ve

Resim 3 Pervititch haritalarında yeri işlenmiş olan Danubios Sarayı.

Resim 4 Blakhernai Sarayı'na ait istinat duvarları.

Fotoğraf: Filiz Ayaz.

Resim 5 Blakhernai Sarayı'na ait istinat duvarları.

Fotoğraf: Filiz Ayaz.

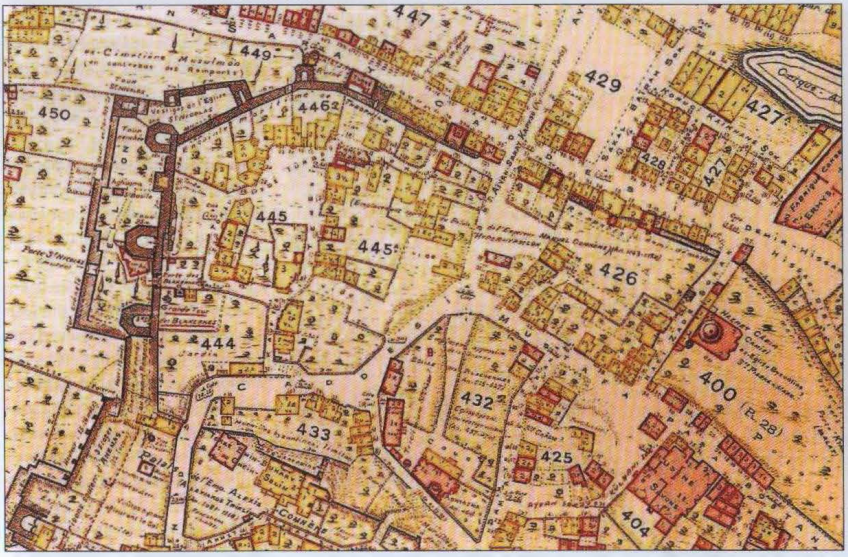
şapelden oluşan yapı) dayanır. Bu sarayın yeri ve biçimine dair net ve özellikle arkeolojik bilgiler yoktur. 5. yüzyılda I. Leo (457-474) tarafından yaptırılan Theotokos Kilisesi ve Meryem'in mantosunu muhafaza etmek üzere yaptırılan daire biçimli Ayios Soros Şapeli bölgenin önemini artırmıştır. Bu iki yapının yanında yer almış olan bir ayazma bugün hâlâ mevcuttur. Böylelikle arazide üç kutsal mekân toplanmış bulunuyordu. 5. yüzyıldan itibaren kiliseyi ve Meryem'in mantosunu ziyarete gelen imparatorlar burada dinlenebilecekleri saraylar yaptırmaya başlamıştır. İlk olarak I. Leo (457-474), Ayios Soros Şapeli'nin galeri katına bir dinlenme odası ve bir kabul salonu yaptırır. I. Leo (457-474) ve I. Anastasius (491-518) arasındaki bir tarihte, şimdiki Hançerli Hamam'ın yerinde bulunan Danoubios Sarayı yaptırılmıştır (Resim 3). Daha sonra I. Anastasius (491-518) hem Theotokos Kilisesi'ni ziyarete gelen hem de ava giden imparatorların dinlenebilecekleri, kendi adını taşıyan bir saray daha inşa ettirir. Zamanla bu saray yapılarının sayısı dörde çıkar (Soros, Danoubios, Okeanos ve Anastasius). VII. Konstantin Porphyriogenetos'un zamanında, 10. yüzyılda yazılan *Törenler Kitabı*'ndan elde edilen veriler bize bu yapıların konumları hakkında bilgi verir. Buna göre Anastasius Sarayı'ndan, daha aşağıda bulunan Danoubios Sarayı'na bir merdivenle iniliyordu. Danoubios Sarayı ise Theotokos Kilisesi'nin güneyinde, biraz daha yüksekte yer alırken, döner bir merdiven veya bir rampayla kilise içinde bulunan kabul salonuna bağlanıyordu.

Buradaki yapılar birçok eklenti ve değişiklikle varlıklarını sürdürür. 11. yüzyılın ikinci yarısında I. Alexios Komnenos (1081-1118) geniş çaplı bir sarayın inşasına başlar. Hançerli Hamam'a doğru uzanan sırtın iki tarafındaki istinat duvarlarının bu zamanda yapılmış olduğu kabul edilir. Söz konusu duvarları bugün alanda hâlâ görebiliyoruz (Resim 4-5). Alexios 1096'da bu sarayda, I. Haçlı Seferi'ne katılan komutanları kabul etmiş ve sarayının zenginliği ve gösterişi ziyaretçilerin gözlerini kamaştırmıştı. Aleksios'un yaptırdığı, Aleksiakos Basilikos Triklinos adını taşıyan yapı, bugün üzerinde İvaz Efendi Camii olan terasta yer almış olmalıdır. İmparator yaşanan bir hadise sonrasında surlara çok yakın olan sarayı surlardan uzaklaştırmak için, Anemas Zindanları adı verilen ve saraya ait bir altyapı olduğu düşünülen bir bölüm yaptırır. Bu olayı Aleksios'un kızı Prenses Anna Komnena şöyle aktarır: "Haçlılarla münasebetlerin bozulduğu bir devirde bunlar tarafından atılan bir ok, sarayın haçlı ordugâhına nazır bir salonunda, tahtı üzerinde oturan imparatorun yanındaki saray erkânından birine isabet ederek yaraladı."

I. Aleksios resmi törenler için daha çok Aya Sofya ve Hippodrom'a yakın olan Büyük Saray'ı tercih etmiş olsa da onu takip eden dönemde şehrin kuzeybatı ucunda yer alan Blakhernai Sarayı eski Büyük Saray'a tercih edilir. Daha derli toplu ve ayaklanmalardan korunmaya da elverişli olması Blakhernai Sarayı'nın artık tamamen imparatorluğun resmi sarayı haline gelmesine neden olmuştur. Bölgenin av alanlarına yakınlığı da ayrıca önemlidir.

İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180), kendi adına bir *Triklinos* ve karısı Eirene için de büyük bir saray yaptırır. Bu yapı, "Yüksek Ev", "Değerli Saray" veya Manuel'in ilk eşi olan Bertha Sulzbach'tan dolayı "Alman Prensesin Sarayı" olarak da anılır. Blakhernai saray kompleksi içinde yer alan bu yapı, hem Haliç'e hem de arkasındaki araziye hâkim bir yerde olduğu bilinse de bugüne kadar tam olarak lokalize edilememiştir. Jacques Pervititch'in 1929 tarihli sigorta haritasında Manuel Komnenos Sarayı, Aşağı Blakhernai bölgesinde gösterilmiştir (Resim 6).

Saray yapılarına büyük önem veren Manuel Komnenos, hem Büyük

Resim 6
Pervititch 1929 tarihli haritasında Manuel Komnenos sarayını tahmini olarak yerleştirmiştir.

Saray'a hem de Blakhernai Sarayı'na sütunlarla çevrili galeriler yaptırır; sarayların çeşitli bölümlerini, barbarlara karşı kazandığı zaferler ve Bizanslılar için yaptığı iyilikleri gösteren mozaiklerle süsletir. Bunların yanı sıra Blakhernai bölgesinin batısındaki eski kara surlarını yıktırıp, surları batıya doğru genişleterek yeniden yaptırır. Tekfur Sarayı'nın da Manuel tarafından yaptırıldığı görüşü yaygındır.

13. yüzyılda, Latin işgali döneminde Latin kralları bir süre eski Büyük Saray'ın bir bölümü olan Boukoleon Sarayı'nda yaşamışlarsa da, daha sonra Blakhernai'ya taşınmışlardı. Latin işgali sonunda Blakhernai Sarayı'nın yağmalanıp, karışıklık içinde terk edildiği aktarılır. Ioannes Kantakuzenus, saray yeniden eski haline getirilinceye kadar geçen süreyi Büyük Saray'da geçirmek zorunda kalmıştır. Fethe kadar hüküm süren Palaiologos hanedanı da bu sarayı kullanır.

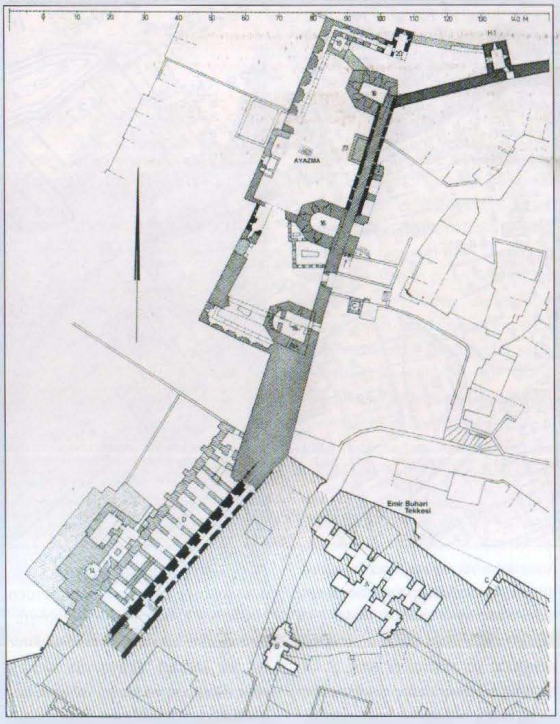
Anemas zindanları: Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı kabul edilen Ivaz Efendi Camii'nin bulunduğu terasın önünde "Anemas Zindanları" adı verilen yapı, I. Alexios Komnenos tarafından inşa ettirilir. Anna Komnena, Aleksiad'da yapının Mikhael Anemas'ın ilk olarak burada hapsedilmesinden dolayı Anemas Kulesi olarak anıldığını anlatır. Blakhernai Sarayı yakınındaki surların bir burcu olduğunu da aktarır. Anemas'ın kapatıldığı zindanın tam olarak surların hangi kulesi olduğu ise bugün de tartışmalıdır.

Tekfur Sarayı'nın dışında, Blakhernai saray kompleksinden günümüze "Anemas Zindanı" algılanabilecek mekânlar olarak mevcuttur. Sarayla bağlantılı olduğu anlaşılan yapıda son yıllarda gerçekleştirilen temizlik ve restorasyon çalışmalarında bulunan tonozlu galeri ve dehlizlerden başka bir kalıntıya ulaşılamamıştır. Bu tonozlar hemen yakınındaki Emir Buhari Tekkesi altında da devam eder (Resim 7) ve Müller-Wiener haritasında yer alır (Resim B).

Toklu Dede Mescidi: 5. yüzyılda Kudüs yakınlarında Naum kasabasında bir Musevi kadının evinde misafir kalan Candidus ve Galbius adlı iki dinadamı, kadına ait bir sandıkta Hz. Meryem'in mantosunun (*maphorion*) olduğunu öğrenince, san-

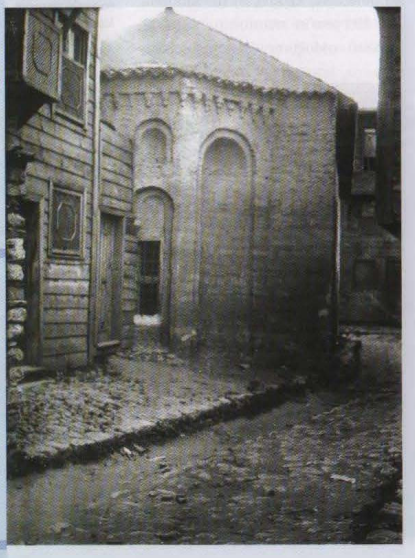

Resim 7
Emir Buhari Tekkesi altında bulunan tonozlu yapının kalıntıları.
Fotoğraf: Filiz Ayaz.

Resim 8
Anemas Zindanları olarak adlandırılan yapı ve Emir Buhari Tekkesi altındaki tonozlu yapılar (Müller-Wiener).

dığı Konstantinopolis'e getirerek, Blakhernai'da bu elbisenin saklandığı Marcus-Petrus şapelini yaptırır. Bazı araştırmacılara göre bu, Toklu Dede Mescidi olarak adlandırılan yapıdır.

Resim 9
Toklu Dede Mescidi, Mayıs 1905.
Gertrude Bell Arşivi.

Ferudun Dirimtekin ve Semavi Eyice bu görüşe katılırken, başka araştırmacılar da Toklu-Thekla fonetik çağrışımından dolayı mescidin İmparator Theophilos'un kız kardeşi tarafından yaptırılan Thekla Manastırı'na ait bir şapel olabileceğini savunur. Schneider, Toklu Dede yapısındaki freskolarda hiçbir kadın azize betimi olmayışını, yapının Thekla Kilisesi olmamasına delil göstermiştir. Ancak, Toklu Dede Mescidi'nin eski adı konusundaki görüşler tam anlamıyla kanıtlanamamıştır (Resim 9).

Semavi Eyice'ye göre, fetihten sonra zaviyeye çevrilen yapının adı da "zaviye" olarak Hürrem Sultan Vakfiyesi'nde geçer. Encümen Arşivi'nde yer alan 3 Temmuz 1936 tarihli asar-ı atika kaydına göre, askerlerin konaklaması için ayrılmıştır. 1929 yılında kuzey duvarı yıkılmış, 1984 yılında ise yol çalışmaları nedeniyle mescit arsası tamamen işgal edilmiştir (Resim 10). Ferudun Özgümüş ve Ken Dark 1999 yılında, Yumni Sokağı'na bakan 1 no'lu evin duvarının temelinde tespit ettikleri birkaç sıra tuğlanın Toklu Dede Mescidi'nin günümüze kalan tek parçası olduğunu belirtmiştir. Günümüzde yapıdan hiçbir iz yoktur.

Aya Dimitri (Ayios Demetrios Kanabu): Yapı çok sayıda yangında tahrip olmasına rağmen 1453'ü zararsız atlatır. Kilisenin orijinal halinde mozaikli bir kubbeyle örtüldüğü tahmin edilmekteyse de bugünkü halini en son geçirdiği büyük onarım olan 1855'te aldığı bilinmektedir; buna göre ahşap tonozlu ve üç nefli bir bazilikadır. Yapı kilise tarihi açısından da önemlidir, çünkü 1597-1601 tarihleri arasında, Patrikhane kurumu Fethiye Camii'nden çıkınca, bugünkü yerine taşınana kadar burada görevini sürdürmüştür. Kilisenin bahçesinde bir ayazma ve aynı parselde de bir okul binası yer alır.

OSMANLI DÖNEMİ

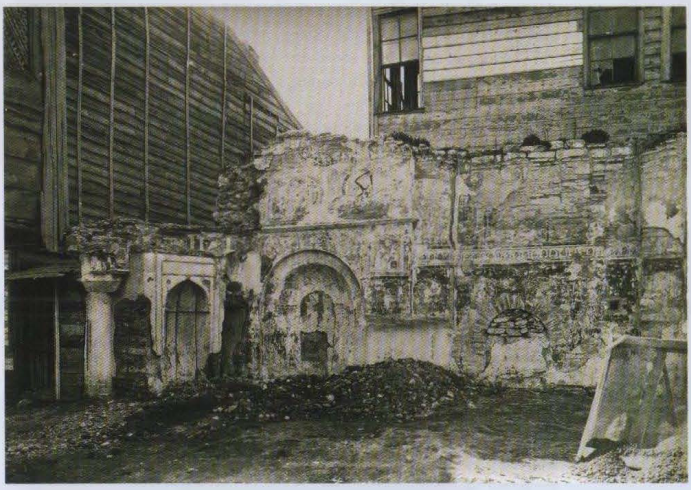
Fetihten sonra, 7. yüzyıldaki Arap kuşatmasında burada şehit olduğuna inanılan sahabelerin varlığı bölgeyi Müslümanlar için değerli kılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi *İstanbul Mahalleleri* adlı kitabında, Fatih devri sonlarında Ayvansaray bölgesinde küçük mescitler ve bunların etrafında kurgulanan mahallelerden bahseder. Buna göre, Hacı İlyas Mahallesi Fatih'in Topçubaşı tarafından yaptırılan Hacı İlyas Yatağan Mescidi etralında, Avcıbey Mahallesi ise Fatih'in Avcıbaşı Mehmet Bey tarafından yaptırılan mescit etrafında konumlanır. Bu dönemde sınırları dâhilinde bir mescidi olmayan tek mahalle Vlaherna Mahallesi'dir. 1768 yılında tamamlanan, Hafız Hüseyin Ayvansarayi'nin kaleme aldığı *Hadikatü'l-Cevami'* adlı kaynaktan öğrendiğimize göre, Atik Mustafapaşa Camii ve Toklu Dede Mescidi, II. Bayezid döneminde camiye çevrilir ve artık kendi adlarıyla anılan birer mahalleleri içinde konumlanırlar.

1453'ten sonraki yıllarda her ne kadar bölgede Müslüman hanelerinin sayısı artmış olsa da, Ayvansaray'ın Rumlar, Yahudiler ve Müslümanların bir arada yaşadığı bir bölge olduğu

arşiv belgelerinden anlaşır. Mezarlık alanları da birbirine yakındır. Sarraf Hovhannesyan, Eğrikapı dışında bir Müslüman mezarlığı bulunduğunu belirtirken, aynı dönemde yazan İnciciyan, Eğrikapı surunun dışında Taksim ile Tekfur Sarayı arasında bir Rum mezarlığı olduğunu aktarır. Edirnekapı dışında ise hem Ermeni hem de Yahudi mezarlığı vardır.

Latin istilasından sonra harap durumda olduğu bilinen saray yapıları fetihten sonra da kullanılmamıştır. II. Bayezid döneminde inşa edilen Emir Buhari Tekkesi'nin I. Aleksios'un yaptırdığı sarayın altyapısını kullanarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kimi araştırmacılar tarafından vahşi hayvanların saklandığı bir yapı olduğu belirtilen Tekfur Sarayı, zaman zaman farklı işlevler için kullanılmıştır. 1719 yılında burada bir çini imalathanesi kurulduğu, tam tarihi kesin olmamakla beraber 19. yüzyılın başında da bir şişe fabrikasının bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılır. Hovhannesyan *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi* adlı eserinde 19. yüzyılda Tekfur Sarayı'nın içinde "papuççular"ın çalıştığını, avlusunda ise bakır kaplar yapanların dükkânlarının bulunduğunu aktarır.

Reşat Ekrem Koçu'ya göre, 18. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar olan dönemi kapsayan Bostancıbaşı defterlerinin birinde (1230 [1814/15] yılına ait) Ayvansaray kıyılarında kayıkhane, ev ve yalıların bulunduğu yazılıdır (Sabık Tersane Emini Vahid Efendi, Sabık Bosna Mollası Efendi, Bezircibaşı Salih Efendi, Kasap Mustafa, Sadık Ağa Yalıları). Bunların içinde en büyüğü ve en etkileyici olanı Hatice Sultan Sahil Sarayı idi. Antoine Ignace Melling'in 1806 tarihli Haliç gravüründe, IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın sahil sarayı, surların bittiği yerle bugünkü Haliç köprüsü dibindeki Abdülvedüd Mescidi arasında bulunduğu görülür (Resim 11). Bostancıbaşı Defteri'nde yeri boş arsa olarak gösterildiğine göre, saray 1806-1814 arasında ortadan kalkmış olmalıdır. Semayi Eyice, Haliç kıyılarının sadece küçük bir bölümüne dair olan bu listenin bile sahildeki yapılaşmanın çeşitlilik ve renkliliği hakkında bir fikir verdiğini söyler. Ayvansaray'da surların Haliç kıyısıyla birleştiği köşede, Hatice Sultan'ın hayratı olan 1123 (1711) tarihli bir çeşme, sıbyan mektebi ve bir sebil vardı. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde "Hatice Sultan İbtidai Mektebi" olarak geçen mektep, H. 1324 (1906/7) yılında tamir edilmiş, ona ait bir sebil ise 1970'lerdeki yol inşaatı sırasında yıkılmış, çeşmenin bazı taşları koparılmıştır; Sıbyan Mektebi de harap haldedir.

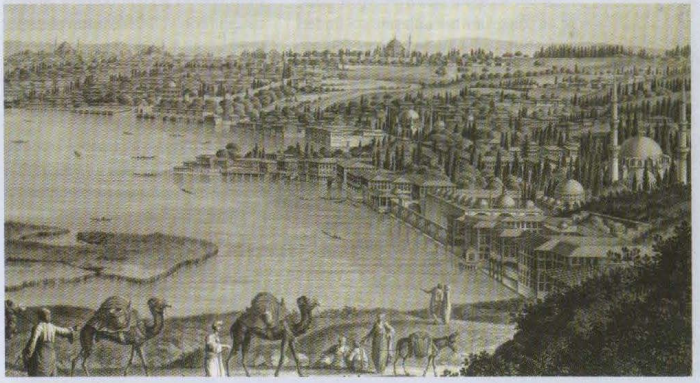
Resim 10
Toklu Dede Mescidi, güney duvarı.

Encümen Arşivi.

1852'te, Haliç üzerinde Ayvansaray ile Pîrîpaşa arasında Cezayirlioğlu Mıgırdıç adında bir sarraf tarafından ahşap kazıklar üzerinde bir köprü yaptırılmıştır. Yahudi Köprüsü denen bu yapı, üstünden geçenlerden para almak suretiyle kazanç sağlamak amacıyla inşa edildiyse de "suların hareketine engel olduğu" gerekçesiyle 1859'da kaldırılmasına karar verilmiştir.

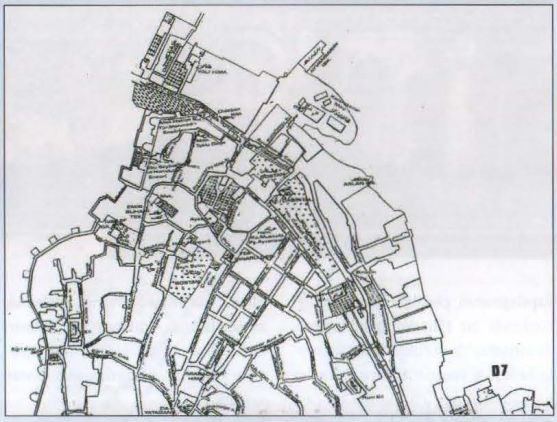
BÖLGEDEKİ DEĞİŞİM SÜRECİ

Yangınlar ve yangın sonrası planlama: Ayvansaray semti, Bizans döneminde 1069, 1203 ve 1434'te kayıt altına alınmış olduğu için bilinen birkaç büyük yangın geçirmiştir. Osmanlı döneminde özellikle 27 Temmuz 1729'da Balat'tan Ayvansaray kıyılarına kadar yayılan bir yangın bölgeyi harabeye çevirmiştir. Ardından gelen yıllarda da 1755, 1773, 1862, 1864, 1880 ve 1911 yangınları Ayvansaray'a çok büyük zarar vermiştir.

Resim 11
Melling'in Haliç gravüründe görülen Hatice Sultan Yalısı ve Ayvansaray'daki tersane gözleri.

Zeynep Çelik, 1840'lardan önce, yangınların ardından daha ziyade tamirat yapıldığını, bu tarihten sonra da yangınları önlemek için köklü çözüm arayışlarına gidildiğini anlatır. Yangından zarar gören bölgeler büyük ve prestijli olduğu zaman büyük bir yenileme projesine gidilmiştir. İç mahallelerde görece küçük alanları

Resim 12
Ekrem Hakkı Ayverdi haritasında görülen yeni geometrik plan.

etkileyen yangınlar kent dokusunun "yamavari" düzenlenmesine yol açar. Nitekim 1862 yangınından sonra Ayvansaray'daki gelişme de bu yöndedir. Yangından önce küçük bloklara ve çıkmaz sokaklara sıkışan ev ve dükkânlar yeni geometrik plana göre yeniden yapılır (Resim 12).

Yapıların kullanıcı ve işlev değiştirmesi: 19. yüzyıla kadar Haliç'te zamanla gelişerek devam eden yönetim, savunma, ticaret, çokkültürlü yerleşim ve sayfiye işlevleri, 19. yüzyılda yerlerini sanayiye bırakmıştır. Su kenarları hem ulaşım yönünden, hem de güç kaynağı olarak kullanılmak üzere tercih edilir. Inciciyan, 19. yüzyıl başında genişletilen Kasımpaşa Tersanesi dışında, Ayvansaray ve Sütlüce kıyılarında gemi inşaatı ve tamiri için küçük atölyelerin bulunduğunu belirtir (Resim 11).

Haliç'in güney kıyısında gıda ve giyim sektörüne hizmet eden büyük fabrikalar kurulur; bunların dışında kıyıda, dar-uzun ve kıyıya dik konumlanan sabun, gıda ve tütün gibi farklı işkollarında çok sayıda üretim yeri ve depolar ortaya çıkar. Pervititch haritalarında görülen (403 no'lu yapı), 1903-1912 yılları arasında kurulan Ermys Konserve Fabrikası'nın bir şubesi Ayvansaray kıyısında yer almaktadır. Arşiv belgelerindeki bilgilere göre, sur önü bölgede "Ingiliz tebaasından Tomas ve ortaklarına" ait bir un değirmeni bulunmaktadır. Bunlar dışında, 19. yüzyılda İstanbul'da cam üretimi yapan önemli işletmelerden ikisi burada (Tekfur Sarayı ve Ayvansaray kıyısı) yer almaktadır.

Haliç kıyılarında yapılan fabrikalar zamanla sosyal dokuyu etkilemiş ve Haliç'teki sayfiye işlevi yok olmuş, etnik gruplar dağılarak, göçmenler ve alt gelir grupları Haliç çevresine yerleşmiştir. Küçük imalathaneler fabrikalara çevrilmiş ve neticede birkaç yapı dışında Haliç'in silueti değişmiştir. Endüstrileşme ve sanayinin baskın şekilde bölgeye girmesi ve yapıların kullanıcılarının el değiştirmesi bir bakım-onarım problemi yaratmış ve bazı yapılar tamamen kaybedilmiştir.

İmar faaliyetleri: İstanbul kentinin yeni baştan planlanması çabaları 1933 yılında başlar. Alman şehir plancısı H. Elgötz, yeni limanın Haliç'e doğru genişlememesini, dumanlı ve kokulu büyük sanayi tesislerinin sur dışında kurulmasını öngörmüştür. Böylece, kentin Tarihi Yarımada içinde kalan bölümünde yoğunluğun düşürülmesi ve tarihi dokunun korunması gibi planlama kararları alınmıştır. Ancak bundan iki sene sonra, H. Prost ile sözleşme yapılır ve İstanbul Nazım Planı hazırlanmaya başlanır. Prost'un 1938'de hazırladığı nazım planında, Haliç'in sağ kıyısında, iki köprü arasında, gıda maddeleri, satış alanları, haller ve balıkhanelerin bulundukları yerde geliştirilmeleri ve sanayinin Haliç çevresinde toplanması öngörülmektedir. Prost Planı'nın 1939 yılında yürürlüğe girmesini izleyen elli yılda Haliç kıyıları, bu öneri yüzünden, 700'ü büyük ve küçük sanayi kuruluşu olmak üzere 2000'in üzerinde işyeri tarafından istila edilir.

1976 yılında onaylanan Piccinato Planı'nda, Haliç'in güney kıyısındaki fabrikalardan tamamen temizlenmesi ve bu temizliğin Alibeyköy Vadisi'ne kadar uzaması önerilmiştir. 1984 yılında Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Dalan, Haliç'i temizlemek adına, kıyının 50-100 m. içerisinde yer alan 4000'den fazla yapıyı istimlak ederek, 696 fabrika ve küçük esnafa ait 2020 işyerini yıktırarak bir kolektör inşa ettirmiştir. Yıkımlar sonucu Haliç'te kıyı boyunca uzanan yeşil alanlar oluşmuş; Fener, Balat, Ayvansaray gibi tarihi semtlerin kıyıyla ilişkisi koparılmıştır; kıyı ve semtlerin arasına yerleştirilen çok şeritli yol bu kopukluğu büsbütün artırmıştır. Bulgar Kilisesi gibi yapılar tek başlarına, çevre dokularından kopuk kalmış, bu yıkımlar sırasında da Haliç'in uzun yıllar içerisinde oluşturduğu tarihi, kültürel ve sanayi mirasına ait çok sayıda yapı yok edilmiştir.

2005 yılında çıkarılan, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun'a dayandırılarak, 22.04.2006 tarih, 26417 sayılı ve 23.10.2006 gün ve 26318 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu kararı ile Fener-Ayvansaray Arası Yenileme Alanı ilan edildi. Bu proje kapsamında 2011 yılında inşaatına başlanan otel, Toklu Dede Mescidi ve onu çevreleyen mahalleyi yok etmiş ve çevresiyle uyumsuz masif bir kütle ortaya çıkmıştır.

Tokludede'de yıkım çalışmaları.

Fotoğraf: NejlaOsseiran

TOKLUDEDE'NİN YOK EDİLİŞİ

CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL

"Fatih Belediyesi Osmanlı Türk mimarisine yeniden hayat verdi" diyerek konuya giren spiker, metruk ahşap evlerin Fatih Belediyesi elinde hayat bulmasından bahisle sözü sahaya devrediyor. Bölgenin, "İstanbul'un Fatih ilçesinde ... geleneksel dokusunu bozmadan bugüne kadar taşıyan tarihi mahallelerimizden bir tanesi" olduğunun altını çizen muhabir, burasının şimdi Fatih Belediyesi tarafından aslına uygun olarak yeniden inşa edildiğini iştahla açıklamaya koyuluyor. Geleneksel dokusunu bozmadan bugüne dek taşıyabildiyse neden yıkılıp yeniden inşa edildiği sorusu akıllara takılsa da, az sonra ekranda arz-ı endam edecek olan Fatih Belediye Başkanı merakımızı giderecek: "TÜRSAB'ın başkanı, Rehberler Odası başkanı, Turizm Acentaları Birliği bunların hepsini toplayıp burada –o zaman Fatih'e bağlı değildi Eminönü– yeni bir destinasyon, yeni bir turizm güzergâhı arayışı içindeydik, çünkü böyle bir potansiyel vardı. İşte bu yeni turizm güzergâhının merkezi şu anda bulunduğumuz yenilenen Türk Mahallesi." Kariye Müzesi, Tekfur Sarayı, Anemas Zindanları, Emir Buhari Tekkesi, Meryem Ana Ayazması gibi değerlerin yer aldığı yöredeki potansiyeli keşfettiklerini belirten Başkan Mustafa Demir, Kariye Müzesi'ni ziyarete gelen turistlerin sadece orayı görüp geri dönmelerine gönülleri razı olmadığı için bölgeyi yeniden düzenlemek istediklerini ve şu anda da amaçlarına ulaştıklarını iftiharla anlatıyor: "...Bu Türk mahallesi münasebetiyle artık insanların gelip kalacakları yerler de olacak." "Osmanlı Mirası Hayat Buluyor" alt yazısının eksilmediği ekranda giriş katlarındaki dükkânları görünce, butik otellerde kalacak turistlerin bol bol alışveriş yapacaklarını da anlıyoruz. Demir, 2005 yılında bir fikir olarak ortaya çıkan projenin prosedürünün 2006'da başlatıldığını ve 2012'de de ihalesinin gerçekleştiğini açıklıyor. Son sözü alan spiker, burasının Sultanahmet'e komşu yeni bir turistik merkez olacağı baklasını ağzından çıkarıveriyor.

Osmanlı mirasının canlandırıldığı söylenen ve Ayvansaray Tokludede olarak bahsi geçen yer, mahalle ya da semt değil, Fatih ilçesi Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan ve Ayvansaray'da surlara paralel olarak kıvrılan bir sokağın adı. Buraya adını veren Toklu Dede Mescidi'nin bir Bizans kilisesinden mescide dönüştürüldüğü çeşitli kaynaklarca belirtilmekte. Öte yandan surların içinde Toklu Dede adıyla bilinen bir hazire de bulunmakta. Alanda ve alanın çevresinde sahabe mezarları ve türbeler var. Semavi Eyice buradaki sokak dokusunun yüzyıllardır neredeyse hiç değişmediğine dikkat çekiyor. Türk Mahallesi olarak geçen yenileme projesi, Toklu İbrahim Dede'nin yanı sıra Kuyu ve Kafesçi Yumni sokakları ile çevrilmiş olan yapı adalarını da içermekte. 1,5 hektarlık bir alanda 64 parseli kapsayan proje 70 haneyi etkilemiş. Bölge sakinlerinin nerdeyse tamamı ya doğma büyüme buralı ya da evlenerek gelenler. Bölgede 16 adet tescilli bina bulunmakta.

İstanbul surlarının Ayvansaray'da Haliç'le buluştuğu noktada özgün sokak dokusu, bol yeşili, iki katlı ahşap evleriyle eski İstanbul'un özgün ruhunu kuşaklara aktaran alan, tüm değerler gibi tarih ve kültürün de ekonomik değere tahvil edildiği günümüzde turistik cazibe merke-

zinden sağlanacak rant uğruna gözden çıkartılarak yok edilmiştir. Mine Esmer'in *Mimarlık* (389) dergisinde dikkat çektiği üzere, yıkım tarihi 2013 başına kadar parsel boyutları, kat yükseklikleri, cephe ve plan oranlarıyla eski İstanbul mahallelerine özgü dokuyu ve mimariyi koruyabilmiş olan bölge, kârgir yapıların bulundukları parsellerin birleştirilerek monoblok kütleli yapıların inşası ve mevcut 15 ahşap yapının da tamamen yıkılarak yerlerine kötü birer replikalarının dikilmesiyle tüm özelliklerini kaybeder.

Kent Hareketlerinin düzenlediği basın açıklaması eyleminde Hüri Abla konuşuyor. Çok sevdiği mahalleyi terk ettikten kısa bir süre sonra kalbine yenik düşecektir.

Fotoğraf: Nejla Osseiran.

Başkan Demir'in "Osmanlı Türk mimarisinin en gözde örneklerinin bulunduğu Ayvansaray Tokludede" yorumunun ardından dile getirdikleri, faili olduğu kıyımın kendi tarafından açık edilmesidir: "...Proje ile hayal etiğimiz semti kuruyoruz." Bu hayal (daha doğrusu kâbus) en gözde ve muhtemelen en son sivil mimari örneklerinin yıkımı ve özgün sokak dokularının tamamen yok edilmesi üzerinden yükselmektedir. Buradan bakınca, hayallerin semti her yerde hatta çölde bile inşa edilebilirdir; buyurunuz Dubai! Ayvansaray, Roma dönemi mahallesi Blakhernai'ın aşağı bölümünde bulunmakta ve Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet katmanlarını barındırmaktadır. Tarihi, kolektif belleği, özgün mimari dokusu dozerlenen bölgenin arkeolojik mirası da kepçelenir. Mine Esmer'in yazısıyla devam edersek "...on sekiz asra yayılan ve kümülatif katmanlar halinde pek çok farklı tarih ve kültüre ait mirası barındıran kentsel alan yok edilmiştir." Bölgedeki tarihi eserleri sıralayan Başkan Demir, iki kat bodrum içeren proje binalarının tarihe vereceği tahribattan bihaberdir ya da tarih ve kültür, turizm gelirlerine katkı birer ekonomik değer oldukları sürece değerlidir. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Kent Düşleri Atölyesi (2012) öğrencilerinin vurguladığı üzere, tarihin bu denli yoğun olduğu bir yerde tarihin çöküşüyle karşı karşıyayız.

Daha Eminönü Fatih'e bağlanmadan, filan feşmekânlarla bölgenin rant potansiyelini keşfedip burayı yeni bir turistik destinasyon olarak gözüne kestirdiğini iftiharla basına açıklayan Demir, bomboş bir arazi üzerine inşaat yaparmışçasına, Tokludede'de nesiller boyu yaşayanları, kolektif hafızada yer etmiş yaşamı ve kültürel pratikleri de tamamen yok saymıştır. "Yık-yap-rant elde et" projesinde insan faktörü de insaniyet de yoktur. Nitekim, yukarıda da örneklediğimiz üzere, çeşitli vesilelerle dile getirilen "metruk" vurgusuyla, burası bırakılmış/terk edilmiş/kullanılmayan bir alanmış sanısı yaratılarak yıkım projesine dolaylı rıza üretilmiş, aynı zamanda zorla tahliyeler ve yerinden etmeler gözlerden kaçırtılmıştır. Katman katman tarih ve kültür barındıran alan, belediye ve medya kanallarının söylediklerinin tam aksine, yıkımların tamamlandığı 2013 başına kadar cıvıl cıvıl bir kentsel kamusal alandı. Sulukule'de mahallenin devasa bir ev olduğunu düşünürdüm, sokakların da evin odaları. Tokludede'de mahallelinin kentsel kamusal mekânları ferahfeza kullanmasını gözlemlemek Sulukule'yi yeniden yaşattı. Kına geceleri, açık hava düğünleri bir yana, kapı önü kahvaltılar, çay keyifleri, çekirdek çitlemeler, dolma doldurmalar... Hepsi sokakta. Ve elbette gündelik hayatın değişmeyen pratikleri, surlara ve sahabe türbelerine bitişik çocuk parkında yün dövmeler, halı yıkamalar, çamaşır kurutmalar... Sokak ile evin, kamusal ile özelin sınırlarının iç içe geçtiği, her köşesi keyifle yaşanan bir güzelim mahalle. Sokakların doyasıya keyfini çıkartan çocuklar, yaşlılar ve onlarca kedi; mutlu kediler mahallesi.

Havasından mı suyundan mı sahabesinden mi, öyle bir mahalle ki yoksulluğu da yoksunluğu da katlanılır kılar; ayrılığı ise ölüme eşdeğer. Komşuluk ilişkileri ve dayanışma, sosyal yaşamı yeniden inşa ederken komşuları da aile bireylerine dönüştürüyordu. Nitekim tüm baskılara karşın evlerinden vazgeçmeyen iki sakinden (diğeri İsmet Hazer) Yayla Teyze için komşuları demek yalnızlığını unutturan aile bireyleri demekti. Ağlaya ağlaya mahalleyi terk edişinden kısa bir süre sonra bir türlü alışamadığı Avcılar'da kalbine yenik düşen Hüri Abla içinse yaşama tutunma mekânıydı burası; kirası çok düşüktü, tavuk besleyerek, yetiştirdiği sebzeleri satarak oğlunun maaşının üzerine koyup geçinip gidiyordu. Kapı önü iki sohbet bir çayla da dertlerini unutabiliyordu. Tokludede her biri için yaşam alanından öteydi ama en çok İsmet Amca âşıktı sokağına ve evine; o kadar ki evini iki saray arasında "orta saray" olarak adlandırıyordu. 2011 Eylül'de *Express* dergisi için gerçekleştirdiğimiz mülakatta

Tokludede'nin geleneksel dokusu yerine inşa edilen otel.

Fotoğraf: Cihan Baysal.

söyledikleri, konutun, kentin kullanım değerini çoktan unutmuş bir düzene adeta başkaldırıydı: "Şu kale var ya şu kale, aşağı yukarı elli senedir hayatım burada geçti, başka yerden de ev alırdım; şu kalenin dibinden çıkmayacağını. ...Evim giderse zaten ölmüşüm ben! Burası değerlenecek. Burası hep otel olacak, kiralık, kiralık dükkânlar olacak, pansiyonlar olacak. Bu rantı kim yiyecek? Babalarından mı kaldı, dedelerinden mi kaldı! Sen beni Ayvansaray'dan Konstantin'in sarayının olduğu yerden atıyorsun, Taşoluk'a, Taşoluk'a yallah diye. O gitsin! İstanbul burası, Ayvansaray Türk evleri, esas İstanbul burası. Sultanahmet'e değişmem. Orada Konstantin'in sarayı, burada benim sarayım, yukarda Tekfur Sarayı, iki sarayın ortasında benim saray..." Evini kendi olanaklarıyla yapmak isteyip çıkartılan zorluklar karşısında sarayını kaybetme korkusu onu intihara sürükler, neyse ki kurtarılır: "Çocuklarım burada doğdu, burada büyüdüler. Biz 65-70 yaşlarında insanlarız, geldik gidiyoruz ama çoluğumun çocuğumun yuvasını elinden alırsa tanımam onları, tanımam! Tarım ilacı içtim, protesto olarak yaptım. Yazı bıraktım. Yok, yazı değil ferman bıraktım ben, ferman: 'Ben intihar ediyorum' dedim. Sorumluları şunlar şunlar, en başlarına kadar saydım. Erdoğan, 'Kimsenin yuvasını yıkmayacağız, çoluğunu çocuğunu açıkta koymayacağız' demedi mi? Benim buradaki 30-40 senelik evimi elimden alacak, bana da Taş... Neydi? Taşoluk'tan ev verecekmiş... Bu evlerin sahibinden, 16 tescilliden 4 tanesi kaldı, 12'si sattı. Teslim oldular, anladın mı teslim oldular." Daha önce, defalarca Fatih Belediyesi'ne giderek evini tamir ettirmek istediğini bildirmiş ancak izin alamamıştır. Maliklerin yapabileceği basit tamir ve tadilatlara yıllar boyu izin verilmemiş, böylece, fiziksel çöküşü durdurabilecek ve tarihi mirası koruyacak bir yenileme projesinin gerekliliğine meşruiyet inşa edilmiştir. 24 yaşında gelin gelip 65 yaşına dek "Burada ömrüm geçti" diyenlerin feryatları, "Bizim burada hayatımız karafatma, örümcek, yeraltı böcekleri arasında geçti; bu zamana kadar üç kere dilekçe verdim, buraları yapayım da temiz bir evde oturayım diye, izin vermediler" diyenlerinkine karışır.

2005'te Fatih Belediyesi'nde kotarılıp 2006'da resmiyete kavuşan yenileme alanı ilanı ertesinde kulağına kar suyu kaçırılan birileri, 5366 sayılı yenileme yasasının kamulaştırma silahını öne sürerek, "Eğer bize satmazsanız belediye el koyacak, kamulaştırma yapacak" tehditleriyle sakinleri korkutup mülk toplamaya başlar. Bir sakinin Tokludede ziyaretlerimizde yana yakıla dillendirdiği üzere: "Milletin elinden zorlan malını alıyorlar, ayıp be. Zorlan aldılar, yıkılacak bilmem şöyle olacak böyle olacak..."

Fatih Belediyesi'nin Nisan ve Eylül 2011'de bölgede ikamet edenlere gönderdiği tebligatlar da kamulaştırma korkusunu şiddetlendirir. Nisan tebligatları uygulama süreci öncesi bilgilendirme toplantısına davetken, Eylül tebligatları 5366 sayılı yasanın kamulaştırma maddesine atıfla, aba altından sopa göstererek, taşınmazın uzlaşma ve eşleştirme konularında anlaşma yapmak üzere on beş gün içinde belediyeye müracaat talebidir; aksi halde kamulaştırma işlemlerine başlanacağı belirtilmektedir. Ve nasıl bir tesadüf ise 2012'de yapılan ihale, mahalleden mülk toplayanların üzerine kalır! Avan projenin kurul tarafından onay tarihi 2012, Fatih Belediye Meclisi onayı ise 2014'tür. Ortada ilgili kurul tarafından onaylanmış bir proje bile yokken tehditler, baskılar, pazarlıklarla mülklere el konmuş, sakinler yer-

lerinden edilmiştir. Haliç'in her iki yakasındaki dönüşümün sermayenin iştahını kabarttığı zamanlardır. Manşetlere yansıdığı üzere, o dönemde dönüşümü duyan bina avına çıkmakta Fener-Balat-Ayvansaray da bu gidişattan payını almaktaydı. Bina toplayan firmalar arasında başı çeken Şener Holding (Altınboynuz İnşaat), Unkapanı'nda lokanta işleten baba ve oğulları tarafından kurulmuştu. 1985 ertesi Allah yürü ya kulum deyince, aile petrol taşımacılığı üzerinden holdingleşmiş, ardından da inşaat işine girmiştir. Tokludede'deki binaları 150.000 TL ile 1 milyon TL arasında toplayan holdingin 12-13 milyon TL'lik bir yatırım yaptığından söz edilmektedir.

Tüm dönemlerin kaybedenleri kiracılara gelince, topladığı mülklerin kiracılarına büyük bir lütufla (!) kira ödemeden istedikleri kadar oturabileceklerini, dolayısıyla kontrata da gerek olmadığını bildiren "mahallenin çocuğu" firma sahibi, kiracıların mülk sahipleri yanında projeye karşı direniş başlatmaları üzerine "Kontratınız yok, iki günde kapı önüne atar, geçmişe yönelik tüm kiralara da icra çıkartırım" tehdidini savurur. Kontrat yapmamış kiracıların hakları da olmadığından günü geldiğinde hepsine yol görünür; mal sahiplerinin sattığı evlerin su ve elektrikleri baskı aracı olarak kesildiğinden zaten çoğu da barınamaz ve evini terk etmek zorunda kalır.

Mücadeleye gelince. Kiracılar ile mülk sahiplerinin bir yenileme projesine karşı yan yana durdukları ilk örnek Tarlabaşı ise, Tokludede –her ne kadar Tarlabaşı kadar örgütlü olmasa da– ikinci örnek sayılabilir. Projeyi ve bölge halkının kaygılarını ilk fark edenler, bölgede çekim yaparken 2011'de gönderilen tebligatları gören fotoğraf sanatçıları olmuş, yirmiden fazla mahalle derneğinin çatısı altında örgütlendiği Kent Hareketleri'nin mahalleye girmesini sağlamışlardır. Mahallede basın açıklamaları, serbest kürsü eylemleri örgütlenmiş, belediyenin yolsuzluklarına (müzeye haber etmeden arkeolojik bölgede kazılar; müteahhit ayrıcalıklı hak; üç kat imar verirken, evini kendi yapacak olana iki kat imar) suç duyuruları yapılmış, diğer mahalle örgütlerinin, milletvekillerinin ve BM Konut Hakkı ilgili birimlerinin (2013 Mart) Tokludede'ye dayanışma ziyaretleri sağlanmış, böylece mahallelinin mücadelesi güçlendirilmiştir. Eylemlerin yanı sıra sanatçıların çektiği belgeseller, fotoğraf sergileri ve öğrenci atölyeleri sayesinde de Tokludede basında ve kamuoyunda hak ettiği yeri almış, ihlalle projesi görünür edilmiştir. 2011'den 2013'e kadar süren mücadele, kontratsız olduklarından hukuki mücadele yapamayan kiracıların dolaylı (elektrik, su kesme) ya da dolaysız (müteahhit tehditleri) baskılar karşısında birer ikişer terkleri ve pahalı projeye katılamayan, zorluklar ötesi prosedür nedeniyle evlerini kendileri de yapamayan mülk sahiplerinin ise kamulaştırma korkusuyla mülklerini elden çıkartmalarıyla sonlanmıştır.

Bugün Tokludede'de mülklerini satmayan iki sakin dışında kimse kalmamıştır. Tokludede'nin mutlu ihtiyarları, çocukları ve de kedileri kentin dört bir yanına savrulmuş, birbirinden kopartılmıştır. Sadece onlar mı? Ağaçları, kuşları, börtü böceği de... Yüzyıllara dayanmış özgün sokak dokusu yok edilmiş, evleri, yemyeşil parkı, bahçeleri, tescilli yapıları dümdüz edilmiştir. Taş üstünde taş bırakılmayan alanda, uzay üssü Alfa'dan ışınlanmış misali ahşap giydirilmiş beton bloklar öncekinin ve ondan öncekilerin kimliğini, hafızasını, kokusunu, sesini kazıya kazıya yükselmektedir. Tokludede de aynen Sulukule gibi şimdi hiçbir yer ya da her yerdir.

Tokludede tek bir sözcükle tanımlansa "huzur" derdik, belki de "tefekkür". İkisini de dozerlediler, kepçe kepçe parçaladılar!

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Bu sefer bir bina değil bütün bir mahalleyi konuştuk, tarihi ve talihsiz son katmanıyla. Bu gelişme biraz Almanya'daki savaş sonrası gelişmeleri anımsatmakta. Tarihi dokunun önemli bir kısmının bombalarla değil, savaş sonrasındaki yeni inşaatlarla yok edildiği sıkça tekrarlanır. Dernek olarak bu süreçte, Haziran 2013'te, Tokludede'deki yani Atik Mustafa Paşa Mahallesi'ndeki yıkım projelerini onaylayan İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na mahallenin korunmasıyla ilgili endişelerimizi ilettik. Bunun yanı sıra arkeolojik potansiyelin karar sürecinde dikkate alınıp alınmadığını sorduğumuzda tarafımıza bir jeoradar raporu gönderilerek bu rapora göre karar alındığı bildirildi.

Sadece yeraltındaki mimari kalıntıları –toprak yapısı uygunsa– tespit etmeye yarayan bu yöntemin bir arkeolojik alanın ya da katmanların geleceğini tayin etmede tek başına yetersiz olduğunu konudan uzak olanların bile tahmin etmesi zor değildir. Arkeolojik katmanların sadece mimari kalıntılardan ibaret olmadığı açıkken Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planları'nda yapılan son düzenlemelerde jeoradar çalışmaları arkeolojik katmanların geleceğine karar vermek için bir yöntem olarak gösterilmektedir.

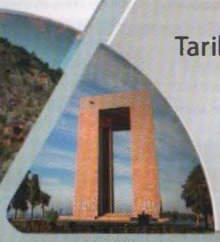
Blakhernai bölümümüzün sonunda, yıkıma karşı iyileştirmeyi, bir mahallenin içindeki yaşamı sürdürmeyi ve geçmişin izlerini görünür kılmayı amaçlayan korumayı aşılacak bürokratik bir engel olarak görmeden, şehirlerimizin geleceğini tartışabileceğimiz günler dileriz. Ancak bu şekilde Blakhernai'dan geriye kalanlara anlamlı bir gelecek sağlanabilir.

Adım Adım Anadolu®

9-12 Mart
HaBuDiyar®
Likya yolu
Keşif Gezisi

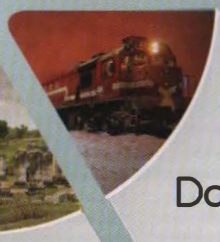
11-12 Mart
Tarihin Dönüm Noktaları
Truva ve
Çanakkale

25-26 Mart
Ormana
Düğmeli Evler

24-26 Mart
Lezzetli Rotalar®
Hatay Lezzet
Durakları

16-19 Mart
Trenli Rotalar®
Doğu Ekspresiyle
Kars

17-19 Mart
Ege'nin Saklı
Hazineleri

fest TRAVEL

yurtici@festtravel.com
0850 622 33 78

www.festtravel.com
/festtravel

Mersis No: 0385014598200019

İKİNCİ ULUSLARARASI PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ'NİN ARDINDAN

İlki 2013 yılında yapılan Uluslararası Para Tarihi ve Numismatik Kongrelerinin ikincisi 5-8 Ocak 2017 tarihleri arasında, Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirildi.

Bilimsel başkanlığını merkezin direktörü Prof. Dr. Oğuz Tekin'in yürüttüğü kongre için, para tarihi ve numismatik alanında dünyanın önde gelen bilim insanları Antalya'da bir araya geldi; son yıllarda Akdeniz coğrafyasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bulunan veya müze koleksiyonlarında yer alan sikkelerin ışığında kent-devletlerinin, krallıkların ve imparatorlukların para tarihi ve ekonomilerine ışık tutuldu. Ticari yaşamın önemli kamusal araçlarından biri olan terazi ağırlıkları da kongrenin ilgi çeken konularından biri oldu. Kongrede iki ayrı salonda sunulan 55 bildirinin kitap haline getirilerek çok daha geniş bir akademik çevreye ulaştırılması öngörülüyor.

Kongre, 5 Ocak Perşembe günü Engin Akyürek, Oğuz Tekin ve İnan Kıraç'ın açılış konuşmalarıyla başladı. Panel ve oturumlar şeklinde organize edilen programın ilk panelinin konusu Dijital Araçlar idi. Lee Mordechai, yaptığı giriş konuşmasında numismatik materyale ulaşmada dijital araçların ne denli önemli olduğuna dikkat çekti. Mordechai, fiilen sınırsız miktardaki bilgiyi tek bir yapıda bir araya getiren veritabanının numismatik alanında kullanımı sayesinde günümüzde pek çok projenin geçmişe oranla ne denli kolaylıkla yapılabilir olduğunun üzerinde durdu. Panelde sunumlardan ikisi ön plana çıktı. Bunlardan biri Koray Konuk'un "Historia Numorum Online-Karia" başlıklı sunumuydu. Konuk, 2015 yılında başladığı projesinin, Head'in 1911 yılında yayımlanan *Historia Numorum* kitabının güncellenmiş çevrimiçi projesi olduğunu anlattı. Christopher Howgego ise "Roma İmparatorluğu Sikke Defineleri Projesi"nin, gömülen sikkelerin imparatorluk çapında sistematik incelenmesine olanak sağlayacağının ve numismatik verilerin Roma ekonomisi hakkındaki daha büyük çalışmalara entegrasyonunu artıracağının üzerinde durdu.

Günün ikinci paneli "Ekonomi ve Sikkeler" başlığını taşıyordu ve iki oturum olarak gerçekleşti. Fran Stroobants'ın "Roma Dönemi Sagalassos Kenti ve Egemenlik Alanında Günlük Sikke Kullanımı ve Parasallaşma Seviyesi" başlıklı tebliği, bu paneldeki ilgi çekici bildirilerden biri oldu. Stroobants, Pisidia bölgesi kentlerinden Sagalassos'ta ele geçen sikke buluntularının neredeyse tamamının düşük değerli bronz sikkeler olduğunu ve yerel pazarda, özellikle de Geç Roma Dönemi'nde yaygın şekilde kullanıldığını belirtti.

Üçüncü panel, "Eski Yunan Numismatiği" başlığını taşıyordu ve dört oturumda 14 bildiri sunuldu. Julien Zurbach, Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nı, yanı henüz sikkenin icat edilmediği ama çeşitli metal parçaların para yerine kullanıldığı dönemleri Myken örneğinden yola çıkarak açıklamaya çalıştı. Frédérique Duyrat, Büyük İskender'in altın staterlerinin basımı ve tedavülü üzerinde durdu. Dinçer S. Lenger, "Aiole" yazılı sikkelerin olası darp yerini ele aldı ve bu sikkelerin Assos'ta darp edilmiş olacağını ileri sürdü. John H. Kroll, ön yüzünde ton balığı üzerinde ayakta duran baykuş tasvirinin yer aldığı kurşun ağırlığın, MÖ 414'te çıkarılan ve Atina'nın, müttefiklerine, Atina ağırlıklarını, ölçülerini ve sikkelerini kullanma zorunluluğu getiren kararnamesine göre Kyzikos'ta üretilmiş olabileceğini ileri sürdü. Oğuz Tekin, Gelibolu Yarımadası kentlerinden Lysimakheia'nın (bugün Bolayır) ticari ağırlıklarını ele aldı ve söz konusu ağırlıkların teşhisi, tarihlenmesi, birimlerin belirlenmesi ve üzerlerinde yer alan aslan tasvirinin ikonografisi üzerinde durdu.

"Roma İmparatorluğu Eyaletlerinde Sikke Darbı" başlığını taşıyan dördüncü panelde Michel Amandry'nin panel sunuşunun ardından ilk konuşmayı Aliye Erol-Özdizbay yaptı. Erol-Özdizbay'ın konuşması Lesbos Adası ile Ayvalık arasında kalan ve Hekatonesoi olarak adlandırılan adalardan biri olan Pordosilene/ Poroselene'nin sikkeleri üzerineydi. Ahmet Tolga Tek, Arykanda'nın Atlı Tanrılarını numismatik veriler ışığında ele aldı. Simone Killen, Lampsakos'un sikkelerinde ve ticari ağırlıklarında karşımıza çıkan kuş-atın zaman içindeki "evrimini", örneklerle sundu. Michel Amandry'nin sunumunda, Roma İmparatoru Hadrianus'un MS 128-130 yılları arasında Bithynia ve Asia eyaletlerinde darp ettirdiği gümüş *kistophoros*'lar, darp yerlerinin teşhisi amacıyla tekrar ele alındı.

"Arkeoloji ve Numismatik" başlığını taşıyan beşinci panelde Zeynep Çizmeli Öğün, Kaunos kazısı buluntularını; Hacer Sancaktar, Arykanda'daki 6. Hamam kazısında ele geçen sikkeleri ele alırken, Hassan al-Akra Baalbek buluntularından yola çıkarak sikkelerin tedavül alanları ve tarihlemeler üzerinde durdu. Altıncı panelde ise Akdeniz dünyasında Geç Antik dönem ve Ortaçağ dönemi ekonomileri masaya yatırıldı. Matteo Campagnolo Erken Bizans ağırlıklarını; Bendeguz Tobias da Geç Antik ve Bizans cam ağırlıklarını ele aldı. Böylece üçüncü panelde John H. Kroll ve Oğuz Tekin tarafından sunulan Klasik ve Hellenistik dönem ağırlıklarıyla birlikte kongrede bazı sunumlar ticari ağırlıklar alanına ayrılmış oldu. Ticari ağırlıklara ilişkin bildirilerin Numismatik ve Para Tarihi Kongresi'nde temsil edilmiş olması bu alana farklı bir bakış açısı da getirdi.

Kongrenin bir zenginliği de antik numismatik ve para tarihinin yanı sıra İslam devletlerinin sikke ve para tarihlerine ilişkin bildirilerin de yer almış olması oldu. Diğer salonda iki ayrı panelde dört oturum olarak organize edilen programda ilk İslam devletinin parasal birliği sağlama süreci, Emevi, Abbasi, Memlük devletlerinin, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinin sikkeleri üzerine 10'dan fazla bildiri sunuldu.

Kongre, 8 Ocak Pazar günü, genel değerlendirme, iyi dilekler ve kapanış konuşmalarıyla son buldu. Aynı gün öğleden sonra katılımcılarla birlikte Antalya Arkeoloji Müzesi ziyaret edildi. Yüzyılın Definesi olarak adlandırılan "Elmalı Definesi" ile diğer sikkelerin yer aldığı salon, müzenin en ilgi çeken salonlarından biri oldu. Kongrede sunulan 55'in üzerinde bildirinin önümüzdeki yılın başında kitaba dönüştürülmesi ve üçüncü kongrenin de üç yıl sonra, 2020 yılında yapılması hedefleniyor.

TÜRKİYELİ VE ERMENİSTANLI ENTELEKTÜELLER "HATIRLAMA VE UNUTMA POLİTİKALARI" ÜZERİNE KONUŞTU

Tarih Vakfı, Imagine Centre for Conflict Transformation ile birlikte 6-8 Ocak 2017 tarihleri arasında İstanbul'da "Politics of Memory and Forgetting: Network Building for Historians and History Educators in the Context of Armenia-Turkey Relations" (Hatırlama ve Unutma Politikaları: Tarihçiler ve Tarih Öğretmenleri Ermenistan-Türkiye İlişkileri Bağlamında Ağ Kuruyor) başlıklı bir toplantıya ev sahipliği yaptı. Toplantının ana teması tarih dersleri ve ders kitapları bağlamında her ülkede hayata geçirilen ötekileştirme, düşman yaratma ve ayrımcılık uygulamaları hakkında analiz üretmekti.

Toplantıya Tarih Vakfı adına Özlem Çaykent, Bülent Bilmez, Ömer Turan ve Fırat Güllü; Imagine Centre adına Philip Gamaghelyan, Maria Karapetyan ve Pınar Sayın; Bilgi Üniversitesi SEÇBİR adına Kenan Çayır; Association of Young Historians adına Lilit Mkrtcyan katıldı. Ararat Şekeryan (Getronagan Ermeni Lisesi öğretmeni), Umut Azak (Okan Üniversitesi), Nvard Manasyan (Armenian Education Fund), Garine Palandjian ve Sos Avetisyan (American University of Armenia), Hayk Balasanyan (Tarih öğretmeni) ve Sergey Rumyantsev (Berlin Humboldt Universitesi) toplantının diğer katılımcılarıydı.

6 Ocak tarihindeki ilk oturumda Sergey Rumyantsev, uluslararası konjonktürde tarih eğitiminin farklı ülkelerde nasıl bir "düşmanlık üretme" aracı haline gelebileceği ve bununla mücadele için ne tür deneyimler sergilendiği üzerine bir konuşma yaptı. Aynı gün düzenlenen ikinci oturumda Kenan Çayır, Fırat Güllü ve Ararat Şekeryan Türkiye'deki durum ve okutulan ders kitapları üzerine sunumlarını gerçekleştirdi. Öğleden sonraki oturum ise Ermenistan'daki tarih eğitimi pratiklerine ve ders kitaplarına ayrıldı. Bu konuda Maria Karapetyan, Lilit Mkrtchyan, Garine Palandjian ve Nvard Manasyan toplu bir sunum yaptı.

İkinci gün sabah oturumu, mevcut tarih eğitimi modelinin eleştirisinin yapıldığı bir yuvarlak masa toplantısıyla açıldı. Ardından Türkiye ve Ermenistan'da son yıllarda yürütülen reform girişimlerinin bir özeti sunuldu. Öğleden sonraki oturum ise ders kitapları ve eğitim süreçlerinin kapsamlı bir analizinin nasıl mümkün olabileceğine dönük ortak bir metodoloji geliştirme tartışmalarına ayrıldı.

Üçüncü gün sabah oturumunda grup iki alt gruba bölünerek iki temel başlık üzerine çalışma yürüttü: İlk grup tarih çalışmalarında ve tarih eğitiminde dikkate alınması gereken kavramsal alternatifler üzerine tartışma yürütürken, ikinci grup tarih kitapları taraması yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve oluşturulabilecek alternatif eğitim aktiviteleri üzerine yoğunlaştı. Öğleden sonra gruplar bir araya gelerek, elde ettikleri sonuçları birbirleriyle paylaştı. Toplantı üç günün genel değerlendirmesi ve geleceğe dönük önerilerle son buldu.

Önümüzdeki süreçte kavramsal alternatifleri özetleyen bir makale ve her iki ülkeden katılımcıların ayrı ayrı yürüteceği ders kitapları analizlerinin yer alacağı bir rapor kaleme alınacak. Söz konusu materyalin uluslararası bir konferansta sunulması düşünülüyor.

HRANT DİNK HAFIZA MEKÂNI PROJESİ GELİŞİYOR

Hrant Dink Vakfı, Sebat Apartmanı'nda bulunan Agos gazetesi eski bürosunu ve Dink'in çalışma odasını hafıza mekânına dönüştürmeye hazırlanıyor. Yürütülen hazırlık çalışmaları kapsamında kısa süre önce Şili ve Arjantin'e ziyaretler gerçekleştirildi.

Hrant Dink Vakfı son dönemde hafıza mekânlarına yönelik çalışmalara ağırlık veriyor. Simon Wiesental'ın "Umut, insanlar hatırladıkça yaşar" sözüyle işaret ettiği yaklaşımı benimseyen vakıf, hem Türkiye'de hem de yurtdışındaki hafıza mekânlarının incelenmesi, inşası, yeniden kullanılabilir hale getirilebilmesi gibi başlıklarda çalışmalar yürütüyor. Geçtiğimiz Haziran ayından itibaren vakıf binasında bu tema üzerine kurulu paneller de düzenleniyor.

Hafıza mekânları bir yandan bireylere ve topluma geçmişi hatırlatırken ve bir kolektif bellek inşasına katkı sağlarken, diğer yandan da özellikle ziyaretçi programları aracılığıyla, geçmişle yüzleşilmesi ve yaşanan acıların tanınıp bir nebze olsun onarılması açısından da önemli bir misyonu yerine getiriyor.

Hrant Dink Vakfı bu anlayış doğrultusunda bir süre önce, yürüttüğü diğer hafıza mekânı çalışmalarının yanında, hem Türkiye Ermeni cemaati hem de toplumun pek çok farklı kesimi için büyük bir sembolik anlam taşıyacak yeni bir proje için hazırlıklara başladı: İstanbul-Osmanbey'deki Sebat Apartmanı'nda bulunan *Agos* gazetesi eski bürosunun ve Hrant Dink'in buradaki çalışma ofisinin bir hafıza mekânına dönüştürülmesi kararlaştırıldı.

Agos gazetesi eski genel yayın yönetmeni Hrant Dink bundan tam on yıl önce, 19 Ocak 2007 tarihinde, gazete bürosundan çıktıktan sonra Sebat Apartmanı önünde vurularak öldürülmüş, cinayet haberinin duyulmasıyla binanın önü, kendiliğinden gelişen kitlesel protesto yürüyüşlerinin yüzünü döndüğü yer olmuştu. 2008 yılından beri her yıl 19 Ocak günü, Dink'in vurulduğu saatte, bu noktada anma etkinlikleri düzenleniyor. Bu açılardan Sebat Apartmanı, erken tarihlerden itibaren bir vicdan mekânına dönüşmüş durumda. Gazetenin 2015 yılında Anarad Hiğutyun binasına taşınması sonrasında ise burada yer alan ofislerin hafıza mekânına dönüşmesi fikri ortaya atılmış ve bu doğrultuda ilk projeler üretilmeye başlanmıştı.

Hrant Dink Vakfı uzun soluklu, ıstırız ve sabırlı bir çalışmayı gerektiren bu proje kapsamında bir dizi ön hedef belirledi. Bu çerçevede yürütülen veya yürütülmesi planlanan faaliyetler ise şu şekilde tanımlanıyor:

Avrupa, Balkanlar, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Amerika ve Güney Afrika'daki vicdan ve hafıza mekânlarını, anıtları, kişilerin müzeye dönüştürülen evleri ve farklı konseptteki müzeleri ziyaret edip, bu mekânların direktörleri, eğitim koordinatörleri, küratörleri, iletişim koordinatörleri veya ziyaretçi geliştirme programlarından sorumlu kişilerle görüşerek, onların tecrübeleri ve önerilerinden yararlanmak;

İstanbul'da Sebat Apartmanı'nda çeşitli dönemlerde farklı uzmanlık alanlarından veya çevrelerden bireylerin katılımlarıyla mekâna dair beklenti ve önerileri almak için diyalog toplantıları düzenlemek;

yurtdışı ziyaretlerinde konunun uzmanlarıyla bire bir görüşmeler yapmak, müzelerle, hafızalaştırma çalışmaları ve hafıza mekânları ile ilgili uluslararası konferanslara ve çalıştaylara katılmak;

hafıza ve vicdan mekânlarının, anıtların veya mekân üzerinden gerçekleştirilen hafızalaştırma çalışmalarının

Hrant Dink'in Sebat Apartmanı'nda bulunan çalışma odası.

Olimpo Hafıza Mekânı, Buenos Aires.

www.hrantdink.org

geçmişle yüzleşme, tarihi diyalog ve karşılıklı anlayış üzerinde oynadığı roiün önemini aktarmak, edinilen tecrübeyi geniş çevrelerle paylaşmak ve diğer ülke deneyimlerinden örnekleri kamuoyuna taşımak için paneller düzenlemek;

düzenlenen panellere yurtdışından konuşmacı olarak katılan konuklarla ve Türkiye'de alanında uzman kişilerle Sebat Apartmanı'nda çalıştay düzenlemek;

çalışmanın sonunda benzer mekânlarla ilgili girişimde bulunmak isteyen kesimlere deneyim aktarılması için süreç boyunca edinilen bilgileri ve çalışma ziyaretleri gözlemlerini içeren, hafıza ve vicdan mekânlarının geçmişle yüzleşme ve toplumsal dönüşüm için oynadığı rol hakkında farkındalık yaratmak amacıyla bir rapor hazırlamak.

GÜNEY AMERİKA ÇALIŞMA ZİYARETİ

Proje kapsamında belirlenmiş olan bu hedefler doğrultusunda önceki ay, Güney Amerika ülkelerinden Arjantin ve Şili'ye ziyaretler düzenlendi. Proje Koordinatörü Nayat Karaköse, askeri darbe ve diktatörlük dönemlerinde büyük insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği bu iki ülkede yürütülen hafızalaştırma çalışmalarını gözlemlemek, mekânlar üzerinden geçmişle yüzleşme deneyimlerini yerinde incelemek ve uzmanlarla yüz yüze görüşmek üzere, Buenos Aires ve Santiago'da ziyaret ve temaslar gerçekleştirdi.

Çalışma ziyareti dâhilinde ilk olarak Buenos Aires'te bulunan Hafıza ve İnsan Hakları Sahası, Eski Askeri Havacılık Okulu, Olimpo, Orletti gibi gizli tutuklama ve işkence merkezleri olan ve sonradan hafıza mekânına dönüştürülen yerler ziyaret edilip uzmanlarla görüşmeler

Villa Grimaldi, Gül Bahçesi Anıtı, Santiago.

www.hrantdink.org

yapıldı ve tüm bu mekânlar hakkında bilgi alındı. Bunların içinden Hafıza ve İnsan Hakları Sahası-Eski Askeri Havacılık Okulu (*Espacio Memoria y Derechos Humanos ex Esma*) kompleksinin bir bölümü hafıza mekânı olarak işlev görürken aynı kompleksin içinde yer alan birçok binanın da hakikat, adalet, bellek ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına tahsis edilmiş olduğu gözlemlendi. Arjantin ziyareti esnasında ayrıca, bu ülkede faaliyet yürüten Ermeni kurumlarının temsilcileri ve hakikat, adalet ve hafıza alanında önemli çalışmalara imza atan Luisa Hairabedyan Vakfı temsilcileriyle de toplantılar ve fikir alışverişi gerçekleştirildi.

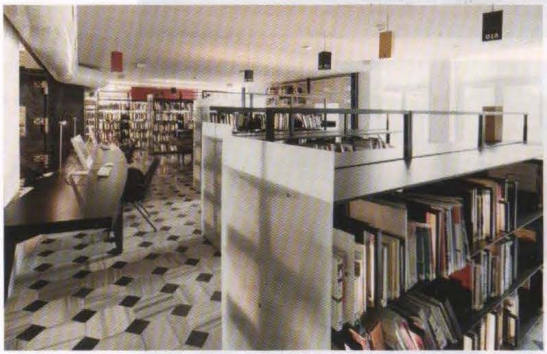
Şili'de ise Santiago'da bulunan müzeler ve hafıza mekânları ile çeşitli anıtlar ziyaret edildi. İlk olarak Salvador Allende Müzesi ziyaret edilip hafıza alanında önemli çalışmaları olan akademisyen Nancy Nicholls Lopeandía ile görüşme yapıldıktan sonra, Hafıza ve İnsan Hakları Müzesi (*Museo de la Memoria y los Derechos Humanos*) ziyaret edilerek, 1973 yılında Pinochet tarafından gerçekleştirilen darbe döneminde yaşanan hak ihlalleri, gözaltına kayıplar, işkence ve yargısız infaz olayları hakkında bilgi alındı ve müzede fotoğraf, video ve objeler aracılığıyla yapılan anlatımlar incelendi. Pablo Neruda'nın "*La Chascona*" olarak adlandırılan müze evi de ziyaret edilen mekânlar arasında yer aldı. Şili ziyareti, ülkedeki gizli tutuklama ve işkence merkezleri arasında simgesel bir yeri olan Villa Grimaldi'de ve mekânın bulunduğu yerleşim yerinde akademisyen Soledad Falabella eşliğinde yapılan hafıza turunun ardından, Santiago'nun ilk gizli tutuklama ve işkence merkezi olan Londres 38'in ziyaret edilmesiyle son buldu.

Aralık ayı içinde tamamlanan Arjantin ve Şili ziyaretlerinin, Hrant Dink Hafıza Mekânı projesinin gelecekteki aşamaları, hafızalaştırma çalışmaları konusunda atılabilecek adımlar ve kurumlarla gerçekleştirilebilecek işbirlikleri konusunda yön gösterici olması bekleniyor.

Agos gazetesi önünde 19 Ocak anması.

SALT ARAŞTIRMA FONLARI 2017 BAŞVURULARI BAŞLADI

2013 yılından bu yana sanat, sosyal ve ekonomik tarih, mimarlık ve tasarım alanlarında yürütülen özgün çalışmaları desteklemek üzere tahsis edilen SALT Araştırma Fonu'nun 2017 başvuruları başladı. Fondan bu yıl da altı araştırmacı yararlanacak. Araştırma Fonu, önceki yıllarda olduğu gibi, özgün yaklaşımların öne çıkarılmasını ve öncelikli olarak SALT Araştırma bünyesinde yer alan belgelerin kullanımını teşvik ediyor.

2013 yılından beri olduğu gibi bu yıl da fon desteği, üç alandan ikişer araştırmaya verilecek. Bu alanlardan ilki, 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne sanat araştırmaları. 1950'li yıllardan günümüze, bölgesel ve uluslararası çerçeve ve ilişkiler içinde yerel sanat tarihi yazımlarına açık olan bu tema, bilinen basılı kaynakların ötesine geçilerek özgün materyallerin kullanılmasını öngörüyor. İkinci başlıkta, ayrı döneme ilişkin mimarlık ve tasarım araştırmaları alanında yeni kaynakların kullanımı veya mevcut kaynaklara yönelik yeni bir yaklaşım geliştirilmesi beklenirken, her türlü ölçek, araştırma konusu olarak seçilebiliyor. Sosyal ve ekonomik tarih araştırmaları başlığı ise, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ve 20. yüzyıl Türkiye'sinin sosyal ve ekonomik tarihine ilişkin özgün araştırmalar ile SALT Araştırma bünyesindeki belgelerin kullanımıyla hazırlanan çalışmalara açık.

Araştırma Fonu'nun bu yılki seçici kurulu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden Prof. Dr. Elvan Altan, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü'nden Doç. Dr. Ahu Antmen, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nden Prof. Dr. Nadir Özbek, SALT Araştırma ve Programlar Direktörü Vasıf Kortun ve SALT Araştırma ve Programlar Yöneticisi Lorans Tanatar Baruh'tan oluştu.

2017 fonu için başvurular iki aşamalı olarak gerçekleşecek. Ön başvurular 20 Şubat 2017'ye kadar kabul edilecek ve bu aşamada projelerin konu, dönem ve araştırma alanı bakımlarından uygunluğu incelenecek. Ön kabulden geçen araştırma projelerinin nihai başvuruları için belirlenen son tarih 20 Mart. Sonuçların ise 21 Nisan'da duyurulması öngörülüyor.

Ayrıntılı bilgilere ve başvuru formuna saltonline.org web sitesi üzerinden erişmek mümkün.

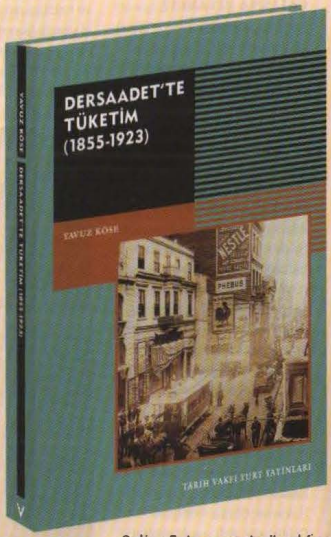
DERSAADETTE TÜKETİM (1855-1923)

Dünyamızı gittikçe artan bir biçimde kuşatan çokuluslu kuruluşlar ve ürettikleri ürünler "ilk küreselleşme dönemi" olarak da adlandırılan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladılar.

Yavuz Köse'nin ilk olarak Almanca yayınlanan (2010) çalışması Dersaadet'te Tüketim, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun kentsel diyebileceğimiz kesimlerinde varlık gösteren Singer, Nestle, Odol gibi dünya çapında etkin kuruluşların reklamlarının ve markalarının oynadığı rolü, oluşturdukları istihdam alanlarını ve toplum genelinde yarattıkları etkileri konu ediniyor.

Çalışmada Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketiciler arasındaki karşılıklı ilişki ele alınırken, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle çatışmaları da ele alınıyor. İncelenen dönemde Batı (Avrupa) devletlerinin ekonomik başatlığı, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallara boğuluşu, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim diğer araştırma noktalarını oluşturuyor.

Köse'nin çalışması, nihai olarak, bu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamlarına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinden, Osmanlı (tüketim) toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmaşık ve çelişkilerle dolu" bir profilini çiziyor.

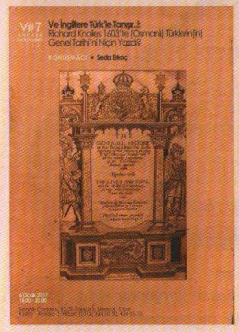
Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/3006420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

HABERLER

TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI SÜRÜYOR

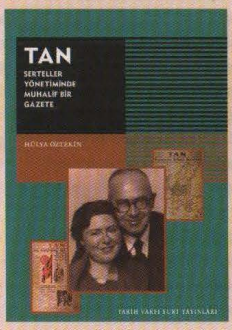
Tarih Vakfı Ankara Şubesi, geride bıraktığımız yıl başlatılan Ankara Tartışmaları'nı sürdürüyor. 2017 yılının ilk konuğu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Seda Erkoç oldu. Erkoç, 6 Ocak Cuma akşamı düzenlenen "Ve İngiltere Türk'le Tanışır...!" başlıklı etkinlikte, Richard Knolles'ın 1603 yılında *Türklerin Genel Tarihi* isimli 1200 sayfalık bir eser yazmasının sebeplerini ve arka planını anlattı.

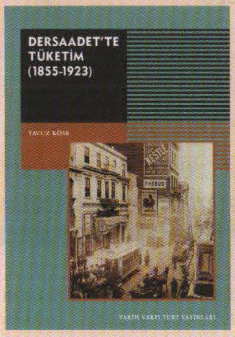
17. yüzyılda İngiltere'nin, bir süredir diplomatik ilişkilerinin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'na yakın bir ilgi göstermeye başladığını, bu dönemde İngiliz dilinde ilk büyük Osmanlı tarihlerinin kaleme alındığını, Osmanlı siyasi hayatından pek çok hikâye ve tarihsel şahsiyetin İngiltere'nin iç siyaset tartışmaları bağlamında edebiyatın ve tiyatro türlerinin konusu olduğunu ifade eden Seda Erkoç, İngiliz kamuoyunun bu ilgisini, yüzyılın başlarında yayımlanan *Türklerin Genel Tarihi* kitabı ve bu kitabın yazarı Richard Knolles üzerinden değerlendirdi. Erkoç, eserin ve Knolles'un arkasındaki bireysel ve kurumsal himaye kanallarını, özellikle de Sir Manwood'un desteğinin kimi siyasi yönlerini açığa çıkarmaya çalışan sunumunda, ucu İngiltere'nin İspanya'ya karşı yürüttüğü propaganda programına kadar giden kimi bağlantılara dikkat çekti. Bu kitabın ilginç hikâyesinin, Osmanlı tarihinin Avrupa coğrafyasındaki politik kullanımına dair güzel bir örnek oluşturduğunu ileri süren Erkoç, yürüttüğü çalışmanın genel olarak tarih ve algı yönetimi arasındaki bağlantılara dair ortaya koyduğu kimi gözlemlerini de dinleyicilerle paylaştı.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI'NDAN İKİ YENİ KİTAP

Tarih Vakfı Yurt Yayınları iki yeni kitap yayımladı. Hülya Öztekin'in kaleme aldığı *Tan: Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete*, 1935-1945 yılları arasında Zekeriya ve Sabiha Sertel tarafından yayımlanan *Tan* gazetesinin on yıllık öyküsünü incelerken, gazetenin okuyucularla buluştuğu döneme de ışık tutuyor. Kitap, okurlara ve araştırmacılara Milli Şef dönemi, II. Dünya Savaşı, çokpartili rejime geçiş gibi tarihsel süreçleri gazete sayfaları üzerinden okuma imkânı sunuyor.

Sertellerle birlikte Muvaffak Şeref, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Hulusi Dosdoğru, Cami Baykurt, Behice Boran, Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi Türkiye solunun önemli isimlerini yazar kadrosunda barındıran gazete, Tek Parti rejiminin son on yılında ve II. Dünya Savaşı'nın zor günlerinde Türkiye'deki muhalif çevrelerin sözcüsü olmuştu. Nazizm, faşizm ve emperyalizm karşıtı bir yayın politikası izleyen *Tan*, çokpartili rejim, insan hakları, demokrasi, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramların da savunuculuğunu yapmıştı. Gazete, bu bağımsız ve muhalif duruşunun "bedelini" ise 4

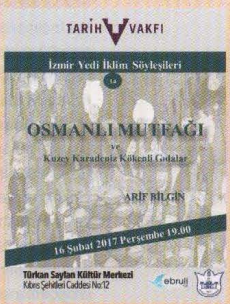
Aralık 1945 tarihinde gerçekleşen ve tarihe "Tan Baskını" olarak geçen linç ve yakım girişimiyle ödedi ve bu saldırı sonrasında yayın hayatına son verdi. Öztekin'in çalışması, bu açılardan *Tan*'ın öyküsünü ele alırken aynı zamanda Türkiye'de basın özgürlüğü ve demokrasi için verilen mücadelenin öyküsünü anlatıyor.

Yavuz Köse'nin *Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)* adlı kitabı ise Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketiciler arasındaki karşılıklı ilişki, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle çatışmaları, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallarına boğuluşu, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim gibi temaları ele alıyor. Çalışma, söz konusu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinden, Osmanlı tüketim toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmaşık ve çelişkilerle dolu" bir profilini çiziyor.

İZMİR'DE YEDİ İKLİM SÖYLEŞİLERİ

Tarih Vakfı İzmir Yedi İklim Söyleşileri'nin Ocak ayı konuğu "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere" başlıklı konuşmasıyla İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden Cahit Telci oldu. Telci, 17. ve 18. yüzyıllara yoğunlaşan konuşmasında müsadere uygulamasının çeşitli yönleri üzerinde durdu; müsaderenin nasıl uygulandığı, kimi hedeflediği, uygulamada yaşanan sıkıntılar ve Osmanlıların konuya nasıl yaklaştığı gibi konuyla ilintili meseleleri malları müsadere edilen kişilerin hikâyeleri üzerinden anlattı. Müsaderenin yalnızca devlet üzerinden anlaşılmaya çalışılmasının yanlış olduğunu vurgulayan Telci, konuyla ilgili daha bütünlüklü bir anlatının ortaya çıkması için, malları müsadere edilen kişilerin hane halklarının ve uygulamaya nasıl karşılık verdiklerinin üzerinde durulması gerekliliğini dile getirdi.

Yedi İklim Söyleşileri'nin Şubat ayındaki ilk konuğu "Osmanlı Mutfağı ve Kuzey Karadeniz Kökenli Gıdalar" başlıklı konuşmasıyla Sakarya Üniversitesi'nden Arif Bilgin olacak.

Örgütlenme, ürün çeşitliliği, yemeklerin rafineliği ve sembolizm açısından Türk mutfağının en üst noktasını oluşturan Osmanlı mutfağı, Türklerin eski alışkanlıklarının izlerini taşımakla birlikte 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar bölgedeki Arap ve Fars medeniyet havzalarından derinden etkilenmiştir. Bununla birlikte Osmanlılar öncülleri Selçuklular tarafından sofralara sokulan bir çok Arap veya Fars kaynaklı yemeği, kendi damak zevklerine uygun hale getirmiş, bir nevi dönüştürmüştür. Konuşmada, çok farklı boyutları olan Osmanlı mutfak kültürünün gıda üretimi ve tüketimine ilişkin konuları, özellikle Kuzey Karadeniz kökenli mallara dayanılarak ele alınacak.

YENİ TARİH MÜFREDATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

FIRAT GÜLLÜ

Şu anki müfredat taslağını tartışırken zorlanmamıza neden olan en büyük problem, öğrencilerin konularla hangi düzeyde ve nasıl ilişkileneceğini tam olarak anlayamamamız. Bununla birlikte eğitim söz konusu olduğunda önemi asla göz ardı edilemeyecek diğer bir unsur da öğretmenler. Tarihsel düşünme becerileri gelişkin, çağdaş değerlerle barışık, eleştirel düşünen ve toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşan öğrencileri yetiştirecek öğretmenler nasıl bir eğitimden geçiyor?

Talim Terbiye Kurulu'nun bir süredir lise tarih müfredatı üzerinde çalışmalar yaptığı kamuoyunun malumu. 2015 yılında, bu konuyu yakından takip edenlerin hatırlayacağı gibi, dört yıllık kapsamlı bir taslak program yayınlanmıştı. Bu programın yayınlanmasının ardından farklı özel okullardan bir grup öğretmen Tarih Vakfı çatısı altında bir araya gelerek taslak program üzerine düşüncelerini paylaşmış ve ulaştıkları sonuçları özetleyen bir yazı kaleme almıştı. Bu yazı *Toplumsal Tarih*'in Haziran 2015 tarihli 270. sayısında yayımlanmıştı. 2015 taslağına yönelik en önemli eleştiri, taslağın başında yer verilen ve nispeten makul bir üslupla kaleme alınmış genel felsefe ve amaçlar bölümüyle, ilerleyen kısımda yer alan programların içerikleri arasındaki tutarsızlık olmuştu. Hatta bu tutarsızlık nedeniyle akıllara "Acaba bu iki bölüm farklı kalemlerden mi çıktı?" sorusu gelmişti. 13 Ocak 2017'de askıya çıkarılan ve kamuoyu görüşü alındıktan sonra (muhtemelen büyük oranda korunarak) gelecek yıldan itibaren aşamalı olarak uygulamaya koyulacağı açıklanan yeni programlar için de durumun çok fazla değişmediğini söylemek mümkün. Aşağıda bu konudaki tezimizi daha ayrıntılı biçimde ele almayı deneyeceğiz.

21. YÜZYILDA TARİH EĞİTİMİ

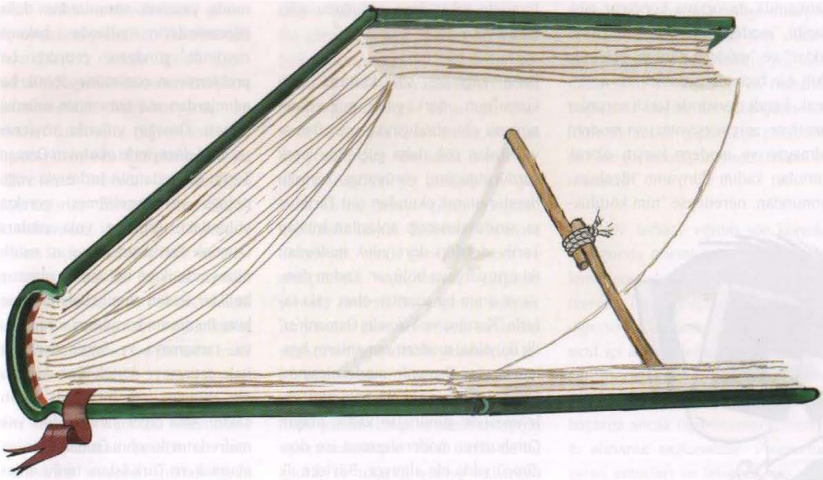
2015 taslağında, oldukça net ifadelerle 19. yüzyılda doğan ve ulus devletlerin "vatandaş yetiştirme" perspektifiyle zorunlu eğitim kapsamına dâhil edilen tarih dersi anlayışının artık miadını doldurduğu, 21. yüzyılda esasen tarihsel düşünme becerilerinin ön plana çıkmakta olduğu söyleniyordu. 2017 taslağında da benzer bir saptama tekrarlanmakla beraber, önceki taslakta varlığı hissedilen ulusalcı eğitim anlayışına dönük eleştirel dilin ortadan kalktığı görülmekte. Bu duruma sadece bir tespit olarak yer verilmiş ve asıl vurgu tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi için yapılması gerekenlere kaymış.

2017 taslağı tarihsel düşünme becerilerini üç önemli başlık altında topluyor: kanıt değerlendirme, eleştirel düşünme ve problem çözme. Bu bağlamda öğrencinin sınıfta pasif bir alıcı konumunda olduğu geleneksel yöntemlerden vazgeçilmesi gerektiği vurgulanıyor. Bu programın en önemli hedeflerinin öğrencilerde evrensel ve ulusal yaklaşımın dengeli bir birlikteliğini öngören bir tarih bilinci oluşturmak, tarih okuryazarı olmak, disiplinler arası ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmek olduğu ileri sürülüyor. Yeni programın tümüyle bu yaklaşım üzerine inşa edildiği iddia ediliyor.

Yeni programlarda, 2015 taslağında da önemle vurgulandığı gibi, kronolojik akışı temel alan çizgisel-ilerlemeci yaklaşımın yerini tematik anlatıma dayalı kurgunun aldığı görülüyor. Bu bağlamda en önemli amacın günümüzü anlamak ve geçmişe dair kavramsal bir çerçeve geliştirmek için gerekli temel kavramların, olguların ve genellemelerin öğrencilere kazandırılması olduğu vurgulanıyor. Diğer bir deyişle, artık derslerin öğrenci merkezli geçeceğinin üzerinde önemle duruluyor.

Yine 2017 taslağında, bir önceki taslakta biraz daha yüzeysel biçimde tarif edilen yeterlilik ve becerilerin daha ayrıntılı bir tasviri yapılıyor. Bu yeterlilikler ve beceriler üç alan içerisinde sınıflandırılıyor: kişisel yeterlilikler, sosyal yeterlilikler ve bilişsel yeterlilikler. Program en önemli amaçlarından birini düşünen, sorgulayan, çözüm üreten, özgüvenli bireyler yetiştirmek olarak koyuyor. Bu bireyin aynı toplumsal yapı içerisinde bir araya geldiği akranlarıyla işbirliğine dayalı, saygılı ve üretken birliktelikler kurmasını sağlamak amaçlanıyor. Hepsinden önemlisi, öğrencilere oldukça uzun bir bilişsel yeterlilikler listesi kazandırılması hedefleniyor:

1. Tarihsel düşünme yeterlilikleri: a. Kronolojik düşünme; b. Tarihsel metinleri kavrama; c. Neden-sonuç ilişkileri kurma; d. Değişim ve süreklilik algılama; e. Kanıt temelli öğrenme; f. Tarihsel analiz ve yorum; g. Sorun merkezli analiz ve karar verme; h. Tarihsel empati

Çizim: Aydan Çelik

2. Bilişim teknolojilerini kullanma yeterlilikleri
3. Eleştirel düşünme yeterlilikleri
4. Finansal okuryazarlık yeterlilikleri
5. Medya okuryazarlığı yeterlilikleri
6. Uzamsal beceriler ve yeterlilikler.

Yine 2017 taslağında ön plana çıkarılan en önemli unsurlardan birisi değerler eğitimi. Buna göre tarih eğitiminin "küresel bir dünyada iyi birer vatandaş olmayı beceren bireyler yetiştirmeyi amaçladığı" belirtiliyor ve "demokrasi, eşitlik, adalet, sevgi, saygı, hoşgörü, açık fikirlilik, sorgulama ve keşfetmeyi önemseme, önyargılı olmama" gibi değerler ön plana çıkarılıyor.

Henüz yazılmamış olan ders kitaplarının yazımı sırasında dikkat edilecek noktalar sıralanırken, aşağılayıcı, düşmanlıklara zemin hazırlayacak, ayrıştırıcı bir dil kullanılmamasının; toplumsal cinsiyet konusunda duyarlı davranmaya özen gösterilmesinin; öznel ve kişisel değerlendirmelere yer vermekten kaçınılmasının gerekliliği gibi hususlara vurgu yapılıyor olması da diğer bir önemli konu.

Bir eğitimci olarak, çağdaş bir tarih eğitiminin kaçınılmaz temelleri olan bu ve benzeri amaçlara saygı duymamak elde mi? Peki, programların detayları incelendiğinde bu amaçlara ulaşılıp ulaşılamayacağı yolunda nasıl bir izlenime sahip oluyoruz? Bir örnek vermek gerekirse, 9. sınıf müfredatında yer alan "Dinler, İnanışlar ve Felsefi Sistemler" başlıklı ünitenin, "Tek tanrı inancının insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıktığını ve süreç içerisinde çoktanrılı inanış sistemlerine dönüşebildiğini fark eder" şeklindeki 2 numaralı kazanımının, öğrencilere yukarıdaki değerlere bağlı kılınarak nasıl aktarılacağı kafalarda ciddi bir soru işareti doğuruyor.

TEMA-KRONOLOJİ KARŞITLIĞI NE KADAR DOĞRU?

Gerek son taslakta, gerekse bir önceki versiyonda, programın en önemli değişikliği olarak sunulan kronolojik anlatımdan tematik anlatıma geçiş stratejisinin uygulanış biçimi de önemli sorunlar içeriyor. 2015 taslağı üzerine konuşurken saptadığımız bir tehlikenin yeni versiyonda da varlığını sürdürdüğü görülüyor. Özellikle 9. sınıf programında yüzyıl ve çağ gibi ayrımların tümüyle elenerek, tarihöncesi dönemlerin, İlk ve Orta Çağ ile içe içe geçirilerek "kadim dünya" denen geniş bir zaman dilimi içerisinde bir arada tarif edilmeye çalışılmasının yaratacağı önemli pedagojik sorunlar söz konusu. Bu kurgu, programın genel amaçlarında öne çıkarılan kronolojik düşünme ve tarih bilincine sahip olma hedeflerine zarar vereceği gibi, öğrencilerin anakronizme sürüklenmesine de hizmet edecektir.

Ek olarak, 2015 taslağından farklı olarak, yeni 9. sınıf müfredatında "kadim dünya" kurgusunun üç ayaklı olarak inşa edildiğine tanıklık ediyoruz: Genel İnsanlık Tarihi etnik açıdan Türk, dini açıdan da İslam tarihinden ayrıştırılmış. "Kadim İnsanlık", "Kadim Türklük" ve "Kadim Müslümanlık" gibi üç ayrı kategori yaratılmış. Müfredatın sonraki aşamalarının ağırlıklı olarak Türk-İslam tarihi üzerinden ilerlediği düşünüldüğünde, bu tercihin bizi programın ana amaçlar bölümünde ortaya konan ulusal ve evrensel tarih bilincinin dengeli biçimde geliştirileceği, küresel dünyada iyi vatandaşlar yetiştirme perspektifinden bir adım daha uzaklaştırdığını söylemek mümkün.

Aslına bakılırsa pedagojik açıdan, tema merkezli anlayış ile kronolojik yaklaşımın çatışmacı bir biçimde ve birbirlerini dışlayarak var olmaları bir gereklilik değil. Tam tersine her tema, tarihin akışı içerisinde ve farklı dönemlerde tarihselleştirilerek ele alınmalıdır; aksi takdirde tarih dersi, ayakları yere basmayan çeşitli kavram ve olguların, bağlamlarından kopartılarak uçuştuğu bir imgeler arenasına dönebilir.

Bununla birlikte önceki versiyon üzerine yapılan değerlendirme top-

lantısında da ortaya konduğu gibi, tarihi, "modern öncesi kadim uygarlıklar" ve "modern dönem" şeklinde ikili bir biçimde anlamak ve anlatmak, kendi içerisinde farklı sorunlar üretiyor. 2015 versiyonu için modern olmayan ve modern karşıtı olarak sunulan kadim dünyanın idealizasyonundan, neredeyse "tüm kötülük-

Çizim:
Aydan Çelik

lerin anası olan modernliğin" lanetlenmesine doğru ilerleyen bir süreç, temelsiz bir biçimde "modernliğin sonunu" ilan etmeye kalkışıyordu. Yeni versiyonda bu dilin bir hayli temkinli kullanıldığını gözlemliyoruz. Örnek vermek gerekirse, 2015 taslağında yer alan "XIX. yüzyılda Avrupa'da ve XX. yüzyılda dünyada hâkim bilim yapma pratiği kabul edilen pozitivizmin dünya bilim tarihindeki tek bilim yöntemi olmadığı tartışılır" ya da "İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'da ve dünyada güç kazanan totaliter ideolojilerin (Nazizm, faşizm, Stalinizm), rasyonalizm ve materyalizm akımlarının beslediği mutlak güç ve mutlak kontrol arzularının aşırı ürünleri olarak tartışılır" türünden ifadelerin 2017 taslağından tümüyle çıkartılmış olduğunu görmekteyiz.

Buna rağmen, söz konusu "ikili kurgu"nun, dört yıllık müfredatın tamamı ele alındığında, zayıflamayı bırakın çok daha güçlendirilerek sürdürüldüğünü görüyoruz. Zorunlu dersler olarak okutulan 9-11 Tarih ve 12. sınıfa alınacağı anlaşılan İnkılap Tarihi dersleri dört yıllık müfredatı iki eşit parçaya bölüyor: Kadim dünya ve onun bir uzantısı olan, eski tabirle "Kuruluş ve Yükseliş Osmanlı'sı" ilk iki yılda, modern zamanların başlaması ve Osmanlı modernleşmesi üçüncü yılda, yeni iki bölümün eklenmesiyle günümüze kadar ulaşan Cumhuriyet modernleşmesi ise dördüncü yılda ele alınıyor. Böylece ilk iki yılda modern öncesi, son iki yılda modern dönemler konu edilmiş oluyor.

9, 10 ve 11. sınıf müfredatlarının üç yıllık planlama dâhilindeki konu dağılımlarına bakıldığında konu başlıklarının %70'e yakınının Türk-İslam tarihi ile alakalı olduğu görülüyor. Bununla birlikte 11. sınıf seviyesinde Osmanlı modernleşmesi ele alınırken, konuların Osmanlı tarihi ile Avrupa-dünya tarihi iç içe geçirilerek kurgulandığı göze çarpıyor. Bunun aslında olumlu bir değişim olduğu düşünülebilir. Benzer bir biçimde, 12. sınıf seviyesinde seçmeli olarak okutulan Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinde çok fazla değişiklik yapılmadığı, yerel ve küresel gelişmelerin belli bir perspektif dâhilinde olabildiğince dengeli biçimde sunulduğu gözlemleniyor. 2015 taslağında "Osmanlı Medeniyeti" adlı yeni bir dersle değiştirilmesi düşünülen ama 2017 taslağında aşağı yukarı aynen korunan diğer bir seçmeli ders olan 11. sınıf "Türk Kültürü ve Medeniyeti" dersi ise tümüyle soyutlanmış bir "milli kültür, milli kimlik, milli değerler" üçgeni içerisine hapsedilmiş durumda.

YENİ PROGRAM DAHA MI AZ ATATÜRKÇÜ?

Bu programda öne çıkan en önemli unsurlardan birisi, uygulama alanında yaşanan sorunlardan dolayı öğretmenlerin yıllardır bakanlık nezdinde gündeme getirdiği bazı problemlerin çözümüne dönük bazı adımlardan söz etmemizin mümkün olması. Örneğin yıllardır söylenen, 10. sınıf düzeyinde okutulan Osmanlı Tarihi müfredatının fazlasıyla yoğun olduğu ve seyreltilmesi gerektiği yolundaki tespitten yola çıkılarak Osmanlı Tarihi'nin 10. ve 11. sınıflar düzeyinde ikiye bölünmüş olmasına belli bir açıdan olumlu bakmak mümkün. Bu durum konuların sorgulamaya, tartışmaya ve öğrencileri aktif hale getirmeye dönük bir yaklaşımla ele alınması için bir fırsat yaratacaktır. Ama diğer yandan dört yıllık müfredatın iki yılını Osmanlı tarihine ayırmak ve Türk-İslam tarihi anlatısını orantısız biçimde hâkim kılmak programın dengelerini de ciddi biçimde etkilemekte.

Benzer biçimde hâlihazırda uygulanmakta olan şu anki programda, 11. sınıfta okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin içerisinde, Atatürkçülük konularının tüm bir ikinci dönemi içine alacak biçimde oldukça geniş fakat bir o kadar da soyut ve tarihin akışından koparılmış biçimde sunulmasını bazı öğretmenler eleştirmekteydi. Bizlerin önerisi bu konuların tarihi olayların akışı içerisinde, belli bağlamlara oturtularak verilmesi yolundaydı. Örneğin laiklik tartışmasının 1924'te hilafetin kaldırılması, Diyanet'in kurulması ve eğitimin birleştirilmesi konularıyla bağlantılı olarak dünyada ve Türkiye'deki uygulamalar ışığında değerlendirilmesinin gerek tarihçilik mesleği gerekse pedagojik açıdan çok daha doğru bir yaklaşım olduğunu savunan bir yaklaşım söz konusuydu. Benzer şekilde örneğin devletçiliği, tümüyle 1929 kriziyle şekillenen dünya konjonktüründen bağımsız düşünemeyeceğimizi savunan ve bu kavramın tarihselleştirilerek aktarılmasının öğrencinin yararına olacağı görüşünde olan çok sayıda öğretmen vardı.

11. sınıf ve sonrasındaki müfredata yönelik diğer bir eleştiri artık yeterince zaman geçmesine rağmen hâlâ

yakın tarihin müfredatımıza girmemiş olmasına yönelikti. Tabii burada "yakın tarih" derken içinde yaşamakta olduğumuz dönemin kitaplara yansımasından bahsetmiyoruz; en azından üzerinden çeyrek asır geçmiş olayların, okul kitaplarında konu edilmesinin mümkün olabileceğini düşünüyoruz. Zorunlu ders olarak okutulmayan, 12. sınıf seviyesinde verilen Seçmeli Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi bu ihtiyaca kısmen yanıt veriyordu ama fen-matematik alanına yoğunlaşmayı tercih etmiş çok sayıda öğrenci bu dersten muaf tutuluyordu.

Yeni taslakta, tüm bu eleştirilere yanıt oluşturacak şekilde 12. sınıfa alınacağı anlaşılan İnkılap Tarihi müfredatında ikinci yarıyılın büyük bölümünü kaplayan soyut ve gençler tarafından anlaşılması zor, daha çok endoktrinasyon düzeyinde kalan "Atatürkçülük" bölümü kaldırılmış ve bunun yerine müfredatın %25'lik bölümünü oluşturan bir yakın tarih bölümü eklenmiş durumda. Bu bölüm ana hatlarıyla 1950-2016 aralığını ele alıyor ve üç temel başlık altında inceliyor:

1. "Siyasi Olaylar" başlığı çokpartili hayata geçiş, Kore Savaşı ve NATO'ya giriş, askeri darbeler (ve bu bağlamda "15 Temmuz darbe kalkışması") ve anayasalar, Türkiye-AB ilişkileri temaları üzerine kurulmuş.
2. "Ekonomik Olaylar" başlığı enflasyon, Marshall Planı, ithalat-ihracat, kalkınma planları ve DPT, 24 Ocak-5 Nisan Kararları, 1980 sonrası egemen olan liberal yaklaşım ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) konularını kapsıyor.
3. "Sosyal Olaylar" başlığı nüfus, göçler, metropoller ve tüketim toplumu, bilim ve teknoloji alt başlıklarını içeriyor.

Seçilen temaların söz konusu dönemi anlatmak için yeterli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, yakın tarihe ayrılan zamanın yetersiz olduğu söylenebilir. Ama yine de bu değişikliklerden yola çıkarak, bu programın önceki programa göre "daha az Atatürkçü" ya da birkaç kazanımı genel bağlamdan koparıp alt alta sıralayarak daha önceki programlardan çok daha "din merkezli" olduğunu ileri sürmek abartılı bir yorum olur. Buradaki sorun yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi daha farklı. Ortaya çıkan program, toplumun büyük kesiminin onayını alabilecek kendi genel felsefesi ve amaçlarıyla uyuşmayan, dağınık, yamalı, tutarsız bir yapı arz ediyor. Bir yandan ulus devletlerin vatandaş yetiştirmeye endeksli geleneksel tarih eğitimi eleştirilerek radikal değişimler yapılacağı izlenimi yaratılıyor, diğer yandan bu geleneksel anlayışla açıkça uzlaşılıyor. Tabii bizler de bu kaotik ve tutarsız yapıya bakarken resmin genelini görmekte ve anlamakta zorlanıyoruz.

Ancak şunu açıkça ifade etmek gerekir ki yeni taslağın tüm bu eksiklikleri, bir önceki programın çok daha iyi bir program olduğu anlamına gelmemektedir. Önceki programdan çıkarıldığı söylenen Atatürkçülük ile ilgili konular, 12 Eylül sonrasında oluşturulan baskıcı ve her türlü özgürlüğe düşmanlık besleyen bir Atatürkçülük yorumunun izlerini taşımaktaydı. Dolayısıyla var olan haliyle bu aşırı milliyetçi ve devletçi 12 Eylül'e has Atatürk yorumunun kitaplardan çıkarılıp çıkarılmamasından ziyade, yerine ne konduğu ya da konması gerektiğiyle ilgilenmek çok daha anlamlı bir çaba olacaktır. Atatürk, İnönü ve Cumhuriyet tarihinin diğer önemli figürlerinin, ders kitaplarımızda son taslak programın giriş kısmında da belirtilen 21. yüzyılın değerlerine uygun bir biçimde yer alması, oluşturulması arzulanan tarih bilincinin çok daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

DERS KİTAPLARI, ÖĞRETMEN EĞİTİMLERİ VE ALTERNATİF MÜFREDAT TARTIŞMALARI

Tabii bizim şu anki müfredat taslağını tartışırken zorlanmamıza neden olan en büyük problem, var olan taslaklarda sunulan kazanımların çok genel olması. Taslaklarda öğrencilerin konularla hangi düzeyde ve nasıl ilişkileneceğini tam olarak anlayamıyoruz. Müfredatta yer alan kazanımlar netleştikçe ve bununla bağlantılı olarak ders kitapları kaleme alınmaya başladıkça çok daha net bir görüş oluşturmamız mümkün olacaktır.

Bununla birlikte eğitim söz konusu olduğunda önemi asla göz ardı edilemeyecek diğer bir unsur da öğretmenler. Ders kitaplarındaki içeriğin öğrenciye aktarımı büyük oranda sınıf içi aktivitelerle ve öğretmenlerin liderliğinde gerçekleştiğine göre kapsamlı bir müfredat devriminin başarısı ancak öğretmenlerin desteği alınarak sağlanabilir. Programın genel amaçları ve felsefesi düşünüldüğünde tarihsel düşünme becerileri gelişkin, çağdaş değerlerle barışık, eleştirel düşünen ve toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşan öğrencileri yetiştirecek öğretmenlerin kendileri acaba nasıl bir eğitimden geçiyor? Eğitim Fakültelerinin ve öğretmen adaylarının eğitiminin gündeme alınmadığı bir müfredat tartışması her halükârda eksik kalacaktır.

Tabii diğer bir nokta da müfredat tartışmalarına alternatif eğilimlerin katkısını sunacak derli toplu değerlendirmelerin eksikliği. Alternatif eğitim anlayışları için kafa yoran odaklar ve özneler ne yazık ki zaman ve enerjilerini "Daha iyi bir program nasıl mümkün olabilir?" sorusuna yanıt aramak yerine genelde Talim ve Terbiye Kurulu'nun ne yapmaya çalıştığını anlamaya ve bunu eleştirmeye harcıyorlar. Oysa bu iki misyonun da önemini gözeterek, her ikisini bir arada yürütmenin yollarını aramak gerekli. Tarih eğitiminin nasıl yapılacağı konusunda düşünmek ve fikir yürütmek kimsenin tekelinde değil; bu nedenle akademisyenlerin, öğretmenlerin, veli ve öğrencilerin katılımıyla alternatif müfredat taslakları oluşturmak ve bunları kamuoyuyla paylaşmak, içinde bulunduğumuz süreçte çok daha fazla anlam ve önem teşkil etmekte.

FIRAT GÜLLÜ
TERAKKİ VAKFI OKULLARI
SOSYAL BİLİMLER VE FELSEFE BÖLÜM BAŞKANI

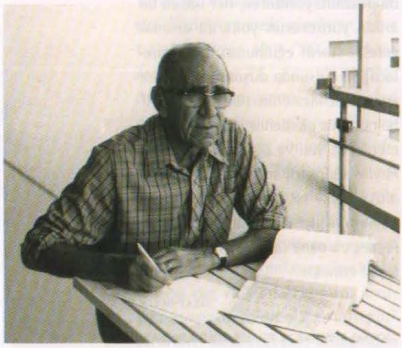
"FRANSIZ BORATAV": PERTEV NAİLİ BORATAV'IN FRANSA'DAKİ MİRASI

LAURENT SÉBASTIEN FOURNIER

Bu yazımda öncelikle Pertev Naili Boratav'ın Fransa'daki geleneksel oyunlara ilişkin deneyiminden bahsetmek istiyorum. Ardından onun eserleri üzerinde duracak, ayrıca Paris'te bıraktığı ve bana göre üzerine hâlâ üzerinde epeyce çalışılması gereken arşivine odaklanacağım. Son olarak da, torunu David Boratav'ın 2009 yılında Fransa'da yayımladığı romanı üzerinden, kökleri Türkiye'de olan ancak zamanla bizlere Fransız bir aile ferdi bırakan bir bireyin hikâyesini ortaya koymaya çalışacağım.

ÇEVİRİ:
ARZU ÖZTÜRKMEN
SELİM SEZER

Pertev Naili Boratav adıyla ilk defa, Fransa'da geleneksel oyunların tarihi üzerine çalışırken karşılaştım. 2011'de Kültür Bakanlığımız benden, Fransa'daki geleneksel oyunların dökümünü çıkarmamı istedi ve Paris'teki Ulusal Sanatlar ve Gelenekler Müzesi (*Musée national des Arts et Traditions populaires* [MNATP]) arşivinde çalışmaya başlayınca, 1950'li ve 1960'lı yıllarda bir Türk araştırmacının bu konuda büyük çaplı bir araştırma yürütmüş olduğunu fark ettim. O tarihte henüz Boratav kültüyatının önemini bilmiyordum. Kendisinin, müze küratörlerine yardımcı olan MNATP kadrosunda yer alan ve 1957'de düzenlenen "Fransa Taşrasında Kuvvet ve Beceri Oyunları" sergisine katılan bir isim olduğunu belirledim.

Pertev Naili Boratav evinde çalışırken (Ağustos 1972).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav Fonu

Boratav bu müzede araştırmacı olarak çalışmış ve sergiyi, o vakitler yöresel halka atma oyunlarında uzman olan, 1980'lerin başına kadar müzenin "spor ve oyun bölümü" sorumlusu olarak çalışan Helene Trémaud ile birlikte hazırlamıştı. Esasında Trémaud resmi küratördü ve Boratav daha ziyade ona eşlik eden bir araştırmacı konumundaydı; ancak onun serginin bilimsel kısmı üzerine, Bayan Trémaud'nun da derlemelerin belgelenmesi ve sergilenen objeler üzerine çalıştığı anlaşılıyordu. Hakikat şu ki Boratav, Türk sözlü edebiyatını sınıflandırma sürecinde edindiği bilgilerle, geleneksel oyunları tasnif ederken özgün bir yöntem geliştirmişti. Ben bu yazımda öncelikle Boratav'ın Fransa'daki geleneksel oyunlara ilişkin deneyiminden bahsetmek istiyorum. Ardından, onun diğer eserlerini sunacak, ayrıca Paris'te bıraktığı ve bana göre üzerine hâlâ üzerinde epeyce çalışılması gereken arşivine odaklanacağım. Son olarak da torunu David Boratav'ın 2009 yılında Fransa'da yayınladığı romanı üzerinden kökleri Türkiye'de olan, ancak zamanla bizlere Fransız bir aile ferdi bırakan bir bireyin hikayesini ortaya koymaya çalışacağım.

BORATAV VE GELENEKSEL OYUNLAR

Boratav, Paris'i 1928 yılında henüz 21 yaşındayken ziyaret etmişti. Kısa süre içinde, bugün "*rites de passage*" (geçiş törenleri) kavramıyla tanıdığımız, dönemin büyük Fransız halkbilimcisi Arnold Van Gennep'in kuramlarıyla tanışmıştı. Van Gennep 1924 yılında folklor alanına yönelik küçük bir giriş kitabı yayımlamış, Boratav da bu kitabı Türkçeye çevirmişti. Kitap 1939 yılında *Folklor* adıyla Türkiye'de yayımlandı.[1]

1948 yılında Ankara'da yaşanan siyasi dava süreci sonrasında Boratav, Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nden (Le Centre national de la recherche scientifique [CNRS]) alabildiği destekle Fransa'da sürgün hayatına başlamıştı.[2] MNATP'ye 1953 yılında katıldı ve burada, Türk masalları hakkındaki bilgisini Fransız

folkloruna aktararak, Fransa'daki Türkiye araştırmalarının da önemli bir aktörü haline geldi. Önerdiği geleneksel oyunlar tasnifi 1957 yılındaki sergide kullanıldı ve Boratav, Van Gennep'in teorilerini buna uygun şekilde geliştirdi.

MNATP arşivinde korunmuş olan bir dizi belge Boratav'ın bu dönemdeki rolü ve düşünceleri hakkında daha çok bilgilenmemize olanak sağlamaktadır. Onun Fransa'ya gelişinden hemen sonra 1957'deki serginin hazırlıklarında nasıl bir rol aldığını gösteren bu belgelerden bazılarını İngilizceye çevirmiş bulunuyorum.

İlk değinmek istediğim örnek, Boratav'ın serginin top oyunları kısmı için bir not olarak hazırladığı, "Geleneksel Top Oyunlarında Mitler, Büyü ve Din" başlıklı kısa bir metindir.[1] O dönemdeki halkbilimcilerin ve etnografların çalışma biçimini anlamak açısından ilginç bir metindir bu.

Fransızcadan [İngilizceye] çevirdiğim bu notu aktarmaya çalışayım:

> Uitoto'lular (Latin Amerika) arasında top oyunlarının mitik bir anlamı olduğu ve burada bunun meyve hasadı için yapılan geleneksel şenlikle bağlı olduğu aşikârdır. Şenlikten önceki akşam, Vacuri isimli ağacın, insanın, meyvelerin ve topun yaratılmasına ilişkin törensel konuşmalara ayrılır: Kauçuk ağacının özünden yapılan top, "ilahi" olanın ve "Baba"nın ruhunun insanlara erişebilmesini sağlayan bir meyve olarak görülür. Ve mitler topla oynamak için gereklidir.
>
> Kökenleri Ay ve Güneş'i temsil eden süslenmiş toplar (Irlanda), genç bakirelerin "küçük Güneş, büyük Güneş" gibi nakaratlar söyleyerek havaya attığı çuha çiçeğinden yapılmış toplar (Fransa), oyunlar için doğudan batıya (gün batımından şafağa) giden yolların seçilmesi (Iskoçya) gibi kanıtlar, bizi bir Güneş kültünün kalıntıları üzerine düşünmeye yöneltmektedir.

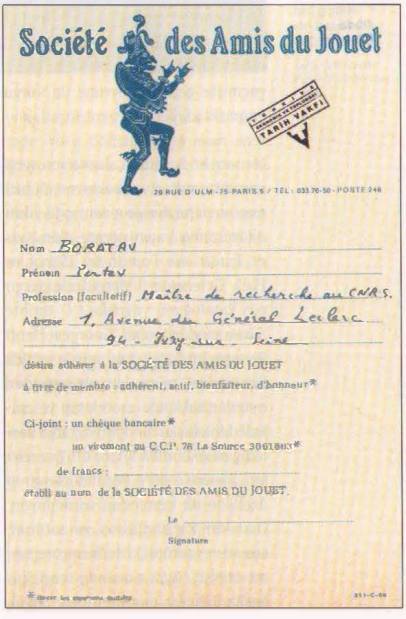
Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran mahkeme salonunda.

Cumhuriyet, 22 Haziran 1948.

Çeşitli toplulukların inanç ve âdetlerinde daha az tartışma götürür olan şey, top oyunları ile büyü-din ritüelleri, özel olarak da bolluk ve verimlilik arasındaki ilişkidir. Hıristiyan ülkelerde ritüel top oyunları, Paskalya törenlerinin parçasıydı: Ortaçağ'da kiliselerde oynanan bazı top oyunları, Normandiya'daki *soule* (halk futbolu), İngiltere ve Almanya'nın bazı bölgelerindeki gelinin topu oyunu gibi. *Soule* oyunu, iyi mahsuller elde etmenin bir aracı olarak görülürdü. "Gelinin topu" oyununun genellikle gelinin topu sunduğu bazı varyantlarında, topu yakalamak ve elinde tutmak aynı büyülü değere sahipti; tam da bunun için ya ihtilaflı ya da paylaşımcı oluyordu. Fas'ta insanlar top oynamanın yağmuru (veya kuru havayı) getirebileceğine inanmaktadır.

Topun şekli ve hacmi, topu atmak için kullanılan araçlar, ellerin, ayakların veya vücudun diğer kısımlarının kullanımı ritüel bir önem taşıyordu; ancak bunlar aynı zamanda, özellikle de oyunun temel kutsal anlamını kaybetmesiyle oluşan teknik bir evrimin de sonucuydu (zira top oyununun özünde bile, tüm diğer oyunlardaki gibi, "kutsal" ve "eğlenceli" özellikler bir araya gelirdi) ve zaman geçirme ve gösteri veya beden terbiyesi için bir araç oluyordu.

Bask bölgesinin *pelota* oyunu, bütün varyantları ve sofistike tekniğiyle, farklı top oyunlarının bir sentezi olup, öteki oyunlar gibi evrensel olmakla birlikte farklı ulusal veya bölgesel formlara sahiptir. *Pelota*'yla birlikte karşımıza Bask bölgesinin önemli bir kültürel mirası olan bir oyunun yeniden uluslaşmasına ilginç bir örnek çıkıyor. Modern oyunlar kutsal olanla, ritüellerle, din ve mitlerle olan ilişkisini kaybetmektedir; fakat bu onların yeni bir "mitik" boyut edinmesinin önünde engel değildir: Bütün bir halk tarafından sahiplenilen bu oyunlar, kendi kahramanlarına, kendi efsanelerine sahiptir.

Société des Amis du Jouet

28 RUE D'ULM - 75-PARIS 5 / TÉL : 033-76-50 - PORTE 248

Nom BORATAV

Prénom Fahir

Profession (facultatif) Maître de recherche au CNRS.

Adresse 1, Avenue du Général Leclerc

94 - Fontenay-aux-Roses

désire adhérer à la SOCIÉTÉ DES AMIS DU JOUET

à titre de membre : adhérent, actif, bienfaiteur, d'honneur*

Ci-joint : un chèque bancaire*

un virement au C.C.P. 78 La Source 3061Bux*

de francs :

établi au nom de la SOCIÉTÉ DES AMIS DU JOUET.

Le

Signature

* Rayer les mentions inutiles

Boratav'ın CNRS araştırmacısı sıfatıyla "Oyuncak Dostları Derneği"ne yaptığı üyelik başvurusu.

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

Milletlerarası Folklor Festivali'nde Pertev Naili Boratav'ın objektifinden Hayrünnisa Boratav (Nice, 15 Temmuz 1969).

TarihVakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

Aktardığım bu nota, bazı yerel Fransız folklor kitapları ile Frazer ve Mannhardt'ın genel teorilerine yapılan referanslar eşlik etmektedir. Not aynı zamanda müze koleksiyonlarından gelen resimlere ve objelere de referanslar vermektedir. Bu belge açık bir şekilde Boratav'ın müzede çalıştığını ve disiplininin kabul gören temel bilgisini kullanarak sergiyi hazırladığını gösterir niteliktedir. Karşılaştırmalar Latin Amerika'dan Avrupa'ya kadar tüm dünyayı içine almaktadır ve buradaki amaç, izleyicilere top oyunları gibi basit oyunların önemli bir sembolik değer taşıdığını göstermektir. Not, inançlara ve ritüellere olduğu gibi, daha teknik boyutlara ve oyunların yakın geçmişte geçirdiği evrime de vurgu yapmaktadır.

Ne var ki Boratav çalışmasını sergi için kısa notlar yazmakla sınırlı tutmaz ve daha ileriye gider. 1958 yılında müzenin yayın organı olan *Arts et Traditions Populaires* (Sanat ve Halk Gelenekleri) dergisinde sergının kataloğunu yayımlar.[4] O tarihte müze müdürü olan Georges Henri Rivière, bu kataloğun giriş kısmında Boratav'ın, müze kütüphanesinden oyunlar hakkında 2400 kitap ve makaleden oluşan bir bibliyografya derlediğini ve bunları analiz ettiğini söyler. Rivière'e göre Boratav, sergının özellikle ilk kısmından sorumluydu. Oyunları karşılaştırmış ve tarihsel, sosyal ve kültürel kriterlere göre tasnif etmişti. Aynı zamanda sergi için başka Fransız müzelerinden büyük sayıda eserlerin ve belgelerin getirilmesine katkıda bulunmuştu.

Okçuluğa ayrılmış ilk vitrin, bu oyunun teknik, sosyal, estetik ve ideolojik cephelerini sunuyordu. Ardından Boratav, aletli oyunlar veya bütün farklı sınıfları gösteren belgeler hakkında genel bir sınıflandırma öneriyordu. Oyunların uluslararası ölçekte karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, dünya çapında kabul edilmesi gereken bir sınıflandırma sistemi gerektirdiğini savunuyordu. O dönemde Aarne ve Thompson'ın halk masalları hakkında yaptığı uluslararası sınıflandırma ile mukayese edilebilen bu sistem geleneksel oyunlar için henüz mevcut değildi. Bu nedenle serginin, Boratav için "bir sistemi halkbilimcilerin tartışmasına sunma" fırsatı olduğu söylenebilir. Boratav'ın sistemi faaliyet türlerine ve farklı oyunlar oynanırken kullanılan temel becerilere dayanmaktadır. Dört ana oyun tipi birbirinden ayrılmıştır:

- "büyülü" taklitçi ve sanatsal faaliyetler (A)
- fiziksel aktiviteler (B)
- zihinsel aktiviteler (C)
- birleşik (D) aktiviteler (A-C)

Bu dört ana tip, sergide birkaç karakteristik örnek üzerinden sunulur. Boratav ayrıca aşağıdaki kategorileri kullanarak alt tipler veya alt bölmeler (I-XVIII ve XIX-...) sunar:

a) İfade biçimleri: formüller ve basmakalıp jestler, kafiyeli sözler, ritmik veya jimnastik hareketler, melodiler, dramalar, geometrik şekiller yapılması, maharet gösteren jestler ve hareketler, *tour de force* (kuvvet gösterisi), ritüel ifadeler, birleşik ifadeler.

b) Amaçlar: kabul töreni, eğitim, eleme veya tespit etme, kehanet, "büyülü" müdahaleler, sanat, hiciv, öykünme ve rekabet (onur görevleri), "puan" veya pay kazanma.

c) Maddi ve doğal çevre: payandalar (mevcut veya olmayan), oyuncaklar (oyunun temel unsuru payanda olduğunda), fiziksel çevre (toprak, su, kar, buz, hava), mekân (açık hava, içerisi), periyot sıklığı (mevsim, gün, saat).

d) Katılımcılar: yaş, cinsiyet, oyuncu sayısı, roller: tek oynanan oyunlar, iki kişilik oyunlar, kolektif oyunlar, takım oyunları.

Boratav dört ana oyun tipi ve 19 alt bölme önerir ve "kuvvet ve beceri oyunları" VIII-XIX alt bölmeleri tarafından kapsanır.

A) Sözel ve dramatik oyunlar. Tahmin ve heceleme oyunları. Hile oyunları.
I. Yetişkinler tarafından çocuklar için oynanan oyunlar.
II. Jestler ve formüller: Çocuğun gündelik yaşamdaki ilk oynak yaratımları.
III. Bireysel veya kolektif basit eğlenceler: mimler, rontlar, diyalog sahneleri. Çocuğun plastik yaratımları. Gürültü ve müzik enstrümanları.
IV. Heceleme oyunları: gösterme, eleme, doğru yazım tahmini.
V. Şans oyunları: bahis puanı kazanmalı.
VI. Ritüel oyunlar: tahmin ve "büyü" oyunları.
VII. Hile oyunları: farklı gerçek aktivitelerin taklit edilmesi.

B) Kuvvet ve beceri oyunları.
VIII. Beceri oyunlarının kendisi.

IX. Bahisli beceri oyunları.
X. Jimnastik, ritmik ve akrobatik oyunlar.
XI. Kuvvet oyunlarının kendisi.
XII. Kuvvet ve beceri bileşimi oyunları.

C) Zihin oyunları.
XIII. Kandırmaca ve pratik şakalar.
XIV. Hafıza, hızlı düşünme ve tahmin oyunları.
XV. Saklama oyunları.
XVI. Geometrik oyunlar.
XVII. Kandırma oyunları.
XVIII. Muhtelif zihin oyunları (muhtelif masa oyunları) ve bu kategoriden oyuncaklar (XIII-XVIII).

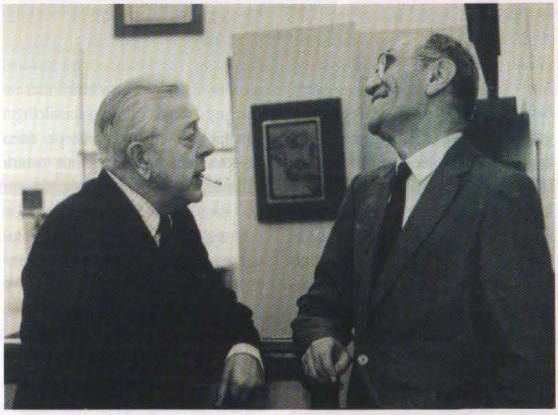
D) Birleşik oyunlar.
XIX. (kombinasyonlar I-XVIII).

Sergi önce bütün olası kategorileri sunar, ardından yalnızca kuvvet ve beceri oyunları kategorisine yoğunlaşır. İlk olarak en arkaik unsurlar sunulur. Oyunların kutsal kökenleri (büyülü veya ritüel), mitlerle olan ilişkisi, kavgacı aktiviteler (avcılık veya dövüş) ve mevsimsel veya takvimsel törenlerle olan ilişkisi vurgulanır. Önce cenaze oyunları ve ritüelleri sunulur ve Boratav, sergideki bütün farklı oyunlar için ilave notlar önerir. Örneğin kuvvet ve beceri oyunlarının zihin ve şans oyunlarına dönüştüğünü belirterek, masa oyunlarımızın daha eski olan gerçek boyutlu oyunların evrilmiş hali olduğunu ileri sürer. Örneğin seksek, bir labirent içeren masa oyunlarının muhtemel bir kökeni olarak sunulur. Boratav ayrıca salıncakların sembolizmini vurgulayarak, bunların Yunanistan, İran, Hindistan ve Türkiye'deki mevsimsel bolluk ritüelleriyle bağlantılı olduğunu izah eder. Dev bir bibliyografya üzerinden, oyunların büyülü gücünü, geleneksel ritüellerle olan ilişkilerini, oyunlarla bağlantılı seremonileri belgeler. Oyunların öncesinde yer alan geçit törenlerini, ritüel jestleri ve konuşmaları, ziyafetleri ve dinle olan ilişkiyi vurgular. Ardından kavga unsurlarına odaklanır ve o zamanlar oyun oynamak için kullanılan farklı silahları sunar. Oyunların takvimsel boyutlarına da vurgu yapar.

Serginin başka bir kısmında Boratav, oyunların aktarılma biçimlerini sunar: oyuncudan oyuncuya, profesyonel veya amatör bir düzeyde ve okulda. Ödülleri sunar, oyunları oyuncuların sayısına ve davranışına göre sınıflandırır. Aynı zamanda oyunları farklı yaş gruplarıyla ve farklı mesleki birliklerle bağlantılandırır. Bazı oyunların doğrudan doğruya çiftçilerin, besicilerin veya zanaatkârların çalışmalarıyla bağlantılı olduğunu söyler. Bu oyunlarda mesleki beceriler oyunlara aktarılır ve profesyoneller kazanma şansına en fazla sahip olanlardır. Bu, oyunların toplumsal sınıflara göre tasnif edilebileceği anlamına gelir. Serginin bir başka kısmı ise oyunların düzenlenmesinde gücün rolüyle ilgilidir: Askeri oyunlar teşvik edilirken, başka oyunlar ya tolere edilmiş ya da yasaklanmıştır. Ardından sergi, oyunların müzik ve güzel sanatlarla olan ilişkisini sunar ve modern oyunlar ve sporlar hakkında bir kısım yapılmasını önerir. Organize ve eğitim amaçlı sporlar yönelleştirilmiştir. Bu ilginç bir noktadır ve o dönemin ana akım spor sosyologlarının evrimci görüşleriyle karşılaştırılmalıdır. Norbert Elias'ın aksine Boratav, geleneksel oyunların moderniteyle birlikte hayatta kalabileceğine ve hatta şehir ortamına uyarlanabileceğine inanır.

Boratav, sınıflandırma sistemiyle, folklor alanındaki oyun çalışmalarına yeni olan bir şey getirir. Boratav'dan önceki sistemlerin çoğu salt betimleyiciydi. Geçtiğimiz yıl Arnold Van Gennep'in 1924 yılında kaleme aldığı yayımlanmamış bir elyazmasını yayına hazırlama şansı bulmuştum. Van Gennep'in kullandığı sınıflandırmanın oyunların anlamlarına veya onların formel veya sosyal farklarına değil, yalnızca oyunların kendisine sunulur, ancak Boratav'ın gözünde bunlar, farklı örneklerde hâlâ canlılığını koruyan geleneksel oyunların yerini tam anlamıyla almamıştır. Örneğin bazı modern atletik aktiviteler hâlâ geleneksel oyunlarla aynı jestleri kullanır; bunlar yalnızca, eğitime daha uygun hale getirilecek şekilde standardize edilmiş ve ras-

Bir bütün olarak Boratav geleneksel oyunlara ilişkin incelemelere üstün bir katkı sundu, zira bu çalışma alanındaki düşünme biçimini yeniledi ve aynı zamanda halkbilimcileri pek çok yeni malzemeyle tanıştırdı.

Fotoğrafta şu yazı okunuyor: "Pertev, Abidin Dino'nun sergisinde, Fransa'nın en sevilen ve ağzından cigarasını düşürmeyen şairi J. Prévert'e rastlıyor. Şair ona Türkiye'de bulunduğu bir devri anlatıyor. 1919 senelerinde şair 19 yaşında, Türkiye Fransız işgali altında, şair işgal askeri kuvvetlerinin bir gemisi ile İstanbul'a yollanıyor..."

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

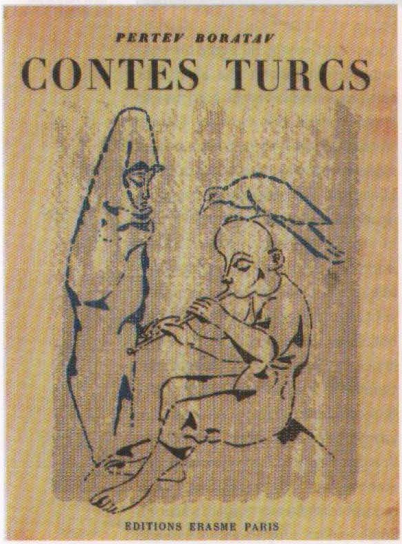
Yaşar Kemal'le birlikte (Kemer, 1997).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav Fonu.

dayandığını gördüm.[5] Kendi neslinden pek çok başka halkbilimci gibi Van Gennep de güreş oyunlarını, vurma oyunlarını, fırlatma oyunlarını, zıplama ve koşma oyunlarını birbirinden ayırmaktadır. Boratav'ın getirdiği yenilik ise fikrini pratiklerin kendisinden ziyade, oyunların yapıları ve işlevleri hakkındaki düşünceleri üzerine inşa etmiş olmasıdır. Bu yüzden oyunlar hakkında çok daha yüksek bir teori ve anlayış düzeyine ulaşabilmekte ve onların incelenmesi için yeni bir yol açmaktadır.

Boratav geliştirmiş olduğu "oyunların genel tasnifi"ni 1960 yılında Paris'te düzenlenen 6. Uluslararası Etnolojik ve Antropolojik Bilimler Kongresi'nde sundu.[6] Onun sistemi, Aarne ve Thompson'un uluslararası halk masalları sınıflandırmasına çok şey borçludur ve yapısalcılığın antropoloji alanında giderek daha revaçta olduğu bir dönemde tutarlı görünür. Boratav'dan yalnızca bir yaş küçük Lévi-Strauss, tam da o tarihte *Yapısal Antropoloji* adlı kitabını yayımlamıştı. Boratav'ın sunduğu sistem, oynama biçimlerini ve oyuncuların oyunlarda kullandığı temel becerileri esas alıyordu. Ortaya koyduğu fikir, popüler ve geleneksel oyunlar alanında uluslararası ölçekte bir karşılaştırmalı inceleme sunarken, sadece Fransız oyunlarına odaklanan 1957 tarihli serginin çok ötesine geçmekteydi. 1960 tarihli makalesinde üç temel kategorisini ("büyülü" taklit ve sanatsal faaliyetler, fiziksel faaliyetler ve zihinsel faaliyetler) koruyan Boratav, alt bölmelerinde hafif bir değişikliğe gider. Bu alt bölmeler artık, ifade biçimlerinin, işlevlerin, amaçların, eserlerin, doğal çevrenin ve oyunda yer alan oyuncuların gözlemlenmesinden yararlanmaktadır. Boratav gruplar, alt gruplar, bölmeler ve alt bölmeler esas alan bir uluslararası rehber önerir. Bu şekilde evrensel bir kültür formu olarak oyunlar üzerine yapılan teorik çalışmalarda seleflerinin çok ötesine geçer.

Boratav on yıl sonra, 1970'te, *Arts et Traditions Populaires* gazetesinde oyunlar hakkındaki projesinin sergiyi izleyen yıllarda gerçekleştiğini gösteren uzun bir makale yayımladı. Sözünü ettiğim makale, "Fransız Oyunları İçin İlk Taslak: Çocuk Folkloru Hakkındaki Bir Belgeler Yığınının Analizi" başlığını taşıyan 75 sayfalık bir metindir.[7] Bu yazının giriş kısmında Boratav, 1960 yılında önerdiği sistemin mevcut farklı folklor koleksiyonları üzerinde sınanması gerektiğini söyler. Bazı araştırmacıların Avusturya, Yugoslavya ve Kanada'da bunu denediğini, kendisinin ise MNATP tarafından 1931 yılında toplanmış olan büyük bir çocuk folkloru koleksiyonunu kullanmış olduğunu söyler. Bu koleksiyon yaklaşık 1000 oyun tasviri, 5000 deyim ve ninnili tekerleme, 1000 şaşırtmalı-zorlamalı tekerleme, 160 hayvan çığlığı, 2000 şarkı ve 1400 bilmeceden müteşekkildir. Boratav karşılaştırmalı bir gözle bakmak için bu koleksiyona, Fransa'da Charles Galtier isimli bir halkbilimci tarafından eklenmiş olan birkaç yüz oyunu ve Charles Béart'ın Afrika oyunlarından oluşturduğu başka bir önemli koleksiyonu ekler, aynı zamanda Türk folkloru hakkındaki kendi koleksiyonunu kullanır. Bu yeni malzeme başlangıçtaki sınıflandırma sistemine bazı ilaveler ve değişiklikler getirmesini sağlar ve bunları 1970 tarihli makalesinde sunar. Bir bütün olarak Boratav geleneksel oyunlara ilişkin incelemelere gerçekten de üstün bir katkı sundu, zira bu çalışma alanındaki düşünme biçimini yeniledi ve aynı zamanda halkbilimcileri pek çok yeni malzemeyle tanıştırdı.

1955'te Paris'te yayımlanan *Contes Turcs*'ün kapağında Abidin Dino'nun çizimi.

Sakıp Sabancı Müzesi
Abidin Dino Arşivi.

PERTEV NAİLİ BORATAV'IN FRANSA'DAKİ ESERLERİ

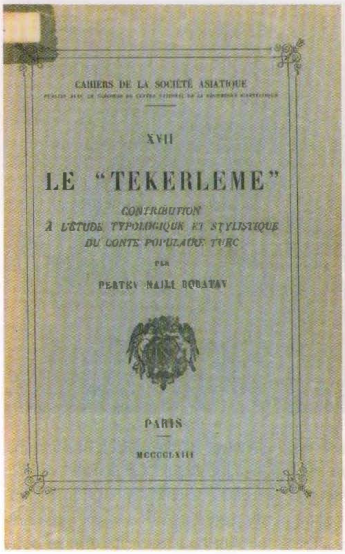
Boratav'ın eserleri geleneksel oyunlarla sınırlı değildi. MNATP müdürü olarak Georges Henri Rivière 1957 tarihli serginin kataloğunda bunu "1953 yılından beri müzeye ev sahipliği yapan Bay Boratav, kişisel araştırmalarına ayırdığı zamanların dışında oyunlar üzerine çalışmaktadır" sözleriyle ifade etmişti. Nitekim Fransa'daki CNRS'de araştırmacı olmak kişisel araştırmalara girişmeyi gerektiriyordu ve Boratav, Fransa'ya geldiği zaman bunun kendi Türk folk-

loru araştırmaları için iyi bir fırsat olduğunu kesinlikle biliyordu (Büyük Fransız Türkolog Louis Bazin 1945-48 yılları arasında Ankara'da yaşamıştı ve Boratav'a Fransız araştırma sistemini izah etmiş olabilir).

Makalemin ikinci kısmında, Boratav'ın Paris'te yaşarken yayımladığı eserlerin çeşitliliğini sunmak istiyorum. Bu eserler bazı kitaplar, makaleler ve kitap eleştirilerinden müteşekkil olup, yalnızca Fransız halkbilimciler arasında değil, Fransız Türkologlar ve Ortadoğu uzmanları arasında da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Boratav'ın Fransa'da mevcut olan eserleri hakkında kapsamlı bir genel görünüm sunmak için iki farklı web sitesini kullandım. Bunlardan biri, Fransa'daki üniversite kütüphanelerinin genel kataloğu olan "sudoc.abes", diğeri ise farklı araştırma platformlarında erişilebilir olan makalelere referans veren "biblioshs" sitesidir.[8] Bunlardan "sudoc.abes" sitesinde Pertev Boratav'ın 91 eserine referans verilmektedir. Bu referansların içinden pekçoğu Türkçedir. Bu makalede yalnızca Boratav'ın Fransa'da olduğu dönemde Fransızca yayımlanmış olanları üzerinde duracağım.[9]

Boratav, Fransızca kariyerine 1955 yılında Finlandiya'da *Folklore Fellows Communications*'ta *"Les histoires d'ours en Anatolie"* (Anadolu'daki Ayı Hikâyeleri) konulu Fransızca bir inceleme yayımlayarak başladı.[10] Aynı yıl Paris'te, Abidin Dino'nun çizimlerini de içeren *"Les contes turcs"* (Türk Masalları) başlıklı bir kitap yayımladı. Kitap Fransız halkbilimci Paul Delarue'nün yardımıyla MNATP himayesi altında basıldı.[11] Daha yakın zamanlarda, 2002 ve 2008'de Boratav'ın eşyazarlığını zikreden başka Türk masalları seçkileri de yayımlandı.

CAHIERS DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

XVII

LE "TEKERLEME"

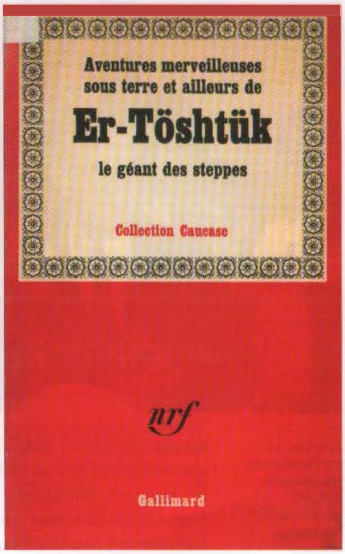
CONTRIBUTION
À L'ÉTUDE TYPOLOGIQUE ET STYLISTIQUE
DU CONTE POPULAIRE TURC

PAR

PERTEV NAILI BORATAV

PARIS

MCCCCLXIII

Boratav daha sonra 1955-1960 yılları arasında MNATP'deki geleneksel oyunlar sergisiyle meşgul oldu. 1963 yılında Paris'te, *Le tekerleme: contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc* (Tekerleme: Türk Halk Masallarının Tipolojik ve Stilistik Açıdan İncelenmesine Katkı) başlığını taşıyan kitabını yayımladı.[12]

İki yıl sonra, 1965'te Louis Bazin'le birlikte Kırgız epiklerinden 13.000 mısrayı yayına hazırladı ve bu çalışmaya *Aventures merveilleuses sous terre et ailleurs de Er-Töshtük le géant des steppes: épopée du cycle de Manas* adı verildi (Steplerin Devi Er Töştük'ün Yeraltında ve Başka Yerlerdeki Harika Maceraları: Manas Destanının Epik Dolaşımı. Üç yüz sayfalık bu eser Boratav'ın yazdığı giriş yazısıyla, Paris'te Gallimard ve UNESCO ortak yayını olarak çıktı ve 1989 yılında yeni baskısı yapıldı).[13]

Boratav 1975 yılında yine Louis Bazin'le birlikte Kırgızistan Şiirleri) bir kısmını çevirecek, bu çalışma da Paris'te yine UNESCO'nun desteğiyle yayımlanacaktır.[14]

Bazin ve Boratav'lar, Bazin'lerin Paris'teki evinde bir arada (9 Aralık 1975).

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

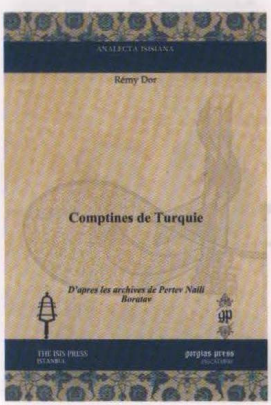
Boratav, 70. yaşı vesilesiyle Maisonneuve Larose tarafından hazırlanan armağan kitabın verilme töreninde Hayrünnisa Boratav, Güzin Dino ve Fransız masal araştırmacısı Marie-Louise Tenèze'le birlikte (Paris, 1978).

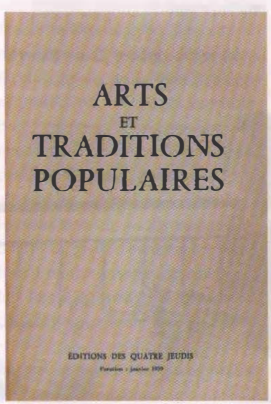
Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu

Burada Boratav'ın farklı araştırma makalelerinden de bahsetmemiz gerekir.[14] 1961 yılında Kiel ve Kopenhag'da düzenlenen bir folklor konferansının hazırlıkları kapsamında "*A propos de quelques tentatives d'identification de Nasreddin Hodja*" (Nasreddin Hoca'ya Dair Bazı Tanımlama Girişimleri Hakkında) başlıklı bir Fransızca makale yayımlandı. Nasreddin Hoca hikâyeleri hakkındaki diğer makaleler daha sonra gelecekti. 1998 yılında olaylı bir şekilde Türkçe olarak basılan *Nasreddin Hoca* kitabının yanı sıra bir kitap da İngilizce olarak 2001 yılında Indiana Üniversitesi'nde İlhan Başgöz tarafından yayıma hazırlandı.

1986 yılında Alexandre Benningsen (Louvain) onuruna hazırlanan bir kitapta "*Un dialogue entre cheikh chamil et le roi de Moscovie*" (Şeyh Şamil ve Moskova Kralı Arasında Bir Diyalog) başlıklı bir makale yer aldı. Boratav zaten daha önce, 1978 yılında, Benningsen ve başka yazarlarla birlikte *Le Khanat de Crimée dans les archives du musée du palais de Topkapi* (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerinde Kırım Hanlığı) adlı 450 sayfalık kitabı yayımlamıştı. Yazarlar bu kitapta Topkapı Sarayı arşivini incelemişti ve Boratav'ın Osmanlıca bilmesi, araştırmaya katılan Batılı bilim insanları açısından paha biçilemez nitelikteydi.

1978 yılında Boratav'ın 70. doğum günü onuruna, Rémy Dor ve Michèle Nicolas tarafından, *Quand le crible était dans la paille* (Kalbur Saman İçinde) adlı bir armağan kitap yayımlandı. Bu, Boratav'ın meslektaşları ve öğrencileri tarafından birçok farklı dilde kaleme alınmış makaleleri kapsayan 400 sayfalık bir kitaptı. Kırgızistan uzmanı olan Rémy Dor o dönemde Paris'teki Türkiye araştırmaları merkezinin müdürlüğünü yapmaktaydı. Rémy Dor'un aynı zamanda 1998 yılında Boratav'la birlikte İstanbul'da yayımladığı *Comptines de Turquie* (Türkiye Tekerlemeleri) isimli bir kitabı bulunmaktadır (225 s.). Michèle Nicolas ise 1970'lerde Aynur Flamain'le birlikte bir Türk masalları kitabı hazırladı.

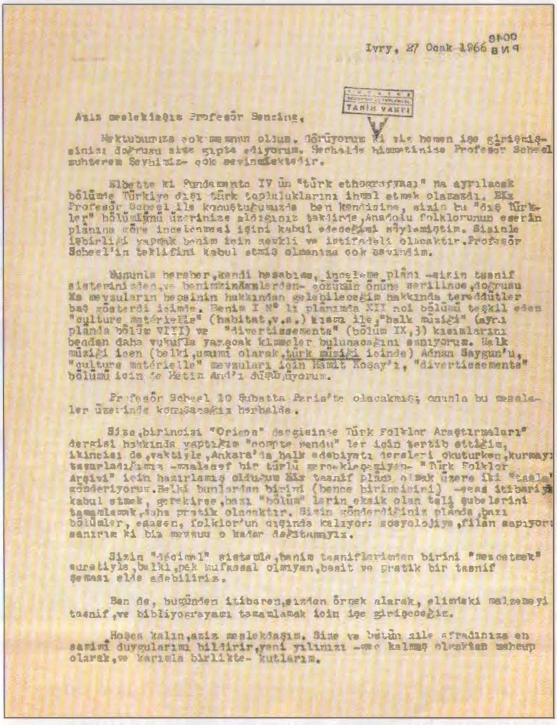

Burada başka makalelerden de bahsetmek gerekir: *Turcica*'da (c. III, 1971) yer alan "Saya, une fête pastorale des turcs d'Anatolie et d'Azerbaïdjan" (Saya, Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin Bir Kır Bayramı) başlıklı bir makale ile 1969 tarihli "Quatre chansons populaires turques sur l'expédition française en Egypte et en Syrie 1798-1801" (Fransa'nın 1798-1801 Mısır ve Suriye Seferi Hakkında Dört Türk Halk Şarkısı).

Bu çalışmaların dışında Boratav, alanında iyi tanınan dergilere çok sayıda Fransızca makale verdi.[16] *Oriens* dergisi için farklı kitap eleştirileri yazdı, ayrıca *Türk Folklor Araştırmaları* isimli derginin düzenli olarak hakemliğini yaptı. Eleştirilerinde halk folkloruna, sözlü edebiyata ve atasözlerine ilgi gösterdi. 15. yüzyıldan yayımlanmamış atasözlerini veya Nasreddin Hoca karakterine ilişkin yorumları yayımladı. 1950'lerde ve 60'larda *Les Cahiers du monde Russe et Soviétique*, *L'Homme* ve *Le journal de la société des africanistes* gibi dergilere de makaleler verdi (Türk folklorunda Zenciler konulu makalesinin bir ön versiyonu daha önce ABD'de yayımlanmıştı).[17]

Arts et Traditions Populaires dergisine, şu ana kadar bahsedilen eserlerin dışında, geleneksel oyunlar, hikâyecilik ve genel folklor kitapları hakkında da kitap eleştirileri önerdi. Toplamda Boratav, Fransa yıllarında Fransız okurları için 3 kitap, 27 makale, farklı kitap eleştirileri ve çeviriler kaleme almış oldu. Bu eserlerin hepsi, Fransa'da hem folklorun hem de Türkiye araştırmalarının yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

Boratav ayrıca, daha ileride prestijli École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) olarak yükselecek olan Paris'teki École Pratique des Hautes Études'de "Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı" başlıklı bir ders verdi. Bu seminer ders 1964-1977 yılları arasında açık kaldı ve ders programı halen "persée" web sitesinde Fransızca olarak yer almaktadır.[10] Bu seminer dersinde Boratav Türk efsanelerinin sınıflandırılmasını inceler ve o yıllarda yeni kurulan Uluslararası Halk Anlatıları Kurumu'na (International Society for Folk Narrative Research) katkıda bulunmaya çalışır. Oyunlar konusunda ise efsaneleri sınıflandırmak için bölmeler ve alt bölmeler getirir. Ayrıca Karagöz gölge oyununu, atasözlerini, Türkmen şiirlerini, düğün şarkılarını ve Nasreddin Hoca hikâyelerini inceler. Görülebileceği gibi, dersinin temaları açık bir şekilde diğer yayınlarıyla bağlantılıdır. Dersin 10 ila 15 katılımcısı arasında, Fransa'daki Türkoloji ve Doğu çalışmalarının başlıca uzmanları görülmektedir.

Ivry, 27 Ocak 1966

Aziz meslektaşım Profesör Sencâr,

Mektubunuza çok memnun oldum. Görüyorum ki size hemen işe girişmeniz doğrusu size saygı duyuyorum. Herhalde hizmetinize Profesör Scheel muhterem Seyrimiz- çok sevinmektedir.

Elbette ki Fundamenta IV ün "türk ethnosfyası" na ayrılacak bölümde Türkiye dışı Türk topluluklarına ilmsel etmek olamazdı. Biz Profesör Scheel ile konuştuğumuzda ben kendisine, sizin bu "dış Türkler" bölümünü üzerinize aldığınız takdirde, Anadolu folklorunun esaslı planına göre incelenmesi işini kabul edeceğini söylemiştim. Sizinle işbirliği yapmak benim için memnuniyet ve istifadeli olacaktır. Profesör Scheel'in teklifini kabul etmiş olmanıza çok sevindim.

Mamafih herşeyden önce, kendi hesabıma, inceleme planı -sizin tasnif sisteminizden, ve benimsediğimizden- çözülmesi gerilince doğrusu bu meyvaların hesabının hakkından gelebileceğim hakkında tereddütler baş gösterdi içimde. Benim I N° li planımda XII nci bölüm teşkil eden "culture matérielle" (habitat, v.s.) kısmı ile "halk müziği" (ayrı planda bölüm VIII) ve "divertissements" (bölüm IX,3) kısımlarını bendan daha yukarıda yazacak kimseler bulunacağını sanıyorum. Halk müziği isen (belki umumi olarak türk müziği içinde) Adnan Saygun'u, "culture matérielle" meyvaları için Kamil Kopuz'u, "divertissements" bölümü için de Metin And'ı düşünüyorum.

Profesör Scheel 10 Şubatta Paris'te olacakmış, onunla bu meseleler üzerinde konuşacakmış herhalde.

Size, birincisi "Orient" dergisinde Türk Folklor Araştırmaları" dersisi hakkında yapılacak "compte rendu" ler için tertip ettiğim, ikincisi de, yaktıyle, Ankara'da halk edebiyatı dersleri okuturken, kurmayı tasarladığımız -malesef bir türlü gerçekleşmeyen- "Türk Folklor Arşivi" için hazırlamış olduğum dış tasnif planı olmak üzere iki "taslak" gönderiyorum. Belki bunlardan birini (hence birincisini) -esas itibariyle kabul etmek, gerekirse, bazı "bölüm" lerin, eksik olan alt şubelerini tamamlamak, daha pratik olacaktır. Sizin göndereceğiniz planda, yani bölümler, esasen, folklor'un dışında kalıyor: sosyoloji, felsefi sayılacak nitelikte bir meyvaya o kadar değinmeyiz.

Sizin "seçimli" sistemle, benim tasnifimdeki birini "maksimum" esasiyle, belki çok mufassal olmayan, basit ve pratik bir tasnif şeması elde edebiliriz.

Ben de, bugünden itibaren, sizinkine örnek olarak, elimdeki malzemeyi tasnif, ve bibliyografyayı tamamlamak için işe girişeceğim.

Hoşça kalın, aziz meslektaşım. Size ve bütün aile efradınıza en samimi duygularımı bildirir, yeni yılınızı -ve kalemi olmayan meheup olarak, ve karımla birlikte- kutlarım.

Pierre Noël supplicié" (Noel Baba'nın Çilesi) başlıklı makalesiyle karşılaştırılabilir.[19] Lévi-Strauss gibi Boratav da çalışmasına, medyadan alınan bir anekdotla başlar.[20] Lévi-Strauss 1951 yılında Fransa'da gerçekleşen bir

Şimdi, Boratav'ın Fransa'da gerçekleştirdiği temel çalışmalarına yoğunlaşarak bunların bazı özelliklerinin altını çizmek istiyorum. Boratav, Fransa'ya yerleştiği ilk dönemde, 1955 yılında, Anadolu'daki ayı hikâyeleri hakkında çok ilginç bir makale yazmıştı. Makale Finlandiya'da *Folklore Fellow* serisinde yer aldı.

Bu çok ilginç çalışma, Claude Lévi-Strauss'un 1952 yılında *Les temps modernes* dergisinde yayımlanan "Le

Göreme ziyareti (Ağustos 1977).

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

1967 yılında yapılan bir Anadolu gezisinden. Fotoğrafın arkasında şu ibareler okunuyor: "Anadolu halkımızın masallarını dinlemek, âdetlerini yaşamak için karış karış dolaştığımız toprak bu."

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

Boratav 1963 yılında tekerlemeler hakkında akademik bir kitap yayımladı. Alt başlıkta kullanılan ifadeyle "Türk halk masallarının çeşitlerinin ve tarzlarının incelenmesine katkı" niteliği taşıyan bu kitapta, kendi koleksiyonundan ve Macar araştırmacı Ignacz Kunos'un eserlerinden alınan 190 tekerlemeyi sınıflandırmayı ve incelemeyi önerdi.

Dalyan-Köyceğiz yolunda Eskiköy'de bir köylüyle sohbet.

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

Noel Baba karşıtı protestodan, Boratav ise 1952 yılında Anadolu'da genç bir kadının bir ayı karşısında kendinden geçmesiyle ilgili haberlerden söz eder. Boratav'a göre, gazetede okunan hikâye, Anadolu folklorundaki ayı hikâyelerini incelemek için bir gerekçe oluşturmuştur.

Bu, folklorun güncelliğe nasıl ışık tutabileceğini göstermesi bakımından ilginç bir girişimdir. Her iki çalışmada da Lévi-Strauss ve Boratav, çalışma alanlarını yaşadıkları döneme bağlamanın önemli olduğunu hisseder. Saf araştırma dönemi artık geride kalmıştır ve her ikisi de folkloru mevcut dünyayı izah etmek için kullanmaları gerektiğini, aksi halde folklorun faydasız bir disiplin olarak görüleceğini bilmektedir. Çalışmasında Boratav, içinde ayıların bulunduğu farklı hikâye versiyonları sunar ve üç olası köken önerir: mitsel ve ritüel kökenler, tarihsel kökenler ve folklorik kökenler. En sonunda, birkaç karşılaştırmalı yol önerir. Sonuç olarak, hikâye anlatıcısının hikâyeyi "geleneksel düzenlere göre eski veya yeni mevcut unsurlara göre oluşturduğunu, sıraladığını, inşa ettiğini" ileri sürer.

Boratav'ın 1955 yılında Fransa'ya geldiğinde yayımladığı ilk kitap bir inceleme değil, Türk masalını temsil eden 22 masalı bir araya getiren ve geniş bir okur kitlesine hitap eden, 220 sayfalık bir kitaptır. Ancak eserin giriş kısmı ilginçtir, zira Boratav burada masallar hakkındaki düşüncelerini sunar. Bunun için Charlie Chaplin metaforunu kullanır.[21] Chaplin'in kariyerinin başlangıcında intihalle suçlandığını hatırlatır. Biri Chaplin'in bastonunu, biri şapkasını, başka biri pantolonunu, bir diğeri de eldivenlerini kendisinden esinle kullandığını iddia ediyordu, fakat Chaplin mahkemede şunu söylemişti: "Bunun doğru olduğunu kabul edelim. Bu beyefendilerin her biri, bunları kullanma fikrinin ilk kendisine ait olduğunu ileri sürüyor. Fakat ben tüm bunlardan bir bütün çıkardım ve bu beyefendilerin hiçbiri benden önce bunu başarmamıştı." Başka bir deyişle, masalların orijinalliği, anlatıcının orijinal kurgusundan gelir.

Bazı temalar evrenseldir, ancak tarzı ve hikâyeyi bir araya getirme biçimi Türk olmasına özgüdür. Bu fikri kullanan Boratav, bu konuda pek az şey bilen bir Fransız okura Türk masalları hakkında genel bir bakış açısı vermeye çalışır. 1939-1947 yılları arasında Türkiye'den derlenen 2500 metnin oluşturduğu ve 1953 yılında Wiesbaden'de Wolfram Eberhard'la birlikte *Typen türkischer Volksmärchen* adı altında yayımladıkları 500 sayfalık bir Türk masalları kataloğunu kullanarak hem şehir hem de köy hikâyeleri aktarır.[22] Türk masallarının Fransızca olarak yayımlanmasının Türk ve Fransız halkları arasında dostluk ve anlayışın oluşmasında iyi bir aracı olması gerektiği sonucuna varır.

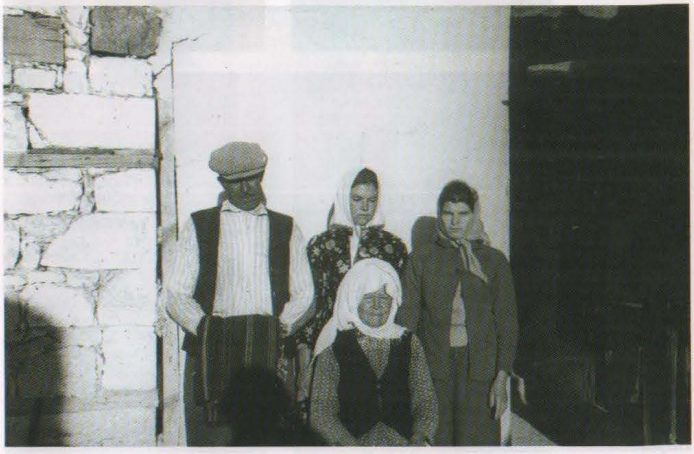
Boratav kitabın dipnotlarında, masalları nereden topladığını anlatır. Bunların bazıları Rumeli'deki kendi ailesinden gelmektedir. Bazılarının anlatma isteğinin arkasındaysa toplumsal bir mana olabileceğini gösterir. Mesela, kimi hikâye anlatıcılarının, o dönemde devletten ziraat yardımı alma temasını hikâyelerinde yansıtmalarını örnek gösterir.

Alevi köyü Tahtakuşlar'a, Sarı Kız efsanesi üzerinde çalışmak üzere yapılan bir ziyaretten (1964).

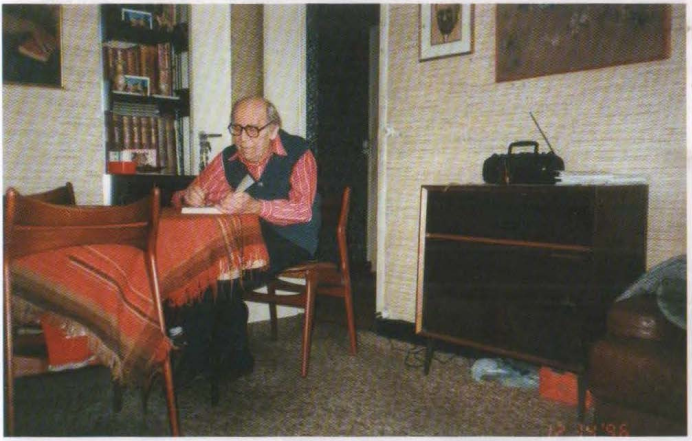
Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

MNATP'deki oyunlar sergisi kataloğu dışında Boratav'ın Fransa'daki bir sonraki önemli yayını, 1963 yılında CNRS ve Asya Çalışmaları Kurumu'nun himayesi altında yayımlanan, tekerleme hakkındaki akademik kitabıdır. Alt başlıkta kullanılan ifadeyle "Türk halk masallarının çeşitlerinin ve tarzlarının incelenmesine katkı" niteliği taşıyan bu kitapta Boratav, kendi koleksiyonundan ve Macar araştırmacı Ignacz Kunos'un

Çukurbağ köyünde masalcılar, 1967.

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

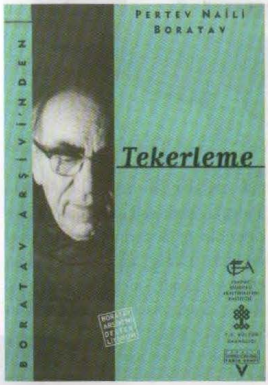
Ivry'deki evinde çalışırken (Mayıs 1997).

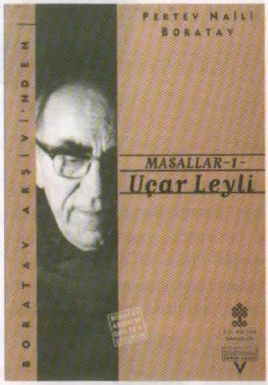
Tarih Vakfı Arşivi Pertev NailiBoratav Fonu

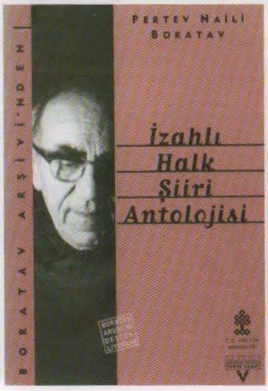
eserlerinden alınan 190 tekerlemeyi sınıflandırmayı ve incelemeyi önerir.

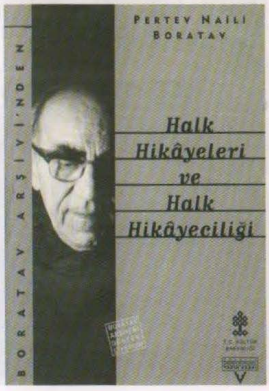
Boratav hem halkbilimcilere hem de dilbilimcilere ulaşma düşüncesini taşımaktadır. Anadolu'dan ve kendi memleketi olan Rumeli'den olduğu gibi, Orta Asya ve Moğolistan'dan da malzeme kullanır. Halk şiiri, şarkısı, tiyatro ve masal gibi farklı türlerde karşımıza çıkan tekerlemeyi tanımlamayı ve sınıflandırmayı düşünmektedir. Ona göre, tekerlemenin ilgi çekici yanı, hikâye anlatıcısının çok farklı sözel unsurları bir araya getirebilmesini ve bunları kafasına göre zincirleme dizebilmesini sağlamasıdır. Özgürlüğü sebebiyle tekerleme mevcut sınıflandırmalara uymaz ve kendine has bir sınıflandırma gerektirir. Boratav öteki çalışmalarında olduğu gibi burada da tipleri ve alt tipleri kullanarak bu malzemeyi kapsamlı bir şekilde analiz etmesine olanak veren karmaşık bir sınıflandırma önerir. Burada ilgisini çeken nokta, bireysel bir anlatıcının geleneksel bir tür içinde yaratıcı olabilme halidir.[3]

Boratav'ın önde gelen bir diğer çalışması, *Steplerin Devi Er Töştük'ün Yeraltındaki ve Başka Yerlerdeki Harika Maceraları* isimli, Kırgızların Manas destanının tercümesidir. İlginç bir şekilde kitap, "UNESCO ve SSCB arasındaki bir anlaşma desteğiyle" ve "SSCB'nin Rusça dışındaki dillerine" ayrılmış bir yayın dizisinde UNESCO himayesi altında yayımlanır. Boratav bu projede, 1945-1948 yılları arasında Ankara'da yaşamış olan ve burada karşılaşmış olmaları muhtemel olan önde gelen Fransız şarkiyatçı Louis Bazin'le birlikte çalışır. Birlikte, Manas destanının II. Dünya Savaşı öncesinde Kırgız Bilimler Akademisi tarafından toplanmış farklı versiyonlarını kullanarak, bunları Rus araştırmacılar tarafından 20. yüzyılın başlarında derlenmiş Kazakça versiyonlarla ve 19. yüzyıl sonunda toplanmış olan ilave bir Tatarca versiyonla karşılaştırırlar. Versiyonlar arasındaki fark, destanın yalnızca sözlü geleneklerle gelmesiyle izah edilir. Tekerleme örneğinde olduğu gibi bu örnekte de Boratav ve Bazin, "şarkıcının veya anlatıcının kişisel katkısının temaların seçimi ve gelişiminde önemli olduğunu" belirtir.[4] Bazen anlatıcılar yorulmuş ve Rus araştırmacılar destanı nakletmelerini istediklerinde içeriğin bir kısmını atlamışlardır. Boratav ve Bazin, mevcut farklı versiyonların üzerinden destanın genel kurgusunu yeniden inşa eder ve kendi versiyonlarını oluşturur. Aynı zamanda manzum yazım teknikleri ve nazım sanatı hakkında yorumlar yapar ve metnin

Tarih Vakfı'nın Pertev Naili Boratav Fonu belgelerinden yararlanarak hazırladığı kitaplar.

daha iyi anlaşılması için çeşitli dipnotlar koyarlar.

PARİS YAKINLARINDAKİ NANTERRE'DEKİ BORATAV ARŞİVİ

Pertev Boratav, Paris yakınlarındaki Nanterre Üniversitesi'nde bulunan LESC'ye (*Laboratoire d'ethnologie et de sociologie comparative*–Karşılaştırmalı Etnoloji ve Sosyoloji Laboratuarı) dev bir arşiv bıraktı.[15] 80 yaşına girdiği 1987 yılında, LESC müdürü Annie Lebeuf ile aralarında bir anlaşma imzalandı. Arşivini Nanterre Üniversitesi'ndeki bu araştırma biriminin kütüphanesine verdi, ancak arşiv üzerindeki kontrolünü de korumak istiyordu ve bütün ziyaretçiler dokümanları incelemeden önce kendisinden yazılı onay istemek zorundaydı. Daha sonra Boratav yaşlanınca, o dönemde LESC'de araştırmacı olan Altan Gökalp'in arşivle ilgilenmesi istendi. Sözleşme, kataloğun dijitalize edilmesine yönelik bir proje de içeriyordu, ancak bu proje gerçekleşmedi.

Arşivin Nanterre'e kurulmasından kısa bir süre sonra bu üniversiteden iki araştırmacı olan Marie-Dominique Mouton ve Maria Couroucli, mevcut malzemeyi Atina'da bulunan ve Türkiye'den gelmiş Rum mültecilerden derlenen anlatı ve şarkıların toplandığı Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin arşiviyle birlikte bilgisayara geçirmeyi önerdi.[16] Bu fikir Atina'da Melpo ve Octave Merlier tarafından kurulan bu merkeze sunulmakla birlikte nedense hayata geçirilemedi.[17] Zaman içerisinde, Türk devletinin Boratav'ın çalışmalarına yönelik bakış açısı değişti. Aynı tarihlerde, Nanterre'deki mikrofilmlerinin ve Boratav'ın mektuplarını ve sesli kayıtlarını içeren arşivin bir kopyası Tarih Vakfı'na verildi.[18] Boratav'ın vefatından kısa bir süre sonra, arşivi "Raphael" adını taşıyan ve Atina'daki Helenik Folklor Araştırma Merkezi tarafından denetlenen bir Avrupa projesinde kullanma fikri de geliştirildi. Ne var ki bu proje de hayat bulamadı ve Boratav arşivi bugüne kadar hakkıyla kullanılıp incelenmedi.

Nanterre'deki Boratav arşivi, "Anadolu Etnografyası ve Folkloru Arşivi" adıyla bilinir. Toplam 16.935 sayfadan (18 kutuda bulunan, 12.251 el yazması sayfa ve 4.684 daktilo sayfası) oluşan 74 klasörlük büyük bir arşivdir. Belgelerin çoğu 1939-1951 yılları arasında Boratav ve öğrencileri tarafından Anadolu köylerinden derlenmiştir. Bunlar ağırlıklı olarak sözlü geleneklerle (masallar, şarkılar, tekerlemeler, deyimlerle) ilgilidir, ancak yerel törenler ve âdetler, büyü, kehanet, halk tıbbı ile ilgili notlar da vardır; çoğu Türkçe, bir kısmı ise Osmanlıcadır. Arşiv, Boratav'ın kendisi tarafından 14 kategori halinde tasnif edilmiştir:

1. Muhtelif
2. Ozanı belli halk şiirleri
3. Destan ve masallar
4. Masal ve fıkralar
5. Efsaneler
6. Atasözleri, bilmeceler ve özdeyişler
7. Halk şiiri (türküler, şiirler, halk müziği ve halk oyunları)
8. Halk müziği ve halk oyunları
9. Oyunlar (ve spor, tiyatro)
10. İnançlar
11. Törenler (düğünler, cenazeler)
12. Maddi kültürel gelenekler (halk sanatları ve zanaatları, halk mimarisi, âdetler)
13. Dini kurumlar (zanaat, gençlik)
14. Halk bilimleri (büyü, halk tıbbı, etno-botanik, astronomi)

Pertev Naili Boratav, Hayrünnisa Boratav'la birlikte (Konya, Aralık 1934).

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu

Ancak arşivin sınıflandırılması zordur, zira coğrafi alt bölümler olduğu gibi, derlemelerin yapıldığı yerler ve tarihlerle ilgili de alt bölümler sunulmaktadır. 1999 yılında Tarih Vakfı'na tüm mikrofilmlerin gönderilmesinin dışında, arşivin 15 sayfalık bir genel envanteri çıkarılmış ve 1990'larda yaklaşık 5000 sayfa (20 klasör) analiz edilip endekslenmiştir. Ne var ki 1990'ların sonunda gündeme gelen "Raphael" projesinden bu yana bir şey yapılmamıştır.

Genel envanter, hikâye türünü kapsayan yaklaşık 2000 sayfa, masallar hakkında yaklaşık 4000 sayfa ile şarkı ve oyunlar hakkında yaklaşık 2500-3000 sayfa olduğunu göster-

Pertev, Hayrünnisa, Sıdıka, Korkut, Can Boratav bir arada (15 Kasım 1935). Fotoğrafın arkasında, "Konya'da doğan Korkut, kayınvalidesinin kucağında" yazılı.

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu

David Boratav.

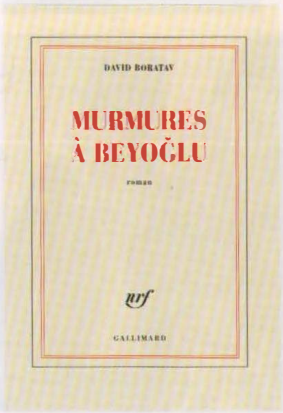

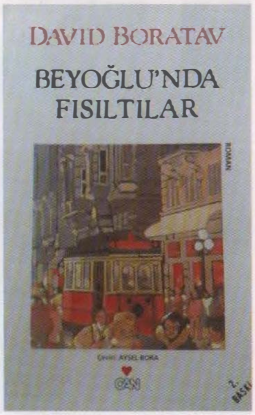
mektedir. Ancak pek çok belge henüz dizine dâhil edilmemiştir ve yalnızca derlendikleri şehrin adı görünmektedir. Halihazırda arşivi sınıflandırmak, Türkiye araştırmalarıyla ilgilenen araştırmacıların kullanımına açmak ve Boratav'ın kullandığı çalışma yöntemleri hakkında eleştirel bir analiz sunmak için ortada devasa bir iş yükü bulunmaktadır.

DAVID BORATAV'IN KALEME ALDIĞI, BÜYÜKBABASINI ANLATAN BİR ROMAN: BİR ROMAN KARAKTERİ OLARAK BORATAV

Son olarak Pertev Boratav'ın Fransa'da bıraktığı bir başka mirasa değinmek isterim; bu da Fransa'da doğup büyümüş olan torunu David Boratav'dır. Pertev Boratav'ın 1935 doğumlu tanınmış iktisatçı oğlu Korkut Boratav dışında bir oğlu daha vardı. Fransız bir kadınla evlenen Murat Boratav'ın 1971 yılında Paris'te dünyaya gelen oğlu David Boratav, İstanbul, Londra ve New York gibi şehirlerde yaşadıktan sonra 2009'da Paris'teki Gallimard yayınevinin prestijli "NFR" serisinden yayımlanan Fransızca bir roman kaleme aldı. *Murmures à Beyoğlu* (Beyoğlu'nda Fısıltılar), Türk kökenli olup Londra'da yaşayan ve köklerini bulmak için İstanbul'a giden bir adamın hikâyesini anlatmaktaydı. Anlatıcı, 1950'lerde çocukken İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış, ancak çocukluğunu zar zor hatırlayan bir karakterdi. Anlatıcının kitaptaki babası ise, gerçekte yazarın büyükbabası olan sevgili halkbilimcimiz Pertev Naili Boratav'dan başkası değildi.

Başka edebiyat antropologlarıyla birlikte, romanların yazarların kültürünü yansıtabileceğini kabul edersek,[29] bu özgün romandaki ayrıntılardan bazıları özel olarak Pertev Boratav figürünü, genel olarak da Fransa'daki Türk diasporasını ana hatlarıyla ortaya koymak açısından çok ilginç olacaktır. Romanda Türk devletinin eleştirilmesine ilişkin pek çok boyut vardır ve bunlar Boratav ailesinde bulunması muhtemel ve David Boratav'ın tahayyülünü şekillendirmiş olabilecek fikirlerle bağlantılı olabilir. Boratavlar özgür düşünceli insanlar olarak komünizme ve Sovyetler Birliği'ne sempati duyan kişiler olarak görünmekten hep çekinmişlerdir. Pertev ve anlatıcının amcası, rejimin pek de onaylamadığı gazetelerde yazılar yayımlamaktadır ve halk hikâyeleri toplamanın casusluk gibi başka faaliyetlerin üzerini örten iyi bir kılıf olabileceği bile ima edilir. Dahası, Fransa'da yaşamak Boratavların Fransız edebiyatında ve genel olarak Batı'da var olan idealize edilmiş Türk Doğusu imgesine kuvvetli bir eleştiri getirmelerine de olanak tanımaktadır.

Kitabın diğer bölümlerinde, Paris'teki dairelerinde[30] yahut daha evvel İstanbul'daki hayatlarında[31] devamlı olarak daktilo başında çalışan ve sigara içen "Baba" Pertev Boratav samimi bir üslupla resmedilir. David Boratav'a kulak verelim:

> [Babam] Elinde dolmakalemi ve defteri, Anadolu güneşinin altında konuşulan her şeyi derleyip kaydeder. Bazen kendisine yabancı beyler eşlik eder, Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, bu beyler dağlı insanların, Karadeniz kıyısında yaşayan insanların söylediklerinden hiçbir şey anlamadıklarından, aslında genelde hiçbir şey anlamadıklarından, babam onlara anlatır, karşılığında da paralarını ve saygılarını kazanır.[32]

Roman ayrıca Türkiye'nin son yarım yüzyılda yaşadığı değişimlere dair geniş düşüncelere yer verir ve günümüz İstanbul'una geri dönen anlatıcı babası Naili Bey'in kendi bıraktığı izleri artık bulamayacağı bu şehre dönmediği için şanslı olduğunu düşünür. Müteakiben metin, ailenin

Pertev Naili Boratav, torunu Sara ile bir sabah yürüyüşünde (Nisan 1973).

Tarih Vakfı Arşivi Pertev Naili Boratav Fonu.

sürgün olduğu zaman ve bugün arasında gidip gelmeye başlar. Bu aynı zamanda İstanbul ve Paris arasında, içine doğulan topraklar ile dünyanın geri kalanı arasında bir gidip gelmedir. İstanbul'un Rum azınlığına yönelik 1955 saldırıları ve Türk milliyetçiliğinin yükselişi, solcu aydınların aleyhine olan bir bağlam olarak resmedilir ve Boratavların tekneyle İstanbul'dan ayrılıp Fransa'ya yerleşmesini betimleyen ilginç sahnelere yer verilir.

Bitirirken, Pertev Boratav'ın folklor hakkındaki görüşlerini hatırlatmak isterim. Anlatıcılar hikâyelerini anlatırken farklı bölümlerini yaratıp düzenler ve bunları belli bir sanatsal türün veya ortak tarihe uygun hale getirir. Burada ayrıca Boratav'ın düşünce dünyasında aktarımın önemini de vurgulamalıyım. Hem Nanterre'de hem de İstanbul'da arkasında bıraktığı arşivler, büyük bir kataloglama ve inceleme sürecini gerektirmektedir. Bunun yakın gelecekte yapılacağını ümit edelim.

LAURENT SÉBASTIEN FOURNIER
CNRS / UNIVERSITÉ D'AIX-MARSEILLE

DİPNOTLAR

1 Arnold Van Gennep, *Folklor*, çev. Pertev. N Boratav (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1939).
2 Boratav'ın yargılanması hakkında bkz. Arzu Öztürkmen, "Folklore on Trial: Pertev Naili Boratav and the Denationalization of Turkish Folklore", *Journal of Folklore Research* 42/2 (2005): 185-216.
3 MNATP Arşivi, doküman B83.
4 Pertev Naili Boratav ve Hélène Tremaud, "Jeux de force et d'adresse dans les pays de France", *Arts et Traditions Populaires*, 6. yıl, Sayı 1/2 (1958): 1-40.
5 Arnold Van Gennep, *Sports et jeux populaires de France*, yay. L.S. Fournier (Paris: CTHS, 2015 [ilk baskı: 1925]).
6 Pertev Naili Boratav, "Classification générale des jeux", *Actes du VIe congrès international des sciences ethnologiques et anthropologiques*, c. II, sayı 2 (Paris: Musée de l'Homme, 1964), s. 141-148.
7 Pertev Naili Boratav, "Une première ébauche de catalogue des jeux français: analyse d'un ensemble de documents sur le folklore enfantin", *Arts et Traditions Populaires*, 18. yıl, sayı 1/3 (1970): 195-271.
8 Bkz. http://www.sudoc.abes.fr/ ve http://biblioshs.inist.fr/, erişim tarihi 15 Mart 2016.
9 Pertev Naili Boratav'ın Türkçe yayınlarının analizi için bkz. Arzu Öztürkmen, "Az Gittik, Uz Gittik, Bir Boratav Yol Gitrik," *Virgül* 10 (1998): 2-5.
10 Pertev Naili Boratav, 1955, "Les histoires d'ours en Anatolie", *Folklore Fellows Communications* 152, (Helsinki: Académie de Finlande, 1955), 46 s.
11 Pertev Naili Boratav, *Contes turcs (22 contes populaires turcs, avec introduction et commentaires)* (Paris: Éditions Erasme, 1955), 220 s.
12 Pertev Naili Boratav, *Le tekerleme. Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc*, Cahiers de la Société Asiatique, Sayı XVII, (Paris: Imprimerie Nationale 1963), 208 s.
13 *Aventures merveilleuses sous terre et ailleurs de Er-Töshtük le géant des steppes: épopée du cycle de Manas*, giriş ve notlar Pertev Naili Boratav ve Louis Bazin, UNESCO yayınları (Paris: Gallimard, 1965) 308 s. (Kırgızcadan çeviri).
14 Mahtum-Quli, pseud. Fragl, *Poèmes de Turkménie*, UNESCO yayınları (Paris, 1975) (Louis Bazin'le birlikte).
15 Pertev Naili Boratav'ın eserleri hakkında bir bibliyografya 1978 yılında derlenmiştir. Bkz. Marielle Kalus, "Bibliographie des travaux de Pertev Naili Boratav", *Quand le crible était dans la paille* (Paris: Maisonneuve ve Larose, 1978), s. 13-24.
16 Bu eserlerin çoğunu "biblioshs" üzerinden çevrimiçi olarak bulabiliriz.
17 Bkz. Pertev Naili Boratav, "The Negro in Turkish Folklore", *Journal of American Folklore* 64 (1951): 83-88.
18 Bkz. http://www.persee.fr/. Erişim tarihi 15 Mart 2016.
19 Claude Lévi-Strauss, "Le Père Noël supplicié", *Les Temps Modernes* 77 (1952): 1572-1590.
20 Pertev Naili Boratav, "Les histoires d'ours en Anatolie", *Folklore Fellows Communications* 152 (Helsinki: Académie de Finlande 1955): 3-4.
21 Pertev Naili Boratav, *Contes turcs*, s. 12.
22 Pertev Naili Boratav ve Wolfram Eberhard, *Typen türkischer Volksmärchen* (Wiesbaden, 1953), 506 s.
23 Pertev Naili Boratav, *Le tekerleme. Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc*, Cahiers de la Société Asiatique Sayı XVII (Paris: Imprimerie Nationale, 1963), s. 3-8.
24 *Aventures merveilleuses*, s. 21.
25 Arşivde bana rehberlik eden ve bana hikâyesini anlatan arşivciler Frédéric Dubois ve Marie-Dominique Mouton'a müteşekkirim. Arşiv içeriği hakkında hızlı bir tanımlama şu adreste mevcuttur: http://www.mae.u-paris10.fr/dbiw-wpd/archf/ar.aspx?archive=lescf&reference=fpnb Erişim tarihi 23 Mart 2016.
26 Bu arşiv hakkında bkz. Evangelia Balta, 2008, "Le fonds ethnographique des réfugiés grecs d'Anatolie: questions d'histoire et d'historiographie", *Ateliers du LESC*, 32 (http://ateliers.revues.org/1402. Erişim tarihi 23 Mart 2016.
27 Maria Couroucli ve Marie-Dominique Mouton, 1987, "Rapport de mission", *Bulletin of the Center for Asia Minor Studies* VI. s. 429-445.
28 Vakfın web sitesi: http://tarihvakfi.org.tr/. Erişim tarihi 23 Mart 2016.
29 Bkz. Laurent Sébastien Fournier ve Jean-Marie Privat, "Le lieu et la formule: ethnologie des écrivains et des univers littéraires", *Ethnologie française*, XLIV, 4 (2014), s. 581-585.
30 David Boratav, *Beyoğlu'nda Faaliyetler*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Can Yayınları, 2010) s. 108
31 *Age*, s. 155.
32 *Age*, s. 123.

1909'DA SELANİK'TE BİR DOLANDIRICILIK VAKASI: ABDÜLAZİZ'İN DÜZMECE TORUNU SAHTE PRENS ŞAHABEDDİN

İ. ARDA ODABAŞI

Osmanlı tarihinde "sahte şehzade" olgusu yeni değildir ama II. Meşrutiyet'in sahte şehzadesi yepyeni bir profil sunar. Şahabeddin taht iddiasından uzaktır. Sadece şehzade sıfatının lüks getirilerinden faydalanmak istemektedir. Osmanlı toplumu yapısal değişiklikler geçirirken, sahte şehzadeleri de buna paralel olarak dönüşmektedir.

SELANİK'TE BİR ŞEHZADE

31 Mart Olayı'nın bastırılmasından yaklaşık dört ay sonradır... Selanik'in günlük gazetelerinden *Zaman*'ın 29 Ağustos 1909 tarihli nüshasında "Sultan Azız Merhumun Hafidi" başlıklı kısa bir haber çıkar. Habere bakılacak olursa, Sultan Abdülaziz'in kızının oğlu, yani torunu Şahabeddin Bey birkaç günden beri Selanik'te Splendid Oteli'nde konaklamaktadır. Dayısı Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'den "dün" bir telgraf aldığı, telgrafta İstanbul'a dönüşü için irade-i seniyye çıktığının bildirildiği ve kendisinin ertesi gün İstanbul'a hareket edeceği öğrenilmiştir.[1] Bu kısa haber ertesi gün Selanik'in Türkçe (*Yeni Asır*), Fransızca, Rumca, Ladino gazetelerinde ve nihayet kimi İstanbul ve vilayet gazetelerinde aktarılır.[2]

Sultan Abdülaziz.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

Gazetede çıkan haberi gören Ahmed Şahabeddin Beyefendi, otel kartlarından birinin üzerine "Lütfen görüşmek için bir muharrir i'zâmını rica ederim" diye yazarak otel garsonuyla *Zaman* gazetesi idarehanesine gönderir. *Zaman* da bu davete icabet ederek bir yazarını şehzadeyle görüşmek üzere yollamıştır.[3] Gazetenin 31 Ağustos günü çıkan nüshasında, Sultan Abdülaziz merhumun torunu Şahabeddin Bey'in İstanbul'a dönüşüne dair daha evvel verilen bilginin doğru olmadığı, Şahabeddin Bey'in "amcası" (evvelki haberde "dayısı" denmekteydi) Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'den bu minvalde bir mektup veya telgraf almadığını gazetenin yazarlarından birine bizzat söylediği bildirilir. Bu münasebetle kendileriyle mülakatta

bulunma şerefine nail olan *Zaman* muharriri, Prens Hazretleri'ne Selanik hakkındaki duygularını sormuştur. Kendisiyle yapılan röportaj gazetede yayımlanır.[4]

Abdülaziz'in torunu bu röportajda, Selanik'i her hususta İstanbul'dan gelişmiş bulduğunu, gerek sanayi, gerek maarif, gerekse bayındırlık bakımından Selanik'in İstanbul'a üstün olduğunu ve kendisinin de bununla son derece iftihar ettiğini beyan eder. Bu ilk ziyaretinde şehir pek hoşuna gitmiş olduğundan, iki aydan beri burada ikamet ettiğini ifade eder ve hiçbir mahalde iki ay mütemadiyen ikamet etmemiş olduğunu vurgular. Selanik'i ziyaretinin maksadı, bu şehrin "mehd-i hürriyet" (hürriyetin beşiği) oluşudur. Gazetecinin İstanbul ile Selanik arasında toplumsal ve umumi hayat bakımından ne gibi bir fark gördüğüne dair sorusuna, genel emniyetin Selanik'te berkemal, İstanbul'da ise katiyen kayıp olduğu yanıtını verir. Gazetecinin bir sonraki sorusu önemlidir: "Şehzadelerin payitaht dışına seyahatleri için hâlâ irade usulü geçerli midir?" mealindeki bu soruya Şehzade Şahabeddin derhal, "Hayır, asla" diye kısa ve net bir karşılık vermiştir. Bir diğer soru üzerine, şehzadelerin kişisel yaşamları bakımından II. Abdülhamid devri ile yeni devri karşılaştırır: Hamid devri şahsi hürriyetlerini ortadan kaldırmış, yeni devir ise onu kendilerine iade etmiştir. Şehzade Şahabeddin güncel siyaset üzerine fikirlerini açıklamaktan da geri durmaz. Ona göre kabinedeki değişiklik memnuniyete ve tebrike şayandır. Zira Cavid Bey'in maliye, Talat Bey'in dâhiliye nazırı olması memleket için iyi bir alamettir. Kendisinin Cavid Bey'i yakından tanıdığını, ülkede ondan daha mükemmel bir maliye nazırı bulunmadığı gibi, yetişmesinin de zor olduğunu eklemekten geri durmaz. Talat Bey için de (yine kendisiyle olan tanışıklığı hasebiyle) benzer şekilde olumlu görüş beyan eder. Kısacası, ortada tam bir "hürriyetçi şehzade" portresi vardır. Gazetede yer alan röportajın sonunda, Şahabeddin Beyefendi'nin birkaç gün daha Selanik'te kalmak niyetinde olduğu da belirtilmiştir.[5]

Şahabeddin'in, dayısı olduğunu öne sürdüğü Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi.

I. Ardıl Odabaşı arşivi.

Dönemi için bir gazetecilik başarısı sayılması lazım gelen bu röportaj, payitahtın önde gelen ve ağırbaşlı gazetelerinden *Yeni Tasvir-i Efkâr*'da alıntılanacaktır.[6] Aynı gün bir diğer gazetede de "Abdülaziz merhumun hafîdi Prens Şahabeddin Bey'in" İstanbul'a dönüşünün ertelendiği bildirilmekte, kendisinin Selanik'teki ziyaretleri ve incelemeleri hakkında bilgi verilmektedir.[7]

Şehzade Şahabeddin, 1909 senesinin Ağustos ayı sonlarında matbuat sütunlarına böylece çıkmış ve kamuoyuna mal olmuştur. Bu sırada Selanik'teki süksesi bilhassa basın sayesinde doruktadır. Ancak, bunun bir de evveli vardır.

ŞAHABEDDİN'İN SELANİK'TE İLK HAFTALARI

Prens Şahabeddin, Selanik'e *Zaman*'da yayımlanan röportajından iki ay kadar evvel, 2 veya 3 Temmuz günü bir hafta kalmak niyetiyle gelmiştir. Beraberinde Feyzi Sıdkı isimli bir genç bulunan Şahabeddin, Imperial Oteli'nde üç gün kaldıktan sonra Splendid Palace'a geçer. Dört günlük otel parasını peşin ödemiş, en mükemmel odalardan birini tutmuş, en güzel sofraları kurdurmuştur. Şehirde

Prens Şahabeddin ve arkadaşı Sıdkı'nın kaldıkları, Selanik'in lüks otellerinden Splendid Palace.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

en şık, zarif ve müstesna arabalarla gezmeye başlar, otomobil gezintileri yapar. Harcamalarını daha sonra ödemek üzere otel hesabına yazdırır. Tekkeleri, camileri ziyarete başlar. Bir aya yakın bir süre bu şekilde gürültüsüzce geçer. Bu arada parası bitmiş, (gerçek) eniştesi İhsan Bey'le tanışıklığı bulunan Selanik Dâhiliye Gümrüğü Müdürü Fethi Bey'e bir mektup yazarak para istemiştir. Ağustos ayının ikinci yarısına gelindiğinde Kasımiye Camii'ni ikinci ziyareti sırasında, müezzin Hasan Efendi'ye babasının Damat Ferid Paşa, validesinin Abdülaziz merhumun kerimesi Mediha Sultan ve dolayısıyla kendisinin Sultan Aziz'in torunu olduğunu söylemiş, Mevleviliğe meyli bulunduğunu, Selanik ulemasıyla ve bu arada Mevlevi şeyhiyle görüşme isteğini bildirmiştir. Hamza Bey Camii hatibi Kerim Efendi'nin evine bir iki defa gider; şöhreti ve faaliyeti de özellikle bu tarihten itibaren genişlik ve önem kazanır. 27 Ağustos Cuma günü Selanik Mevlevihanesi'ni ziyaret ettiğinde Mevlevi şeyhi Eşref Efendi, Osmanlı hanedanına mensup bir zatın dergâhını ziyaret etmesinden kaynaklanan sevincini nasıl göstereceğini bilemeyerek Prens Şahabeddin'e büyük saygı gösterip ikramda bulunmuş, o sırada dergâhta hazır bulunan birkaç yüz kişiye bu muazzez ziyaret şerefine buzlu şerbetler ikram etmiştir. Selanik'te bulunan şehzade hakkındaki ilk gazete haberi bundan iki gün sonra (29 Ağustos'ta) *Zaman*'da çıkar ve onu da kendisiyle yapılmış röportajın 31 Ağustos günü aynı gazetede yayımlanması izler.[8]

Prens Şahabeddin'in basına verdiği önem dikkatten kaçmaz. Şahabeddin, *Zaman* gazetesiyle görüşme talebi ve verdiği röportajdan başka, *Yeni Asır* gazetesi idarehanesini ziyaret etmeyi de ihmal etmemiştir.[9] *Yeni Asır* ve *Zaman*, o sırada Selanik'in yegâne Türkçe günlük gazeteleridir.

SAHTE PRENSİN FOYASI AÇIĞA ÇIKIYOR

Selanik Valiliği'ni ziyaret etmeyi arzulayan Prens Şahabeddin, eylül ayının birinci günü Belediye Reisi İsmail Bey'e vilayet mektupçusunu bu konudan haberdar etmesi için bir tezkire yollar. İsmail Bey telefonla meseleyi valiliğe bildirir ve ziyaret gerçekleşir. Hükümet konağına gelen Şahabeddin, mektubî beyle sohbetinde özel bir trenle Viyana'ya gitmek arzusunu ve payitahta telgraf

Prens Şahabeddin'in ziyaret ettiği ve büyük ilgiyle karşılandığı Selanik Mevlevihanesi.

Yadigâr-ı Selânik Kartpostallarla Evvel Zaman, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

Şahabeddin'in sıkça ziyaret ettiği Selanik hükümet konağı. Meşrutiyetin resmi ilanının 24 Temmuz 1908'de Hüseyin Hilmi Paşa tarafından okunuşu.

I. Arda Odabaşı arşivi.

çekilmesini beyan buyurur. O sırada vali vekili bulunan vilayet mektupçusu, bu isteği Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla bildirir. Şahabeddin, Viyana seyahati için acele etmektedir. Ama bu acelesi, bazı tavırları ve üstelik birikmiş bulunan borçlarını ödemiyor olması polis müdürü Edib Bey'in dikkatini çeker ve şüphelenmesine sebep olur. Şahabeddin aynı gün Şark Demiryolu Direktörlüğü'ne gönderdiği tezkirede, "Yarın saat dört buçukta tren-i mahsusu emrime hazır bulundurunuz" diye yazar. Tezkire, "Abdülaziz merhumun hafidi Şahabeddin" diye imzalanmıştır. Prens bu arada bir banka ziyareti yapmayı da ihmal etmez. *Bahçe* dergisine göre o akşam Osmanlı Bankası'na, *Zaman* gazetesine göre 2 veya 3 Eylül sabahı Selanik Bankası'na gider.[10] Bir prense layık şekilde karşılanır ve öyle muamele görür. *Bahçe*'ye göre, bankadan almak istediği 500 liralık borca onay verilmiştir. *Zaman*'a göre, banka müdürüyle yaptığı sohbette, Viyana'ya hareket etmek üzere bulunduğundan trenin bedeli olan 7 bin frank demiryolu şirketine ödenmek ve kalanı Viyana'da kendi adına gönderilmek üzere, 500 liralık bir çek verilmesi arzusunu dile getirir.[11]

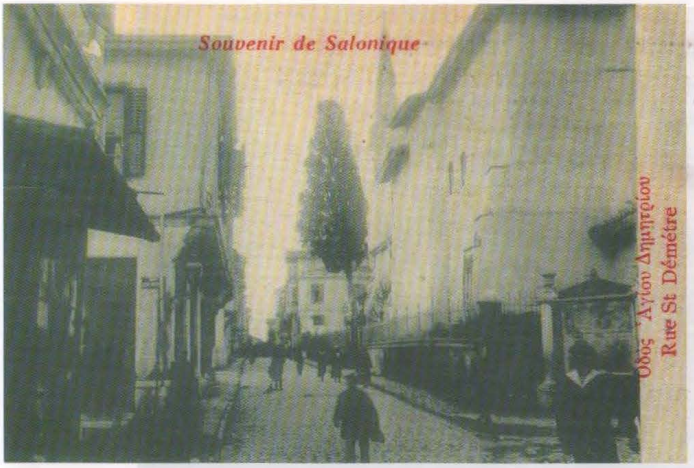
Ancak, prensin Viyana'ya özel trenle gitmeyi tasarladığını ve tren ücreti 300 küsur lirayı Viyana'ya vardıktan sonra ödemek üzere katarın hareketini emrettiğini haber almasıyla şüphesi iyice artan polis müdürü Edib Bey, Şahabeddin'i takibe almıştır. (*Yeni Gazete*'de verilen bilgiye göre, Edib Bey bu sırada keyfiyeti İstanbul'a yazmıştır da).[12] Polis müdürü, Şark Şimendiferleri idaresine gidip şirket müfettişiyle görüşür ve parası ödenmeden trenin kalkmamasını tavsiye eder.[13] Edib Bey'in bu hamlesi olayın kırılma anıdır.

Edib Bey'den sonra idareye gelen Şahabeddin, önceki gün gönderdiği tezkire mucibince trenin hazır olup olmadığını sorunca, bedeli ödenmeden trenin hareket etmesinin mümkün olmadığı, harekette mazur bulundukları karşılığını alır. Bu duruma şaşıran Şahabeddin oradan ayrılır. Otele uğradıktan sonra vilayet konağına gider. Az sonra, Selanik'ten gönderilen telgrafa Dâhiliye Nezareti'nden, o sırada padişahla birlikte Bursa

Selanik'te sahte prens olayının patlak verdiği sırada Sultan V. Mehmed Reşad ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Bursa seyahatindeydiler.

I. Arda Odabaşı arşivi.

Şahabeddin'in Selanik'te sıkça ziyaret ettiği mekânlardan Kasımiye Camii ve Kasımiye Mahallesi.

Yadigâr-ı Selânik Kartpostallarla Evvel Zaman, İstanbul Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006

seyahatinde bulunan Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın imzasıyla cevap gelir. Telgrafta, Sultan Abdülaziz Han Hazretleri'nin "Şahabeddin" isminde bir torunlarının olmadığı, söz konusu şahsın hüviyetinin tetkike muhtaç olması nedeniyle gitmesinin engellenerek hakkında tahkikat yapılmasının ve bunun sonucunda muhakeme hâli doğarsa hemen adliyeye teslimin istendiği bildirilir. Sadrazamın telgrafı üzerine Edib Bey hemen harekete geçer ve o sırada vilayet mektupçusunun odasında bulunan Şahabeddin'i tutuklar. Gerek Şahabeddin'in gerekse Sıdkı'nın oteldeki odalarında elde edilen bütün evrak ve eşya ikı arabaya yüklenerek hükümet konağına getirilir. Şahabeddin ve Sıdkı tevkifhaneye konur.[14]

İki aydır Selanik'te şehzadeler gibi bir hayat süren Şahabeddin'ın foyası böylece 3 Eylül'de meydana çıkmış ve Sahte Prens tevkifhaneye düşmüştür. Ancak mesele henüz kapanmış değildir, çünkü konu hakkında başlayan tahkikat kısa sürede adi dolandırıcılık kapsamından çıkarak siyasi bir boyut kazanacaktır.

Selanik'te yayımlanan *Bahçe* dergisinin Haziran 1909'da çıkan Derviş Vahdeti kapaklı sayısı.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

ADİ DOLANDIRICILIKTAN SİYASİ BİR OLAYA: İRTİCAİYYUN ÇALIŞIYOR!

Olayın siyasi bir boyuta taşınması, bu dolandırıcılık vakasında işe Osmanlı hanedanının karıştırılmasından değil, Şahabeddin ile arkadaşı Sıdkı'nın siyasi kimlik ve ilişkilerinden kaynaklanır. İlk tahkikat sonuçlarına göre Şahabeddin ile Sıdkı'nın, 31 Mart'ın tertipçilerinden *Volkan* gazetesi çevresiyle çok yakın ilişkileri vardır. Şahabeddin 19 yaşındadır ve İstanbul Aksaray'da ikamet etmektedir. *Volkan* gazetesi sermayedarlarından Binbaşı Refik Bey'in oğludur. Refik Bey, *Volkan* sermayedarlarından ve dolayısıyla "irticaiyyundan" olmak münasebetiyle Divan-ı Harb-i Örfi tarafından mahkûm ve Midilli'ye sürgün edilmiştir. Sıdkı ise (*Volkan* sahibi Derviş Vahdeti gibi) Kıbrıslıdır ve üstelik *Volkan*'da musahhih olarak çalışmıştır. Şahabeddin ve Sıdkı, Refik Bey'le beraber tutuklanarak bir ay kadar Harbiye Nezareti'nde kalmışlarsa da beraat ederek tahliye olmuşlardır. Tahliyelerinden üç gün sonra gezmek üzere vapurla Selanik'e hareket etmişlerdir. Şahabeddin'in üzerinde ve otel odasında bir hayli evrak elde edilmiş ve incelemeye alınmıştır.[15] *Yeni Asır*'a (ve ondan aktardığı anlaşılan *Yeni Gazete*'ye) bakılırsa, bu evrakın bir kısmı siyasete ve irticaa ait olduğu gibi, aralarında birçok aşk mektubu da bulunmaktadır. Birtakım "fesat-âmîz" mektuplar ve evrak çıkmıştır. "Müthiş bir müfsit olduğu anlaşılan" Şahabeddin, bu evrakı bir tıfıl hevesiyle eğlence için yazdığını ifade etmiş, arkadaşı Sıdkı ise bu tür

şeylerden haberinin olmadığını ve Şahabeddin tarafından aldatıldığını söylemiştir.[16]

Tahkikatta evvela Şahabeddin'in temas kurduğu ulema sorgulanır. Ayrıca *Zaman* gazetesi, Sahte Prens'in *Volkan* gazetesi başyazarı olduğunu ve Divan-ı Harb-i Örfi'de sorguya çekildiği sırada üzerinde bu yolda bir kartvizit bulunduğunu istihbar etmiştir ama tahkikat sürmektedir ve gazete ayrıntıları ertesi gün yazacaktır.[17]

Ertesi günkü ilgili haberde ise bu ilginç ayrıntıya nedense hiç değinilmez. Anlaşılan, alınan istihbarat doğru değildir. Haberde Sahte Prens hakkında süren tahkikattan her gün yeni bir garibe doğmakta olduğu belirtildikten sonra, Şahabeddin'in iki ay boyunca Selanik'te kimlerle görüştüğüne dair bilgi verilir. İlk görüştüğü kişinin Kasımiye Camii müezzini Hasan Efendi olduğu tespit edilmiştir. İkinci ziyaretinde Hasan Efendi'ye "Sultanzade Refik Bey'in mahdumu" olduğunu söylemiştir. Ama belki daha önemlisi, Şahabeddin'in İstanbul'daki enistesi İhsan Bey'in de "*Volkan* cemiyeti heyet-i idaresinden" olduğunun anlaşılmasıdır. Babası Binbaşı Mehmed Refik ise, II. Abdülhamid devrinde askerî fırınların nezaretinde bulunurken 20 bin lira kadar bir servet peyda etmiş, 1908 İnkılâbı'ndan sonra açığa çıkarıldığı için *Volkan* sahibi Derviş Vahdeti ile birleşerek gazeteye 150 lira sermaye koymuş ve oğlunu dahi gazetede görevlendirmiştir.[18]

Zaman'da bu haberin çıktığı 6 Eylül günü *Yeni Asır* gazetesinde yer alan haber daha dikkat çekicidir. *Yeni Asır*'a göre, Sahte Prens Şahabeddin'in irticaiyyun ile münasebatta bulunduğu, üzerinden çıkan evrakla sabit olmaktadır. Tahkikat neticesinde İstanbul'dan şüpheli kimselerle münasebatta bulunduğu anlaşılmıştır. Selanik'te bulunduğu süre zarfında bazı kimseler tarafından ziyaret edilerek Divan-ı Harp'ten beraatı dolayısıyla tebrik edilmiştir.[19] Ancak, *Yeni Asır*'ın haberini çok daha ilginç kılan, Şahabeddin'in kendisini tutuklayan başkomisere gönderdiği açıklamayı içermesidir. Böylece ilk kez doğrudan doğruya Şahabeddin'in kendi ağzından savunmasını dinlemek fırsatı doğmaktadır.

"Selanik Merkez Komiserliği'ne" hitaben yazan Şahabeddin, alayişe merakının ziyade olduğunu belirtir. Selanik'te gördüğü otomobiller akını büsbütün şaşırtmıştır. Her gün gezmeye başlamış ve böylece parası boş yere heba olmuştur. Kendine büyük bir süs vermek ve alayişin son derecesine ulaşmak için hanedana mensubiyetinden bahsetmiştir. Gazete sütunlarına çıkınca bu bilgiyi tekzip etmek istemiş ama gönlü elvermemiştir, zira alayişi sevmektedir. Sonra, İstanbul'dan tekzip edilirse mahcup olacağını düşünerek, bozuntuya vermeden Viyana'ya gitmeyi uygun bulmuştur. Ona göre bütün mesele budur ve eğer tahkikat bunun üzerine kurulursa mesele anlaşılacaktır. Şahabeddin serbest bırakılıp İstanbul'a gönderilmeyi ve ailesine teslim edilmeyi talep eder. Bütün borçlarını ödeyeceğini de taahhüt etmektedir.[20]

Görüldüğü üzere Şahabeddin, kendini hanedan mensubu gibi gösterdiğini ve borçlarını kabul etmekte, olayın kendi alayiş düşkünlüğünden kaynaklandığını ve bütün meselenin de bundan ibaret olduğunu dile getirmektedir. Böylece konunun siyasi bir boyutu olduğu iddialarını reddetmiş olur.

Bu arada *Yeni Asır* gazetesinin bir muhabiri, daha önce "şehzade" sıfatıyla gazetenin idarehanesini ziyaret eden Şahabeddin'i tevkifhanede ziyaret eder. Şahabeddin muhabire, başına bu belayı gazetecilerin "havadis-fürûşluğunun" açtığını, asıl maksadının eğlenmekten ibaret olduğunu söylemiş ve mümkünse meselenin gazetelerde yazılmamasını rica etmiştir. Sıdkı ise, bu sahtekârlıktan haberinin olmadığını ve bir tuzağa düştüğünü ancak önceki gece anladığını ifade eder.[21]

Selanik'te modern ve sosyal hayatın en canlı olduğu noktalardan biri: Hürriyet (Olympos) Meydanı.

| Arda Oğabaşı arşivi.

Sahte Prens'in evrakının "dün" adliyeye gönderildiğinin bildirildiği 7 Eylül tarihli *Zaman* gazetesinde, hamiyeti ve güzel ahlakıyla tanınan Selanik Gümrük Müdürü Fethi Bey'in isminin böyle bir olaya karışması tessüfe şayan ise de namının bununla hiçbir şekilde lekelenemeyeceğinin doğal olduğu belirtilir.[22]

İstanbul'un büyük gazeteleri de Sahte Prens olayına ilgi göstermektedir. *Tanin*,[23] *Yeni Gazete*,[24] *Yeni Tasvir-i Efkâr*[25] gibi gazeteler çoğu kez Selanik basınından aktarma yoluyla olayın ayrıntılarını okurlarıyla paylaşır. Bu arada, Şahabeddin'le ilgili ilk ve yanlış haberleri Selanik gazetelerinden "naklen" verdiklerini belirtmeye özen göstermiş, tabiri caizse "Selanik basınının yalancısı" olduklarının altını çizmişlerdir. Ama konuyu yine Selanik gazetelerinden takip etmeyi sürdürmekten de vazgeçmezler.

Bu esnada 9 Eylül'de *Yeni Gazete*'de bir tekzip çıkar. Selanik Merkez Komiserliği'ne yazdığı yazıda Şahabeddin'in, amcası olduğunu beyan ettiği, Nüfus İdaresi Dersaadet Kalemi başkâtibi Necib Bey, Şahabeddin'le ülfet ve münasebetinin bulunmadığını belirterek bu beyanı yalanlamıştır.[26] Aynı gazete haberine göre, Şahabeddin daha 18 yaşındadır ve Mercan İdadisi mezunudur. Babası Binbaşı Refik, Unkapanı Değirmeni'nde çalışırken *Volkan* gazetesine intisaptan dolayı Divan-ı Harb-i Örfi kararıyla askerlikten çıkarılarak Midilli'ye sürülmüştür. Şahabeddin'in "refik-i hıyaneti" Sıdkı ise, İstanbul'da Koska civarında bir paşanın konağına bir akşamüzeri müracaat ederek son derece aç olduğundan o akşamlık karnının doyurulmasını rica etmiş, paşa tarafından hâline merhamet edilerek evde kalmasına izin verilmiş ve kendisi idadi mezunu olduğundan paşanın çocuklarının eğitimine memur edilmiştir.[28]

Tüm bu tuhaf tablo içinde olayın belki de en dikkat çekici yönü, mahkemenin evrensel hukuk ilkelerine bağlı duruşudur. Basının bütün "irtica" söylemine karşın mahkeme, bugün mumla aranan "bağımsız yargı"nın ne olduğuna dair kayda değer bir tarihsel örnek sunmuştur.

Sahte şehzade ve arkadaşı tevkifhanede. Sıdkı gergin görünürken Şahabeddin rahat tavrıyla dikkat çekiyor.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

Sahte Prens olayı artık sıradan bir dolandırıcılık vakası olmaktan çıkmış, kamuoyunun gündemine siyasi boyutu ağır basan bir mesele olarak oturmuştur. 31 Mart Vakası'nın yarattığı psikolojik atmosferin hâlâ sürdüğü bu günlerde, sanıklar *Volkan* gazetesi çevresiyle ilişkilendirilerek "irticaiyyundan" sayılmış ve olay gazete sütunlarında bir tür rejim meselesine dönüşmüştür. Olayın siyasi boyuta taşınmasında Selanik gazetelerinin kayda değer bir rolü bulunduğuna şüphe yoktur. Bu sırada *Tanin* istisnai bir örnek olarak tarihsel boyuta da yönelmiş ve Osmanlı tarihinde benzer "sahte şehzade" olaylarından bahis açmıştır.[29]

Polis tahkikatının sonuçlandığı ama yargılamanın henüz başlamadığı sırada, Şahabeddin ile Sıdkı'nın birlikte göründüğü bir fotoğrafla ilk kez ekim ayı başında *Bahçe* dergisinde karşılaşılır. "Sanatında muvaffak olamayan ikinci bir Arsen Lüpen" şeklinde takdim edildiği bu fotoğrafta Şahabeddin'in rahat ve hatta "lakayt" denebilecek görünümü dikkat çekicidir.[30] Derginin bir sonraki sayısında Sahte Prens olayı müstakil bir yazıda ayrıntılı şekilde ele alınırken, aynı fotoğrafın yanı sıra Şahabeddin'in bir başka fotoğrafına yer verilmiştir.[31]

SAHTE PRENSİN MAHKÛMİYETİ VE BERAATI

Ahmet Şahabeddin ile Feyzi Sıdkı'nın yargılanmaları Selanik 2. Ceza Mahkemesi'nde aralık ayında başlar. İlgi yoğun, duruşma salonu meraklılarla doludur. Şahabeddin'e mahkeme reisi tarafından, "dolandırıcılık fiilinden dolayı" mahkemeye sevk edildiği tebliğ edilir. Şahabeddin savunmasında, hiç kimseyi dolandırmadığını, Splendid Palace'a olan borcunu inkâr etmediğini, bunda dolandırıcılıkla ithamı gerektirecek bir hâl olmadığını, ailesinin durumunun iyi olması hasebiyle dolandırıcılığa tenezzül ve böyle bir fiile teşebbüs etmenin hatırına bile gelmediğini ifade eder. Bununla beraber, şaşaalı bir hayat sürme emeli olduğunu, geçici de olsa bu tür fırsatları kaçırmaya nefsince imkân bulunmadığını itiraf etmiştir. Kendisine niçin "prens" unvanı verdiği sorulunca, kimseye kendini bu unvanla takdim etmediğini, bunun başkaları tarafından yakıştırıldığını söyler. Hatta kendisine izafe edilen bu unvanı ilk kez *Zaman* gazetesinde gördüğünde, gazete muharririnden bunun tekzibini istemiş olduğunu belirtir.[32] Sıdkı ise hiçbir şeyden haberdar olmadığını, Selanik'e, maksadı Şahabeddin'e ait olmak üzere ona eşlik etmek maksadıyla geldiğini ve rahatsızlanarak otelden dışarı çıkmadığını söylemiştir. Bazı tanıkların dinlenmesinin ardından, duruşmanın ikinci celsesinin 21 Aralık günü yapılmasına karar verilir.[33]

İkinci celseye yine yoğun ilgi vardır. İki yüzü aşkın dinleyici duruşmayı heyecanlı bir merakla takip eder. Şahitler dinlenir. Şahabeddin'le birkaç gün geçiren, Mevlevi Şeyhi'nin oğlu Selahattin Bey'in geniş kapsamlı ifadesinden öğrenildiğine göre, kendisinin Şahabeddin'in yanında bulunduğu bir sırada *Yeni Asır* gazetesinin bir muhabiri röportaj yapmak talebiyle Sahte Prens'i otel odasında ziyaret

etmiştir. Ertesi gün Şahabeddin *Yeni Asır* idarehanesini ziyaret etmek arzusunu dile getirdiğinden Selahattin Bey'le beraber idarehaneye gitmişlerdir. Burada Şahabeddin, gazetenin müdüründen ertesi gün çıkacak nüshada İstanbul'a gitmek üzere hareket ettiğinin yazılmasını rica etmiştir.[34] Duruşmada Abdülkerim, Fethi Bey ve Belediye Reisi İsmail Bey de şahit olarak dinlenir. Karar ertesi gün (22 Aralık) açıklanır. Ceza Kanunu'nun 233. maddesince Şahabeddin altı ay hapis ve 2 lira para cezasına mahkûm edilir. Arkadaşı Sıdkı'nın ise, bu dolandırıcılıkla bir ilişkisi görülmediğinden beraatına hükmedilmiştir.[35]

Şahabeddin bu mahkûmiyet kararını istinaf etmiş (feshi için bir üst mahkemeye taşımış) ve muhakemesi 1910 senesinin Şubat ayında istinaf mahkemesinde Ali Rıza Bey'in başkanlığındaki heyet huzurunda görülmüştür. Splendid Palace sahibi tarafından, dolandırıldığına dair bir iddia ileri sürülmediğinden, otele olan borç da ödendiğinden fiilde dolandırıcılık görülmemiş ve Şahabeddin'in kendisini "prens" diye tanıttığı da sabit olamayarak, yalnızca alayişe düşkün mizacı sebebiyle hakkında –prens zannıyla– gösterilen hürmetleri kabul eylediği anlaşılmış ve bu da cezaya mucip görülmediğinden, kendisinin sorumsuzluğuna karar verilmiştir.[36] Gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla, Şahabeddin'in 31 Mart tertipçileriyle ilişkileri bütün mahkeme sürecinde gündeme hiç gelmemiştir.

Foyası meydana çıkan Sahte Prens Şahabeddin tevkifhanede.

1 Arda Odabaşı arşivi

BASIN VE YARGI ZAVİYESİNDEN KISA BİR DEĞERLENDİRME

Basında Sahte Prens vakası hakkında –günlük gazetelere kıyasla– daha soğukkanlı, eleştirel ve olayı değişik boyutlarda sorgular nitelikte bir değerlendirme, kasım ayı başında *Bahçe* dergisinde Rasim Haşmet Bey'den gelir.

Rasim Haşmet Bey, 18 yaşlarındaki bir gencin bu büyük ve mühim rolü nasıl oynayabilmiş olduğunu, kamuoyunu, memurları nasıl olup da bu kadar mahirane bir şekilde aldatabildiğini sorgular. Ona göre bunun sebeplerinin başında, o sırada Selanik'in umumi zihninin pek meşgul olması gelmektedir. Girit meseleleri, bayramlar, Cavid Bey'in Selanik'i ziyareti gibi birçok olayın zincirleme halinde üst üste gelmesi ve dimağlarda olağanüstü hadiselere daimi bir meyil ve ihtiyaç bulunması nedeniyle bir şehzadenin niçin Selanik'te bulunduğu hatıra bile gelmemiş ve pek doğal bir hâl gibi telakki edilmiş, o "ihtiyac-ı harikuladenin" tatminine vasıta olmuştur. Yani zaman ve çevre koşulları gayet uygundur. İhtiraslarının peşinde koşan, gösteriş yapmaya fazlasıyla meraklı olan Şahabeddin'le karşılaşan ilk simalar o kadar budaladır, gazeteler "paçavracılık" derecesine o kadar inmiştir ki çocuk, neticesinden pişman olduğu bu zevkten kendini alamamıştır. Şahabeddin fena bir muhitte büyümüş, ahlaki sefalete düşmüştür. İstanbul ihtiraslarıyla terbiye görmüş olan genç adam, muhabirlerden birine "Ben şık faytonlarda gezinmek, beylik satmak, iyi yaşamak, herkesle alay etmek, eğlenmek, büyük görünmek için çıldırırım" demiştir. Muhteris olduğu kadar zekidir de ve bu oyunu başarıyla sürdürmesinde anılan özelliği de rol oynamıştır. Bununla birlikte, zaman ve çevre koşulları ve hele başlangıçta birkaç kişinin saflıkları, en çok da gazetelerin aceleci övgüleri ile polisin vazifesini ihmali ve kayıtsızlığı bu düzmece şehzadeye destek olmuştur.

Rasim Haşmet bilhassa günlük gazetelerin rolü üzerinde durur ve gazetelere ağır eleştiriler yöneltir. Ona göre, günlük gazete bir milletin hayatının tarihidir. Bir senelik koleksiyon açılınca orada bir memleketin bütün hayatı parlak bir ayna gibi yansır. Onun içindir ki haftalık veya aylık dergilerde takip edilen ciddiyet ve fikir metaneti günlük gazetelerde de daima bulunmalıdır. Böyle ikiyüzlülükle, tetkik etmeksizin yalancılıkla, yüksekten atıp tutarak, palavra savurarak yazılan makaleler, methiyeler memleketin hayatına yarar değil müthiş zarar verir ki bunun kadar büyük cinayet tasavvur olunamaz. Kamuoyunu idare edecek olan gazeteler mühim vazifelerini bilmeli, eski paçavracılık, yalancılık ve korkaklıktan çekinmelidir.[37] Bu satırları mahkeme süreci daha başlamadan evvel kaleme alan Rasim Haşmet'in gazeteleri ikiyüzlülük, yalancılık ve dalkavuklukla suçlarken, Şahabeddin'in irticaiyyunla ilişkisinden hiç söz etmemiş olması dikkat çekici bir noktadır.

Gerçekten de Selanik'in günlük gazeteleri evvela Şahabeddin'i bir şehzadeymiş gibi takdim ederek kamuoyunu yanıltmış, bir sahtekâr olduğu ortaya çıktıktan sonra bu sefer de onu siyasi bir figür, irticaiyyundan gizli maksatları bulunan biri gibi göstererek aynı çizgiyi farklı bir boyutta sürdürmüşlerdir. Payitaht gazeteleri ise, hem şehzade hem de irticaiyyun aşamasında Selanik gazetelerini hiç sorgulamaksızın aktarmakla suça basbayağı iştirak etmiştir. Bu gazetelerin hiçbirinde bütün bu yalan yanlış haberler için okurlardan özür dilendiğine veya bir özeleştiriye rastlanmamaktadır. *Yeni Asır* gazetesinin "şehzade" sandığı için Şahabeddin'in ricasını kırmayarak gerçek dışı haber üretmesi de bütün bu tablo içinde pek sıra dışı görünmemektedir. Kısacası Sahte Prens vakasında Osmanlı/Türk basını ne habercilik ne de gazetecilik etiği bakımından iyi bir sınav vermiştir.

Kuşkusuz, meselenin hanedan, hükümet, vilayet, belediye, polis ve Mevlevilik türü cemaat yapılanmaları vs. dolayımıyla eleştirel olarak değerlendirilmesine devam edilebilir. Ancak, tüm bu tuhaf ve olumsuz tablo içinde olayın belki de en dikkat çekici ve vurgulanmaya değer yönü, mahkemelerin ve özellikle de Selanik Ceza Mahkemesi'nin bağımsız, evrensel hukuk ilkelerine bağlı duruşudur. 31 Mart tertipçileriyle dolaylı ilişkisine ve basının bütün "irtica" söylemine karşın Şahabeddin yalnızca dolandırıcılıktan hüküm giymiştir. Öyle görünmektedir ki mahkeme heyeti ne dönemin siyasi atmosferine ne de "irticaiyyun" damgasını kolayca vurabilen basına kulak asmıştır. Suçun şahsiliği ilkesine, somut delillere bağlı kalarak karar almış, bugün mumla aranan "bağımsız yargı"nın ne olduğuna dair kayda değer bir tarihsel örnek sunmuştur.

DEĞİŞEN OSMANLI'NIN DEĞİŞEN SAHTE ŞEHZADELERİ

Osmanlı tarihinde "şehzade olmak" iddiası ve "sahte şehzade" olgusu ilk defa bu süreçte ortaya çıkmış değildir. Bunların en meşhurlarından biri, 15. yüzyılda II. Murad zamanında yaşanan Şehzade Mustafa (Düzmece Mustafa) olayıdır. Yavuz Sultan Selim döneminde Murad, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman devrinde Mustafa adlı kişiler şehzadelik iddiasında bulunmuştur. 17. yüzyılda en ilginç örnek, I. İbrahim'in oğlu olduğu öne sürülen Padre Ottomano'dur (Osman). 19. yüzyılda II. Mahmud'un saltanatının sonlarında ortaya çıkan ve IV. Mustafa'nın oğlu olduğunu iddia eden Ahmed Nadir Bey, Tanzimat döneminin ilk sahte şehzadesi sayılabilir. Bu örneklerde taht üzerinde hak iddiası, diğer bir deyişle iktidar mücadelesi söz konusudur ve çoğunlukla da hak iddiasında bulunanın idamı veya tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in sahte şehzadesi ise bambaşka bir profil sunar. Şahabeddin taht iddiasından çok uzaktır. O sadece şehzade sıfatının nimetlerinden, lüks getirilerinden faydalanmak niyetindedir. Asıl derdi, kapitalist ilişkilerin görece gelişmiş bulunduğu Selanik'te tüketim toplumuna entegre olmak, hedonizmini bu yolla tatmin etmektir. Üstelik yeni rejimle siyaseten de gayet uyumlu görünmektedir. Meşrutiyetçi, hürriyetçi bir havadadır. Bu tablo karşısında, Osmanlı toplumu yapısal değişiklikler geçirirken, sahte şehzadelerinin de buna paralel olarak dönüşmekte olduğu söylenebilir.

İ. ARDA ODABAŞI
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ RADYO TV
VE SİNEMA BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 "Sultan Azız Merhumun Hafidi", *Zaman*, Sayı 292 (16 Ağustos 1325 / 29 Ağustos 1909), s. 2.
2 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 76.
3 "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s 2, "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene 3. Cilt Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 76.
4 "Bir Muhavere", *Zaman*, Sayı 294 (18 Ağustos 1325 / 31 Ağustos 1909), s. 3
5 Aynı yerde.
6 "Vilâyât", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 95 (21 Ağustos 1325 / 3 Eylül 1909), s. 6-7.
7 "Şahabeddin Bey", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 368 (21 Ağustos 1325 / 3 Eylül 1909), s. 3.
8 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 75-77; "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
9 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2; *Yeni Asır*'dan aktaran: "Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6
10 *Yeni Gazete*'de, Osmanlı Bankası'na Perşembe günü (2 Eylül) gittiği bilgisi verilmiştir. Bkz. "Prens mi, Dolandırıcı mı?", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
11 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 77; "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
12 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2. *Yeni Asır* gazetesinde de "vilayetçe İstanbul'dan telgrafla izahat talep" edildiği belirtilir. Bkz. *Yeni Asır*'dan aktaran: "Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6.
13 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 77-78; "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
14 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 78; "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
15 "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
16 *Yeni Asır*'dan aktaran: "Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6; "Prens mi, Dolandırıcı mı?", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
17 "Sahte Prens ve İrticaiyyun Çalışıyor", *Zaman*, Sayı 299 (23 Ağustos 1325 / 5 Eylül 1909), s. 2.
18 "Sahte Prens", *Zaman*, Sayı 300 (24 Ağustos 1325 / 6 Eylül 1909), s. 2. Ayrıca bkz. "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 78.
19 "Sahte Prens", *Yeni Asır*, Sayı 1662 (24 Ağustos 1325 / 6 Eylül 1909), s. 3.
20 Aynı yerde.
21 *Yeni Asır*'dan aktaran: "Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6.
22 "Sahte Prens", *Zaman*, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
23 "Sahte Şehzade", *Tanin*, 2. Sene, Sayı 365 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 3; "Sahte Şehzade Hakkında Malumat-ı Mütemme", *Tanin*, 2. Sene, Sayı 366 (26 Ağustos 1325 / 8 Eylül 1909), s. 2.
24 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2; "Sahte Prens", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 373 (26 Ağustos 1325 / 8 Eylül 1909), s. 2-3.
25 "Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6.
26 "Sahte Prens Şahabeddin Akrabası İçin de Yalan Söylüyormuş!", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 374 (27 Ağustos 1325 / 9 Eylül 1909), s. 2.
27 "Sahte Prens", *Yeni Gazete*, 2. Sene, Sayı 375 (28 Ağustos 1325 / 10 Eylül 1909), s. 3.
28 "Sahte Prens", *Zaman*, Sayı 307 (31 Ağustos 1325 / 13 Eylül 1909), s. 2.
29 "Sahte Şehzade Hakkında Malumat-ı Mütemme", *Tanin*, 2. Sene, Sayı 366 (26 Ağustos 1325 / 8 Eylül 1909), s. 2.
30 *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 4 (22 Eylül 1325), s. 56.
31 "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 75, 77
32 "Prens" tabiri ilk kez 31 Ağustos'ta *Zaman* gazetesinde kullanılmıştır. Bkz. "Bir Muhavere", *Zaman*, Sayı 294 (18 Ağustos 1325 / 31 Ağustos 1909), s. 3.
33 "Sahte Prens'in Muhakemesi", *Tanin*, 2. Sene, Sayı 1464 (4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909), s. 4; "Sahtekâr Şahabeddin Selanik'te Muhakemesi", *Sabah*, 21. Sene, Sayı 7268 (4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909), s. 3; "Sahte Prensin Muhakemesi", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 198 (4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909), s. 6; "Müteferrik", *Hafdalık Şûrâ-yı Ümmet*, 8. Sene, Sayı 200 (10 Kânunuevvel 1325), s. 11.
34 Türkiye kütüphanelerinde koleksiyonu epey eksik olan *Yeni Asır* gazetesinin ilgili nüshast bulunamamıştır. Ancak, Şehzade'nin ricasının *Yeni Asır* müdüriyetince kabul edilmiş ve bu gerçek dışı haberin yapılmış olduğu, şehrin diğer Türkçe gazetesi *Zaman*'dan anlaşılmaktadır. "Prens Şahabeddin Beyefendi'nin İstanbul'a avdet eylediklerini refiklerimizden biri yazmışsa da bunun aslı yoktur. Müşarünileyh elân şehrimizde bulunmakta olup daha birkaç gün kalmak niyetindedirler" Bkz. "Bir Muhavere", *Zaman*, Sayı 294 (18 Ağustos 1325 / 31 Ağustos 1909), s. 3. *Tanin* de Sultan Aziz'in birkaç günlük Selanik'te bulunan torunundan İstanbul'a döndüğünü *Yeni Asır*'dan aktarmış olsa gerektir. Bkz. "Küçük Havadisler" *Tanin*, 2. Sene, Sayı 359 (19 Ağustos 1325 / 1 Eylül 1909), s. 4.
35 "Sahtekâr Şahabeddin İkinci ve Son Muhakemesi", *Sabah*, 21. Sene, Sayı 7277 (13 Kânunuevvel 1325 / 26 Kânunuevvel 1909), s. 3-4; "Sahte Prens Şahabeddin'in İkinci Muhakemesi", *Yeni Tanin*, 1. Sene, Sayı 2 (13 Kânunuevvel 1325 / 26 Kânunuevvel 1909), s. 3-4; "Rumeli Ahvali: Sahte Prens Şahabeddin'in Hitam-ı Muhakemesi", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 205 (13 Kânunuevvel 1325 / 26 Kânunuevvel 1909), s. 4; "Müteferrik", *Hafdalık Şûrâ-yı Ümmet*, 8. Sene, Sayı 201 (17 Kânunuevvel 1325), s. 12.
36 "Sahte Prens Hakkında Adem-i Mesuliyet Kararı", *Tanin*, 2. Sene, Sayı 525 (5 Şubat 1325 / 18 Şubat 1910), s. 3-4; "Sahte Prens Hakkında", *Sabah*, 21. Sene, Sayı 733 (5 Şubat 1325 / 18 Şubat 1910), s. 4; "Sahte Prens Hakkında Adem-i Mesuliyet Kararı", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 1. Sene, Sayı 259 (5 Şubat 1325 / 18 Şubat 1910), s. 6.
37 Resmî, "Prens Şahabeddin", *Bahçe*, 3. Cilt, Sayı 7 (21 Teşrinievvel 1325), s. 100-101. "Resmî" ismini Arda Odabaşı, *Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık—Rasim Haşmet Bey*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012 [2. Basım]), s. 148.

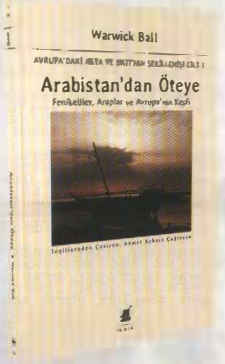
ayrıntılar önemlidir

Warwick Ball

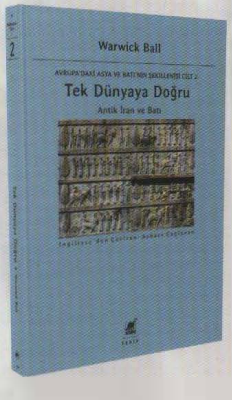
AVRUPA'DAKİ ASYA VE BATI'NIN ŞEKİLLENİŞİ

Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenişi dizisinde "Avrupa" diye bir kavramın varlığını sorgulayan veya en azından bazı alışılagelmiş tanımlara meydan okuyan Warwick Ball, dizinin üçüncü cildinde kökenleri Uzakdoğu'da, Arabistan'dan da Pers Ülkesi'nden de daha ötelerde yer alan, bırakın Avrupa'yı, üç bölge tarihinin birden parçası hâline gelen bir halkı mercek altına almaktadır: Türkler.

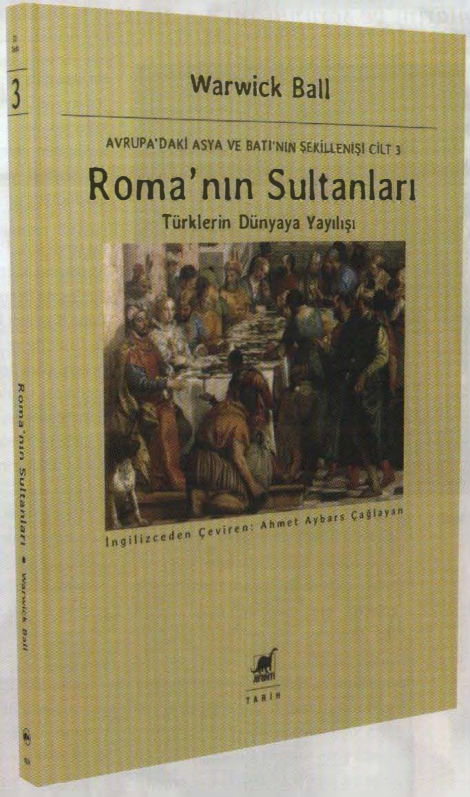
Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenişi Cilt 1
Feniklieler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 288 sayfa

Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenişi Cilt 2
Tek Dünyaya Doğru
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 320 sayfa

Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenişi Cilt 3
Roma'nın Sultanları - Türklerin Dünyaya Yayılışı
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 208 sayfa

www.ayrintiyayinlari.com.tr online@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

"ayrıntılar önemlidir" diyen tüm kitabevlerinde...

PROF. DR. EHUD R. TOLEDANO İLE OSMANLI'DA KÖLECİLİK VE AFRO-TÜRKLER ÜZERİNE

MÜGE AKPINAR-LÜLÜFER KÖRÜKMEZ

Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü Osmanlı ve Türkiye Çalışmaları Direktörü Prof. Dr. Ehud Toledano ile köleliğin hem genel olarak İslam toplumlarında hem de Osmanlı toplumunda nasıl işlerlik bulduğu hakkında konuştuk; Ortadoğu ve civar coğrafyalarda yaşamaya devam eden Afrikalıların kölelik sonrası durumlarını ve sorunlarını ele aldık.

Prof. Dr. Ehud Toledano.

Prof. Dr. Ehud R. Toledano, 1979 yılında Princeton Üniversitesi Yakındoğu Çalışmaları Programı'nda tamamladığı, Osmanlı İmparatorluğu'nda köleliği ele alan ve daha sonra *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890*[1] adıyla yayımlanan doktora çalışmasından bu yana, Osmanlı İmparatorluğu ve Ortadoğu alanlarında önemli eserler verdi. 2010 yılında bir diğer kitabı, *Suskun ve Yokmuşcasına: İslam Ortadoğu'sunda Kölelik Bağları*[2] adıyla Türkçeye çevrildi. Toledano halen Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü Osmanlı ve Türkiye Çalışmaları Direktörü olarak görev yapıyor.

Bu kısa giriş ve tanıtımın, Prof. Dr. Toledano'yle Osmanlı İmparatorluğu'nda kölecilik ve köleleştirilmiş kişilerin neslinden gelen Afro-Türklerle ilgili bir söyleşi yapmamızın sebeplerini açıklamadığını umuyoruz.

Bu söyleşiyi, Prof. Dr. Toledano'nun Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin düzenlediği 10. Dana Bayramı kutlamaları kapsamında İzmir'de ve İstanbul'da gerçekleştirilen panellere konuşmacı olarak katılması vesilesiyle gerçekleştirdik. Dana Bayramı, Afrika'nın farklı ülkelerinden Osmanlı topraklarına getirilmiş kölelerin uzun süre kutlamaya devam ettiği ve hem siyasal, hem sembolik açıdan birleştirici olması bakımından önem taşıyan bir etkinliktir. Ancak Osmanlı'da Tanzimat dönemi sonrasında giderek zayıflamış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yok olmaya başlamıştır. 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile birçok tarikatın ibadet ve toplantılarının yasaklanmasıyla birlikte Dana Bayramı kapsamında düzenlenen etkinlikler de yasaklanmıştır. 1950'lere kadar görünürlüğü azalarak devam eden Dana Bayramı kutlamaları, günümüze doğru geldikçe tamamen kaybolmuştur.

Mustafa Olpak'ın 3 Ekim 2016 tarihinde vefat edinceye kadar başkanlığını yürüttüğü ve aynı zamanda kurucusu olduğu Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği tarafından düzenlenen Dana Bayramı, Türkiye'de doğup büyümüş ve halihazırda Türkiye'de yaşayan, Osmanlı'dan itibaren kendisini Arap olarak tanımlayan, ancak son yıllarda Afro-Türk olarak adlandırılmaya başlanan topluluğu bir araya getirmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda, Osmanlı'dan günümüze bu coğrafyadaki Afrikalıların ortak geçmişlerini ve hafızalarını, geleneklerin ve ritüellerin yaşatılması vasıtasıyla tazelemek ve topluluk içinde birliği sağlamak umut ediliyor.

2006 yılından itibaren her yıl, geleneksel olarak kutlandığı dönemlerdeki gibi mayıs ayı sonlarına doğru kutlanmaya başlanan Dana Bayramı, Mustafa Olpak'ın deneyimlerini kitaplar ve makaleler halinde kaleme aldığı uzun süreli mücadelesinin aslında en görünür yüzünü oluşturuyor. Zira çoğu insan eskiden festival havasında kutlanan bu etkinlik sayesinde Afro-Türklerden haberdar oluyor, medyada ve gazete kupürlerinde onları görüyor, onlarla yapılmış röportajları okuma fırsatı buluyor.

Mustafa Olpak öncülüğünde aktifleşen dernek, bir yandan gelenekleri yeniden canlandırmaya çalışırken

bir yandan da yeni farkındalıklarla şekillenen bir hassasiyet göstererek Dana Bayramı festivalinde hayvan kurban etme ve canlı bir hayvanı teşhir etme pratiklerinden vazgeçip, el emeğiyle yapılmış dana maskeleri ve maketleriyle bu festivalin anısını ve birleştiriciliğini taze tutmayı seçiyor. Mustafa Olpak'ın arkasında bıraktığı mirasa ve onun hatırasına ithaf ettiğimiz bu röportajda Prof. Dr. Toledano ile köleliğin hem genel olarak İslam toplumlarında nasıl işlediği, hem de Osmanlı toplumunda nasıl işlerlik bulduğu hakkında ve Ortadoğu ve civar coğrafyalarda yaşamaya devam eden Afrikalıların kölelik sonrası durumları ve sorunları hakkında konuştuk. Kendisine konuyla ilgili araştırmalarda karşılaşılabilecek güçlükler ile gelecekteki araştırma gündem ve yöntemleri hakkında da fikirlerini sorma fırsatı bulduk.

Sizi İslam'da köleliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nda köleliği araştırmaya iten ne oldu?

Bu, neredeyse her zaman karşılaştığım bir soru. Türkiye'deki arşivleri araştırmaya başladığımda arşivle ilgili insanlar bana "Bunun seninle ne ilgisi var?" şeklinde sorular sorardı. Yine "Sen Afrika ve Asya köle ticaretiyle bu topraklara gelmemişsin ve Türk de değilsin, öyleyse neden bu konuyla ilgileniyorsun?" dedikleri de olurdu. Bu durumun şöyle imaları da vardı: "İnsanları köleleştirdiğimizi gösterirsen, seni kötü şeyler bekliyor."

İlk başlarda çoğu insan bu konu hakkında konuşmak istemiyordu. Yöntem derslerinde öğrencilerime temel olarak öğrettiğim bir şey vardır: "Bir araştırma nasıl başlar?" sorusu. Bir araştırma, merak etmekle başlar. Bana göre marjinalize edilmiş toplulukların sosyal tarihi ilgi çekiciydi. Princeton'da sınavlarım bittiğinde ve tezim için konu belirleme zamanı geldiğinde doktora danışmanım bana, üzerinde önceden çalışmış olduğu bazı konuları gösterdi. Kendisinin bunların hepsi üzerine yazmaya vaktinin olmayacağını ve eğer aralarından ilginç bulduklarım olursa, başlamış olduğu çalışmaları bana vereceğini ve benim o konuda çalışmaya devam edebileceğimi söyledi.

Sosyal tarihle ilgilendiğim için, bana verdiği konular arasından Osmanlı tarihini seçtim. Danışmanım kölelik ve İslam toplumlarındaki kölelikle ilgili çalışmalar da yapmıştı. Osmanlı tarihi okumuştum ama Osmanlı'da kölelikle ilgili bir çalışma yapmamıştım. Danışmanımın önerisiyle

Osmanlı'da bir haremağası, 1870'ler. Fotoğraf: Pascal Sebah.

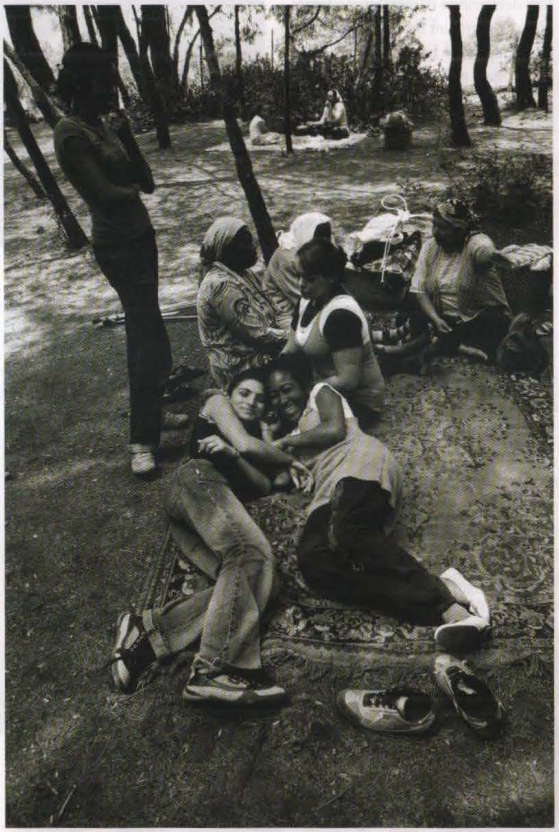
https://commons.wikimedia.org

Londra'daki arşivleri incelemeye gittiğimde Türkçe yazılmış olanlar da dâhil olmak üzere birçok materyalle karşılaştım. Danışmanım o zamana kadar arşivlerde yer alan kaynakların Avrupalı gözüyle ve dışarıdan yazıldığını, benim içeriden bir gözle bir şey yapmam gerektiğini söyledi. Londra'dan sonra İstanbul'a gittim. İstanbul'a gittiğimde arşivlerde kaynak bulamayacağım endişesi taşıyordum. İlk başlarda hiçbir şey bulamadım; çünkü birçok kaynak katalog halinde düzenlenmemişti. Bu nedenle, arşivde görevli kişilerle ar-

Alsancak'ta Dana Bayramı yürüyüşü.

kadaşça geçinmek durumundaydım. Sonraları bana tamam dediler ve ilgili kaynakları araştırmaya başladılar. Katalog halinde olmayan kaynakları getirdiler, sonraları bunlar katalog halinde düzenlendi. Araştırdığım arşiv kaynaklarındaki gruplar arasında elit gruplara değil marjinalize olanlara odaklandım, ancak onlar

Dana Bayramı kutlamaları.
Fotoğraf: Birol Üzmez.

hakkında kaynak bulmak zordu. Bu gruplar hakkında Ortadoğu tarihinde fazla bir şey yazılmamıştır. Bunların yanı sıra, topluma ve siyasete bakış açımın sağ görüşten değil sol görüşten olduğunu söyleyebilirim. Ateşli bir Marksist olduğum anlamına gelmiyor bu, ancak sosyalist ve sosyal demokrat bir arka plana sahibim. Bu da sömürülen ve ezilen topluluklarla ilgilenmeyi beraberinde getiriyor.

Türkiye dışından ve Müslüman olmayan biri olarak Türkiye'de araştırmanızı gerçekleştirirken nelerle karşılaştınız? Çalışmalarınız yayınlandıktan sonra nasıl tepkiler aldınız?

Farklı zamanlar söz konusu; 1978 ve 1979 var ve sonrası var. Akademisyenler ve entelektüeller arasında olumsuz tepki veren yoktu; ancak, bazı arşiv çalışanlarının arasında "Neden bu araştırmayı yapıyorsunuz?" diye soranlar olmuş olabilir.

Türkçeye çevrilen her iki kitabımın tercümanının Hakan Erdem olması bakımından şanslıydım. Hakan Erdem önemli bir tarihçi; kölelik üzerine çalışıyor ve iyi bir arkadaşım aynı zamanda. Çoğu çeviri iyi olmuyor; ancak onun çevirisi gerçekten iyiydi ve güzel tepkiler aldı. Türkçeye çeviri, kitabı daha geniş bir akademik alana taşıdı. İnternetteki Academia sayfasında[3] beni Türkiye'den takip eden birçok insan var.

Sizce *creolization* (kreolizasyon) kavramını Osmanlı'daki Afrikalı köleler için kullanmak ne derece mümkün?

Hibridleşme ya da kreolizasyonla kastedilen, Afrika'dan getirilen kölelerin Türkçeyi nasıl bir diyalektle konuştukları ya da Afrika'dan getirdikleri bir dile sahip olup olmadıklarıdır. Muhtemelen Afrika'dan geri kalan bir şey yoktu. Günver Güneş, Dana Bayramı'yla ilgili makalesinde[4] birçok Afrika diyalekti duyduğundan bahseder. Ben sosyal bilimlerde kullanılan bir kavramı alıp tarih alanında kullanıyorum. Teoriye katı bir şekilde bağlı değilim; daha çok bulduğum tarihsel kanıtla ilerliyorum. Teorileri okuyorum ve kullanıyorum; çünkü teori bana yeni sorular sunuyor ve bazen de beni yeni çözümlere yönlendiriyor.

Hibridleşme terimine hem dil hem de kültürle ilgili olarak başvurdum. Linguistik olarak geliştirilen bu terim, sonradan kültür için de kullanılmaya başlanmıştır. Karayipler'deki durumu açıklayan kreolizasyon kavramını alarak Afro-Türklerin kültürünü anlamamıza yardımcı olup olmayacağını anlamak için kullandım. Tabii ki Osmanlı zamanında Afro-Türkten ziyade Osmanlı-Afrikalı kültüründen ve aslında kültürlerinden bahsedebiliyoruz, zira yekpare bir Osmanlı kültürü mevcut değil.

Aynı zamanda arkadaşım olan Prof. Dr. Paul Lovejoy'un kreolizasyon konusundaki çalışmasını[5] çok severim. Prof. Dr. Paul Lovejoy kreolizasyonu iki yönlü bir kavram olarak kullanır: Kreolizasyon topluma entegrasyonu mu yansıtır yoksa direnişi mi? Topluluklar kendi dillerini kullanmayı seçebilir ya da hâkim dili belli bir diyalektle kullanmayı tercih edebilirler. Kültürel anlamda da bu böyledir. Osmanlı Afrika kültürü, direnişi yansıtıyor. Bu, kültürde ritüellerle, kutlamalarla bu şekilde işleniyor ve insanların yerinden edilmişliğin yol açtığı travmayla nasıl başa çıktıkla-

rını gösterme açısından da faydalı. İnsanları zalimce ailelerinden uzak yerlere sürmenin sarsıcı etkileri oluyor. Kendi kültürlerini muhafaza eden, kendi dillerini konuşan ve gelenekle ritüellerini sürdüren Godyalar (Godialar) var. Bu en azından içsel olarak kendilerini savunmalarına yardımcı oluyordu.

Sizce cumhuriyetin ilanından sonra kreolizasyon yerini asimilasyona bıraktı mı? Bir modernleşme projesi olarak cumhuriyetin ilanıyla Afrikalı kölelere vatandaşlık verilmesi sonrasında kreolizasyonun yerini asimilasyonuna bıraktığını söyleyebilir miyiz?

Cumhuriyet klasik anlamda bir ulus-devlet. Osmanlı'nın yıkılmasıyla birlikte tüm bölgede ulus-devletler yaygınlaştı. Ulus-devlet, temelde tarihsel bir anlatı ve ulusal bir *ethos* yaratır ve de insanları ulusalcılık fikri etrafında mobilize etmek ister. Türkiye'de Kemalizm son derece homojen bir toplum tasarladı. Ulusal *ethos* dahil her şey yeniden inşa edildi. Bunlardan biri de etnik kimliklerdi; herkes Türkleştirildi, Afrikalılar da bunun bir parçasıydı. Herkes kendi kimliğine otosansür uyguladı. Mısır'da ulusallaşma sürecinde de bunun benzer bir örneği yaşandı. Batı'daki tüm ulus-devletlerde ise etnisitenin ortaya çıkışı söz konusu olmaya başladı. Afro-Amerikalılar bunun bir örneğidir. Batı'da, Avrupa'da olan, zamanla Ortadoğu ülkelerinde ve dolayısıyla Türkiye'de de görülmeye başlandı (Kemalizmin son aşamasında). Türkiye'de de çokkültürlülük tartışmaları kendini gösterdi. Kürtler dil ve diğer haklarını talep ettiler, kendi medya kanallarına sahip oldular; Aleviler de benzer şekilde. Bu anlamda Mustafa Olpak'ın yaklaşık on yıl önce başlattığı girişim de Afro-Türkler için "Bizim bir kültürümüz, geleneğimiz var ve Afrikalıyız" demek açısından önemli.

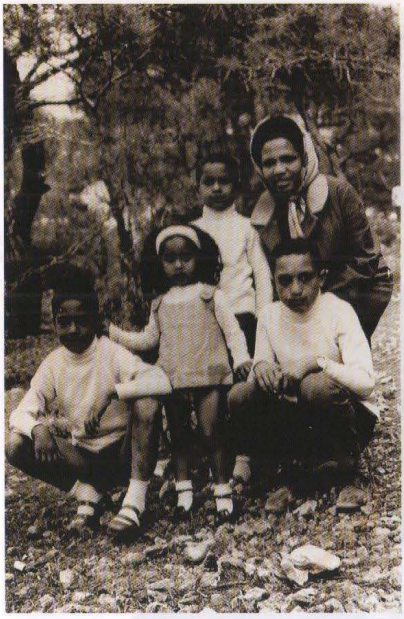
Asimilasyonu Cumhuriyet dönemindeki resmi tarihyazımıyla nasıl ilişkilendirebiliriz?

Bugün, Türk tarih okulunun mevcut olduğu günlere kıyasla daha az asimilasyon söz konusu. Kemalist sistemde eğitilen Türk tarihçileri devletçilikten etkilenmişti ve güçlü bir devlet arayışındaydılar. Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ gibi Batı tipi tarihyazımını benimseyen okullarda yetişen tarihçiler ise farklı yorumluyor. Arap ülkelerinde resmi tarih, Batılı tarih anlatısıyla uzlaşmaz; ancak Türkiye'de farklı bir durum karşımıza çıkıyor. Diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak Türkiye'de Batı tarzı eğitim gören tarihçiler resmi tarihten farklı tarih anlatıları sunuyorlar.

Farklı İslam köleliklerinden bahsedebilir miyiz?

Farklılıklar var, ancak temel varsayımlar aynı. Bu anlamda kölelikte Şii ve Sünni farkından da bahsedemeyiz. Prof. Dr. Behnaz Mirzai'nin

İran'daki Kaçar hükümdarlığı sırasındaki kölelik hakkındaki bir kitabı yakında yayımlanacak.[6] Daha detaylı bilgi için bu kitaba bakılabilir. İran ve Osmanlı'daki kölelik uygulamasının temel bir farkı var; Osmanlı kendine tabi olanları yani kendi vatandaşlarını köleleştiremiyor, çünkü bu yasal değil. Kölelik, savaşlarda esir alarak, ticaret yoluyla ya da çocuk kaçırmayla mümkün oluyor. İran'da ise Şah'ın tebaası köleleştirilebiliyor. Sınırında güçlü bir Rusya olan ve Hindistan'dan köle getirtemeyen İran bu yola başvuruyor.

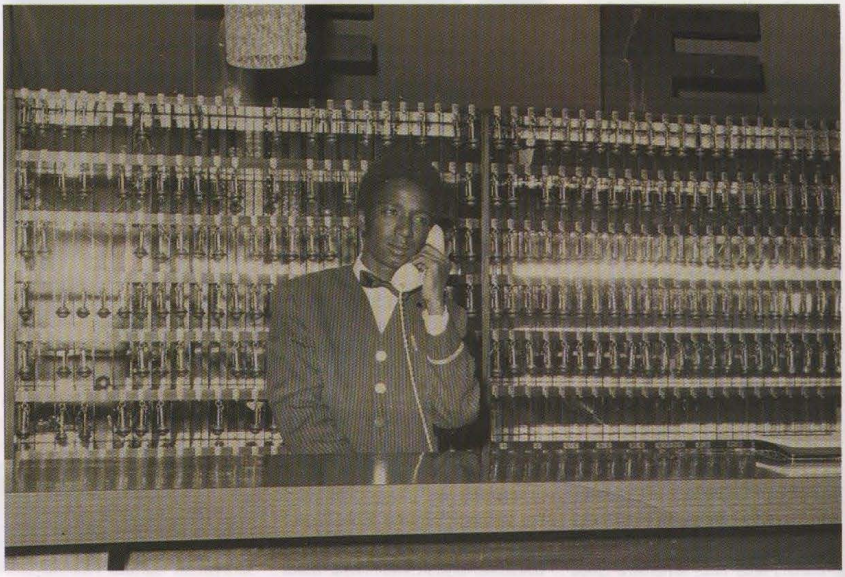
Türkiye ve diğer İslam toplumlarında kölelik sonrası dönemi yaşayan Afrikalılarla ilgili çalışmaların gündemi ne olmalıdır ve nasıl bir yöntem izlenmelidir?

Bugünkü konuşmadaki tercüman ve tarihçi Özgül bana dedi ki: "Siz araştırılacak her şeyi araştırmışsınız ve geriye bir şey kalmamış." Ben de "Evet, hepsi bu" dedim. Tabii ki bu doğru değil. Benimki bir başlangıç araştırmasıydı; ancak, bence Osmanlı'daki Afrikalılarla ilgili, aynı zamanda Osmanlı'daki Çerkezlerle ilgili araştırılacak daha çok şey var. Bu artık sosyal antropolojinin işi. Ortaya çıkarılacak çok fazla tarihsel belge olduğu söylenemez artık; ancak, bu insanların yaşadığı yerlere gitmek, onları dinlemek, ses kaydı almak lazım; resimlere, gittiğiniz yerlerdeki binalara bakmak lazım. Tarihte kayıt niteliğinde birçok şeyi kaybetmişsiniz, ancak Aydın gibi Torbalı gibi yerleşim merkezlerine ve daha güneye gidildikçe Solmaz Çelik'in doktora çalışmasındaki gibi araştırmaya devam edilebilir.

Bir önceki metodoloji sorusunu takiben, köleciliği masumlaştırmadan ve inkâr etmeden nasıl bir perspektif geliştirebiliriz?

Bence kesinlikle inkâr etmemeliyiz. Temelde birinci kitabımdan ikinciye ve ikinciden üçüncüsüne yapmaya çalıştığım bu; yani "ılıman yaklaşım tezi"ni kastediyorum. Birçok insan, İslam köleciliğinin kölecilik olmadığını söylüyor. "Bir tür domestik sivil anlaşmaydı ve köleler de ailenin bir parçasıydı; kölelere hep iyi davranılmıştı" tezi bu. Mülkiyet yoktu, daha fazla özgürlük vardı ve Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ya da Karayipler'deki sömürge köleciliğine benzemiyor; tamamen farklı.

İlk kitabımda, arada önemli farklar olduğunu söyledim; yani bu toplumlardaki köleciliğin ılıman olduğunu söylemek tamamen yanlış değil. Sonraları benim çalışmalarım ve diğer akademisyenlerin yaptığı çalışmalar gösterdi ki bu senaryo doğru değil. Osmanlı İmparatorluğu'nda kötülük vardı, acımasızlık vardı, özgürlüğün reddi vardı; büyük konaklarda ve

çiftliklerde domestik kölecilik vardı ve evet, sömürge köleciliği vardı. Temel olarak, özgürlüğün reddi insanların direndiği bir şeydi; çünkü kölelik imparatorlukta çok güçlü bir sosyal damga ve pek çok durumda ırksal bir damgaydı. Biri Siyah ise hemen köle olduğu varsayılıyordu ve o kişi köle olmadığını kanıtlamak zorundaydı. Eğer belgesi yoksa, iş bitti! Sonrasında sahibi soruşturuluyor ve kişi sahibine geri gönderiliyordu. Örneğin Fas'ta Molla Ismail'in kölelerden oluşan Abdülbuhari askerleri vardı ve Molla İsmail onları azat etti. Azatlı köleler kendi mahallelerinde ve kentlerinde yaşamaya başladı. Sonrasında Molla Ismail orduda askere ihtiyaç duyduğunda, basitçe, bu mahallelere baskın yapıldı ve azat edilmiş bu kişiler tekrar köleleştirildi. Çünkü renk, kimliğin taşıyıcısıydı.

Son kitabımda keşfettiğim şey, insanların bundan kurtulmak istediğiydi. Kitabın diğer argümanı ise şu: Bu toplumlarda kölelerden daha kötü durumda olan pek çok yoksul insan vardı. Temelde birisi size yemek, giyecek ve barınma imkânı sunuyor. Eğer kaçarak, ayrılmaya karşı çıkarak, suç işleyerek kölelerin ne yaptığına bakarsanız --köleler kundakçılık yapıyor, yakıyor— görürsünüz ki köle olarak kalmak istemiyorlar. Bir kere daha farkındalık sahibi olunca anlıyorlar: büyükelçiliğe kaçabilirler. Tanzimat hükümetinin de belirli bir noktada davranışının değiştiğini ve kaçan köleleri sahiplerine geri göndermek yerine koruduğunu anlıyorlar. Bunu biliyorlar. Bilgi dolaşıyor. Polise giderlerse güvende olduklarını ve artık korunduklarını anlıyorlar. Osmanlı köleleri ne yaptıklarını biliyordu. Mustafa Olpak'ın dediğini diyorum: İnsanlar köle olmanın ne kadar kötü olduğunu bilmiyor. Anlamıyorlar! "Bu bir sosyal düzenlemedir, kültürün bir parçasıdır, müdahale etmemek gerekir" yaklaşımı yok artık. Modern araştırmalarda bu kabul edilmiyor.

Bir Afrika diasporası veya diasporik topluluktan bahsedebilir miyiz?

Evet, benim söylediğim de bu. Yaklaşık on beş makaleden oluşan *African Communities in Asia and the Mediterranean: Identities between Integration and Conflict*[7] isimli bir kitabı yayına hazırladım. Bu kitap, içindekiler tablosu oluşturmama ve giriş yazmama olanak sağladı. Bunları orada anlattım. Kitapta, Afrikalıların nasıl yayıldığını, bunun —her örnekte değilse de pek çok durumda— zorla yerinden göç olduğunu söyledim. Diğerleri ülkelerin ordularında gönüllü asker olarak gitti;

özgür askerleri kastediyorum, devlet askerlerini değil. Topluluklar yarattılar, birbirlerine karıştılar. Kültürlerinde Godyalar var. Bu toplulukların içinde köleleştirilmiş insanlar, azat edilmişler ve o noktada bulunmuş kişiler var. Aynı zamanda bu kişiler birbirine yardım etti; bu topluluklarda kendi kendilerine yardımı becermenin yolu buydu. Hükümet bu arada, toplulukta kendisinin istemediği bir şeyin yapılıyor olması ihtimaline karşı buna onay veriyordu; Godyaları neler olup bittiğini gözetlemek için kullandı. Belgelerde gördüğüm kadarıyla ritüel ve festivallere dinsel arka plandan olmayan itirazlar da vardı, fakat bunlar sosyal itirazlardı; çünkü pek çok ebeveyn şikâyette bulunuyordu. Genç insanların bu kutlamalara kapılabileceğinden korkuyorlardı; eğlenceliydiler. Ayrıca orada olan bitenler istenmeyen şeylerdi: Siyahlarla karışmayı ve alkol içilmesini istemiyorlardı, sigara içilmesini istemiyorlardı, bütün o danslar vs. istenmiyordu. Bu nedenle korktular ve durdurmak istediler. Tüm bunlar toplum için kötüydü ve yasaklandı. Ancak biliyoruz ki iki üç yıl içinde eskiye dönmelerine izin verildi. Eskiden yaptıkları şeylere geri döndüler.

Diaspora! Evet, onlar kesinlikle diaspora topluluklarıdır. Diaspora çalışmalarına baktığımızda, köken ülke ve hedef ülkeye, tüm toplum içinde kendi topluluklarıyla ilişkilerini nasıl sürdürdüklerine, köken ülke ve kültürle ne kadar ilişkileri olduğuna bakarız. Ayrıca diasporada geriye dönüş hareketi de vardır. Amerika'daki insanlar Liberya'ya, Gana'ya ve Sierra Leone'a gitti. Bunlar diasporanın temelleridir. Afrika'ya geri dönüşle ilgili bir şey var mı bilmiyorum, ama Çerkezlerin geri dönüşü vardı ve hâlâ var. Yani burası bir diaspora; diaspora çalışmacılarının diğer yerlerde analiz ettiği öteki diasporalarla benzer yönleri var.

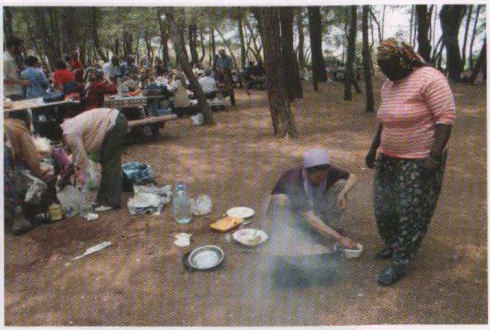
Bugünkü Afro-Türkler diaspora sayılabilir mi?

Artık değil. Biliyorsunuz, klasik diasporalara Grekler, Amerika'daki İtalyanlar örnektir. İtalyanlar tam anlamıyla diaspora, çünkü İtalyan kültürüyle güçlü bağları var. Bunu Afro-Türkler için söyleyemeyiz. İlk olarak, hepsi aynı yerden gelmiyor, pek çok farklı yerden geliyorlar. Duygusal bir bağ hissetmiyorlar, çünkü çok uzun zaman geçmiş. Bağlantı yok, orada

Tarih Vakfı'nın sürdürdüğü "Sessiz Bir Geçmişten Sesler" başlıklı proje kapsamında Batı Ege'de yaşayan Afrika kökenli 100 kişiyle yapılan görüşmeler kayıt altına alındı. Bu yazıda kullanılan fotoğraflar proje arşivine aittir.

Dana Bayramı kutlamaları.

aileleri yok. Yani diasporayla ortak hiçbir şey yok. Afro-Türkler bu ülkenin etnik azınlığı, bu kadar.

Geleneğin/pratiklerin yeniden icadı olarak Dana Bayramı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bence Mustafa'nın yaptığı tam da bu: Bir şeyleri geriye döndürme, bazı şeyleri geri getirme. Fakat görüyorsunuz, Dana Bayramı'na çok az insan katıldı, çok küçük bir topluluk. Derneğe üye yüzlerce kişi var ve hepsi katılmıyor. Gerçekten de birkaç aileyle sınırlı. Konuyla ve bu insanların ne yaptığıyla az sayıda akademisyen ilgileniyor. Bu durumun bir şey yaratacağını sanmıyorum.

Diğer kölecilik sonrası İslam toplumlarında ten rengi ayrımcılığı konusunda durum ne?

Her yerde farklı. Mesela Mısır'da bu bir sorun değil, çünkü pek çok koyu renk tenli insan var. Sudan'dan, Çad'dan, Libya'dan gelen pek çok insan var ve genel nüfus içine karışmışlar. Gerçekten de bu insanların pek çoğu köleydi, bazıları ise değildi; yine de pek çoğu köleleştirilmişlerin soyundan geliyor. Bunun hakkında konuşmuyorlar; bu konuda bir şey yapmıyorlar. Bırakmışlar. Size bir anekdot anlatayım.

Hindistan, Goa'da Afro-Hindistanlılar yaşıyor. Çoğu köle olarak getirilmiş fakat Maharacan ve Gingira belediyesi askeri olarak da gelenler var. Bir Batılı antropolog burayı ziyaret etmiş. Afro-Hindistanlılar dans ve müzik yapıyor ve bu antropolog bir şeyler organize etmeye başlıyor. Hindistan'da performanslar organize ediyor. Sonra antropolog, Afro-Hindistanlıları Afrika'ya götürmek istiyor; hiçbir bağlantı yok, herhangi bir ilgi/istek de yok; fakat geleneklerinin ne kadar Afrikalı olduğunu görmek için gidiyorlar. Onlar "Bu Afrika değil" diyor, diğerleri ise "Bunlar bizim insanlarımız değil" Ve bu turistik bir etkinliğe dönüşüyor neticede. İran'da da Afro-İranlılar turistler için törenler düzenliyorlar. Burada Afro-Türkler buna sahip değiller, o nedenle Togoluları getiriyorlar. Aynı egzotik durum. Buradaki gibi değil. Afro-Hindistanlılar, Hindistan'ın üç farklı eyaletine yayılmış durumda; üç farklı dil konuşuyorlar, yani ortak dilleri bile yok. Sadece siyahlar. Batılılar ve Marksist aktivistler bunların bir topluluk olmaları gerektiğini ve hükümetten taleplerde bulunmaları gerektiğini düşünüyor. Hindistan'ın her yerinde bulundum ve durum absürttü; çünkü Brezilya, Bahia'dan bir profesör onlara kültürlerini nasıl yeniden yaratacakları ve etnik bir grup olarak nasıl örgütlenecekleri konusunda ders veriyordu. Profesör Portekizce konuşuyor, konuşması çevirmen aracılığıyla İngilizceye ve oradan da üç ayrı Hindistan diline çevriliyordu. Profesörün tek cümlesinin dinleyiciye ulaşması on dakika alıyordu. Yani, bu kişileri bir arada tutanın ne olduğu sorusunu sormak gerekir. Ten renkleri tek ortak nokta.

MÜGE AKPINAR
EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

LÜLÜFER KÖRÜKMEZ

Fotoğraf: Birol Üzmez.

DİPNOTLAR

1 Ehud R. Toledano, *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890* (Princeton: Princeton University Press, 1982). Kitap on iki yıl sonra Türkçeye çevrilmiştir: Ehud R. Toledano, *Osmanlı İmparatorluğunda Köle Ticareti, 1840-1890* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994).

2 Ehud R. Toledano, *Suskun ve Yokmuşcasına: İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010). Orijinali için bkz. Ehud R. Toledano, *As If Silent and Absent: Bonds of Enslavement in Islamic Middle East* (Londra: Yale University Press, 2007).

3 www.academia.edu: Akademisyenler ve öğrencileri bir platformda buluşturmayı ve yayınları paylaşmayı hedefleyen sosyal medya platformu.

4 Bkz. Günver Güneş, "İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru", *Toplumsal Tarih*, Sayı 62 Şubat 1999 ve Günver Güneş, "İzmir'de Zenciler ve Unutulan Bir Bayram", *İzmir Dergisi*, Sayı 7-8, Ekim-Kasım 1993.

5 Bkz. Paul Lovejoy, "The African Diaspora: Revisionist Interpretations of Ethnicity, Culture and Religion under Slavery", *Studies in the World History of Slavery, Abolition and Emancipation* 2, 1-24, 1997.

6 Behnaz A. Mirzai, *Slavery and Emancipation in Iran, 1800-1929*. University of Texas Press (basım aşamasında).

7 Ehud. R. Toledano (yay.haz.) *African Communities in Asia and the Mediterranean: Identities between Integration and Conflict* (Trenton: Africa World Press, 2012).

KÜLTÜREL MİRASI YORUMLAMAK: TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİNİN BİZANS ÇALIŞMALARINA KATKISI*

UFUK SERİN

Türkiye'de Bizans çalışmalarının gelişmesinde, desteklenmesinde ve bu dönemin kültürel mirasının korunabilmesinde arkeolojinin katkısını vurgulamayı amaçlayan bu çalışma iki temel varsayım üzerine kurgulanmaktadır: Birincisi, kültürel miras bilincinin yaygınlaştırılması geçmişin doğru anlaşılması, yorumlanması ve aktarılmasıyla mümkündür. İkincisi, Bizans dönemi, kültürel mirasının önyargısız korunabilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için, Anadolu'nun uygarlık geçmişinin ve ortak kültür mirasının bir parçası olarak yeniden yorumlanmalı ve sunulmalıdır.

Türkiye'de koruma yaklaşımlarına genel bir bakış, Bizans dönemi kültür mirasının bu çerçevedeki yerinin daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Türkiye'de kültürel mirasın korunması sürecinde bugüne değin çeşitli yaklaşımlar etkili olmuştur. Bunlar dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, çevrenin tarihin simgelerini aktarması yoluyla bireylere sağlıklı bir tarih bilinci kazandırılması ve böylece kültürel ve tarihi devamlılığın sağlanması üzerinde durmaktadır. İkincisi ise korumayı ulusal kimlik yaratmakta bir araç olarak görmektedir. Ancak, ulusallık ideolojisi genellikle bir ülkenin veya ulusun tüm tarihini kapsayacak nitelikte değildir ve dolayısıyla "seçici"dir. Bu durumda İlhan Tekeli'nin de belirttiği gibi "geçmişin korunması değil yeni ideolojiye uygun yeni geçmişler yaratılması" söz konusu olmaktadır.[1] Üçüncü yaklaşıma göre, tarihi değer tek başına koruma için bir ölçüt oluşturmamaktadır; korunması gereken kültür varlığı estetik, sanatsal, kültürel veya çevresel değerler de taşımalıdır. Kuşkusuz, bu yaklaşım çerçevesinde kültür varlıklarının hangi değer yargısına veya bakış açısına göre "değerli" kabul edilip edilemeyeceği son derece tartışmalıdır. Dördüncü yaklaşım ise korumayı kültürel turizm açısından ele alarak bir gelir kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Resim 1
Sivrihisar, Ermeni Kilisesi, onarımdan önceki genel görünüş, 2009.
Fotoğraf: Ufuk Serin

Tekeli'nin 1988 yılında özetlediği bu yaklaşımların, zaman zaman değişen öncelikler dışında geçtiğimiz yirmi beş yıllık süre boyunca önemli bir değişiklik göstermediği söylenebilir. Kültürel ve tarihi devamlılık sağlamayı amaçlayan ve daha geniş kapsamlı olarak nitelendirilebilecek

Resim 2
Sivrihisar, Ermeni Kilisesi, onarımdan sonra kuzey-batı ana cephe, 2016.

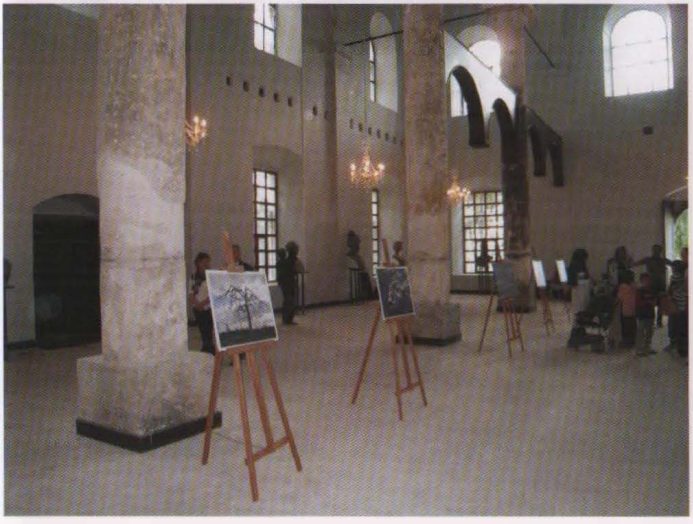
Fotoğraf: GizemYurdanur

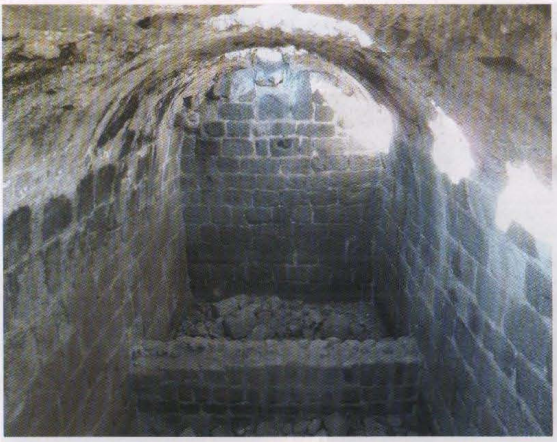
birinci yaklaşım bir ölçüde diğer üçünü de içermektedir. Ancak korumaya ayrılan kaynakların sınırlılığı kaçınılmaz olarak öncelikler sorununu ortaya çıkarmakta ve diğer yaklaşımlardan bir veya birkaçının ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerin değişen politikaları da köklü, yerleşik ve sürdürülebilir bir koruma anlayışının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde, başka birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de turizmin kültürel varlıkların korunması doğrultusunda teşvik edici rolü hızla artmaktadır. Buna rağmen, asıl önem verilmesi gereken turizm biçimi olan "kültürel turizm" kitle turizminde gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde henüz çok küçük bir rol oynamaktadır. Henry Cleere'nin de vurguladığı gibi,[2] kültürel miras yönetiminin kültürel kimlik oluşturma yönünde ideolojik, turizm söz konusu olduğunda ise ekonomik bir temele dayanıyor olması, Türkiye'deki güncel koruma anlayışını büyük ölçüde özetlemektedir.

Bizans dönemini ele aldığımızda ise, bu uygarlığın anlaşılmasını zorlaştıran ve kültürel mirasının korunmasını olumsuz yönde etkileyen daha özel faktörlerden söz edilebilir. Bunların bir kısmı yukarıda değinilen ikinci yaklaşım çerçevesinde, Bizans uygarlığının ulusallık ideolojisinin belirlediği geçmişin kapsamında yer almamasıyla doğrudan ilintilidir. Buna ek olarak, yapı türleri ve yapıların korunmuşluk durumu gibi dönüşüm ve yeniden kullanım sürecini etkileyen pratik nedenler de söz konusudur. Günümüze daha sağlam bir biçimde ulaşabilmiş ve dolayısıyla onarım için daha az kaynak ve çaba gerektiren yapılar doğal olarak öncelik kazanmaktadır. Bizans döneminden bugüne gelebilmiş yapıların büyük bir kısmını kilise ve manastır gibi dini yapıların oluşturuyor olması ise yeniden kullanım seçeneklerini azaltmaktadır. Özellikle kiliselerin yeniden kullanımı ideolojik ve pratik nedenlerle genellikle yine ibadet mekânı veya müzeye dönüşümle sınırlı kalmaktadır. Az sayıda da olsa bazı örnekler farklı kültürel amaçlar

Resim 3
Sivrihisar, Ermeni Kilisesi, onarımdan sonra sergi alanı olarak kullanılan iç mekân.

Fotoğraf: Gizem Yurdanur

Resim 4
Karaman-Binbirkilise, Madenşehri'nde bir sarnıcın kalıntıları.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

için de kullanılabilirken (Resim 1-3), bazı yapılar tamamen terk edilmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti ve kuşkusuz en önemli kentsel ve kültürel merkezi olan Konstantinopolis/İstanbul'u bir tarafa bırakırsak, Bizans döneminden bugüne kalan anıtsal, ancak dini nitelikli olmayan yapıların (kale, saray, hamam, sarnıç gibi) dini yapılara oranla azlığı, bir ölçüde bu dönemin genel özellikleriyle de yakından ilgilidir (Resim 4). Antik dönemden Ortaçağ'a geçiş süreci boyunca Helenistik ve Roma döneminin yapı ve kullanım türleri Geç Antik dönem boyunca sosyal, kültürel, dini ve ekonomik nedenlerle yavaş yavaş güncelliğini yitirmiş, Bizans dönemine ait konut dokusu da ancak kısıtlı olarak günümüze gelebilmiştir. Dini nitelikli olmayan yapılar arasında Bizans dönemi savunma mimarisinin en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen Ankara Kalesi'nden (Resim 5) ve Bergama'daki Orta ve Geç Bizans dönemi konut dokusundan mutlaka söz etmek gerekir.

Hem dini hem sivil yapılarıyla (kale, kilise, manastır, hamam, sarnıç, saray, konut, sokak ve meydan gibi) bir bütün olarak bugüne değin gelebilmiş bir Bizans kent dokusunun çok nadir örneklerinden biri, Yunanistan'ın Sparta kenti yakınlarındaki Mistras'tır. Burada "Despotlar Sarayı" olarak adlandırılan yapı grubunun önündeki açık alanın İtalya'nın Ortaçağ kentlerindeki *piazza*'larla karşılaştırılabilecek nitelikte bir "kent meydanı" şeklinde tasarlanmış olduğunu özellikle belirtmek gerekir.[3] Yalnızca yapı ve kullanım türlerinin zenginliğiyle değil, yapım teknikleri ve malzeme kültürüyle de döneminin (1262-1460) özelliklerini yansıtan ve UNESCO Dünya Kültür Miras Listesi kapsamında yer alan bu Paleolog kenti bir arkeolojik alan olarak oldukça iyi korunmuş durumdadır (Resim 6-7).

Resim 5
Ankara Kalesi, batı cephesi ve beşgen surlar, 7.-9. yüzyıl.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Türkiye'de Bizans döneminin yorumlanmasını ve benimsenmesini etkileyen tüm ideolojik ve pragmatik faktörlere bu yazının sınırları içerisinde değinebilmek kuşkusuz mümkün değildir. Ancak, geçmiş ve bugün arasındaki boşluğa odaklanarak, Bizans arkeolojisinin gelişmesini geciktiren ve Türk toplumunun bu dönemin malzeme kültürünü sahiplenmesini zorlaştıran bazı etkenlerden söz etmek olasıdır. Bu çerçevede, güncel kentsel mekân ve kullanımlarla bütünleşme olasılığı daha yüksek yapı veya yapı gruplarına göre (kiliselerin camiye veya müzeye çevrilmesi veya kültürel amaçlar için kullanılması gibi), görsel/anıtsal etkisi genellikle daha zayıf, yeniden kullanım olasılığı ise daha düşük ve dolayısıyla daha savunmasız kalan arkeolojik alanlar üzerinde öncelikle durmak gerekir.

Özellikle Helenistik ve Roma döneminin anıtsal nitelikli ve göreceli olarak da olsa genellikle daha iyi korunmuş yapılarıyla karşılaştırıldığında, arkeolojik alanlarda Geç Antik ve Bizans dönemi yapı kalıntılarının görsel etkisinin her zaman çok güçlü olmadığı söylenebilir (Resim 8-9). Bununla birlikte Alahan, Kanytelis, Karaman-Binbirkilise (Resim 10) veya Korykos gibi arkeolojik alanlardaki yapılar, Kilikya bölgesine özgü oldukça özenli taş işçiliğinin yanı sıra kırsal peyzaj üzerindeki dramatik konumlarıyla da izleyicide ilgi uyandırmaktadır (Resim 11-12).[4] Ancak,

Resim 6
Mistras (Yunanistan), fotoğrafın çekildiği sırada (2010) onarımda olan "Despotlar Sarayı" yapı grubu, önündeki meydan ve yakın çevresinden genel görünüş.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Neil A. Silberman'ın da belirttiği gibi, arkeolojik korumada temel amaç çok sayıda ziyaretçi çekerek turizm gelirini artırmak olduğundan, arkeolojik alanların sunumunda genellikle Akdeniz'deki birçok antik kenti tanımlayan "mermer sütunlar" veya "büyük ölçekli, anıtsal taş yapılar" vurgulanmaktadır (Resim 13-14).[5] Dolayısıyla Efes, Milet veya Bergama gibi antik kentlerdeki anıtsal yapıların ve mimari öğelerin (özgün konumlarında korunmuş olsun veya olmasın) genel izleyici ve ziyaretçi kitlelerine görsel olarak daha çekici gelmesi çok da şaşırtıcı değildir (Resim 15-16). Doğal olarak, yalnızca estetik değerlere göre şekillenen bu görsel "seçicilik" veya "dışlama" yalnızca Bizans dönemi yapıları için değil, anıtsal nitelikleriyle genellikle en görkemli yapı stokunu barındıran Helenistik ve Roma dönemi de dahil olmak üzere hangi uygarlığa veya kültüre ait olursa olsun anıtsal özelliklerini yitirmiş durumda bulunan tüm arkeolojik alanlar için geçerlidir. "Kırılganlık" ve görsel etki eksikliği özellikle kerpiç tuğla gibi daha az dayanıklı yapım teknikleri ve malzeme özellikleri nedeniyle günümüze genellikle ancak zemin seviyesinde ulaşabilen tarih öncesi arkeolojik alanlar için söz konusu olmaktadır (Resim 17).

Jean-Pierre Sodini, Bizans arkeolojisinin, tek başına ele alındığında yalnızca Bizans dönemine özgü olmamakla birlikte, bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu dönemin arkeolojisinin gelişmesini ve tanınmasını bir ölçüde de olsa geciktirmiş olan üç temel eksiklikten zarar gördüğünü belirtmektedir.[6] Bunlardan birincisi, tam olarak sanat tarihi ile tanımlanamayan "zemin" karmaşasında ortaya çıkan sorundur. En azından yakın geçmişe kadar genellikle değersiz ve kaba olarak nitelendirilen Bizans dönemine ait arkeolojik katmanlar ve malzeme, sadece --çoğu zaman Klasik dönemle tanımlanan– "Güzel"e ulaşma yolunda bir "kaldırım" görevi görmüştür. İkincisi, daha çok mimarı veya numismatik veriler üzerine odaklanan ve Bizans arkeolojisini yalnızca görsel veya dekoratif anlamda bir destek olarak gören tarih disipliniyle olan ilişkidir. Bir diğer ve belki en önemli sorun ise, yine temel olarak klasik arkeolojiyle tanımlanan "diğer arkeolojiler" ile bağlantılıdır. Arkeolojik alana çoğu zaman arazi veya kazı çalışması tamamlandıktan çok sonra çağrılan Bizans arkeoloğu uzun zaman klasik arkeologların "iddiasız meslektaşı" olarak kalmış ve görevi, yine en görkemli dönemi doğal olarak Bizans olmayacak şekilde tanımlanan antik kentin veya arkeolojik alanın "sonu" üzerine yalnızca bir veya iki bölümde toplanacak o "değersiz" malzemenin ince-

Resim 7
Mistras, Paleologlar dönemi kent dokusundan bir sokak detayı.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 8
Knidos, bir kilisenin kalıntıları (MS 5./6. yüzyıl).

Fotoğraf: Ufuk Serin.

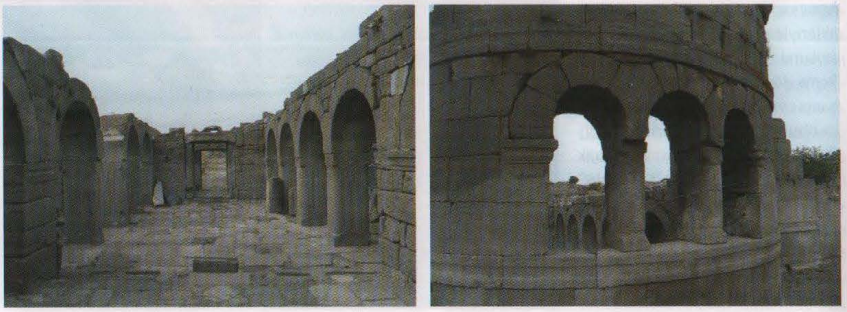
Resim 9
Kudüs, dini ve sembolik anlamı nedeniyle Hıristiyanlık açısından çok önemli bir yapı olmasına rağmen az sayıda ziyaretçi çeken Kathisma Kilisesi (MS 5. yüzyıl).

Fotoğraf: Ufuk Serin.

lenmesi ve yayınıyla kısıtlı kalmıştır. Sonuç olarak, kronolojik bakımdan genellikle arkeolojik alanlarda en üst katmanları oluşturan Geç Antik ve Bizans dönemi kalıntıları, daha değerli veya önemli görülen erken dönemlere ulaşmak amacıyla zaman zaman belgeleme bile yapılmaksızın ortadan kaldırılmıştır. Bu tür yaklaşımlar artık geçerliliğini yitirmiş veya yitirmekte olsa da,[7] tarihi veya arkeolojiyi yorumlarken neyin ön plana çıkarılmak istendiği ne yazık ki her zaman çok da tarafsız olmayan akademik bakış açısı veya politik zemin ile çok yakından ilintilidir.

Tüm bunlara rağmen, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları Bizans dönemine ait gerek kentsel gerekse kırsal yapı ve yerleşimlerin daha iyi tanımlanması ve anlaşılması açısından son derece önemlidir. Özellikle arkeolojik yüzey araştırması bir kazı alanının kapsayabileceğinden çok daha geniş bir alanı tarayarak tüm bir bölgenin sosyoekonomik örgütlenmesi ve kaynaklarına dair çok geniş bilgi sunabilmektedir (Resim 18). 1990'lardan itibaren ivme kazanan bölgesel yüzey araştırmaları, coğ-

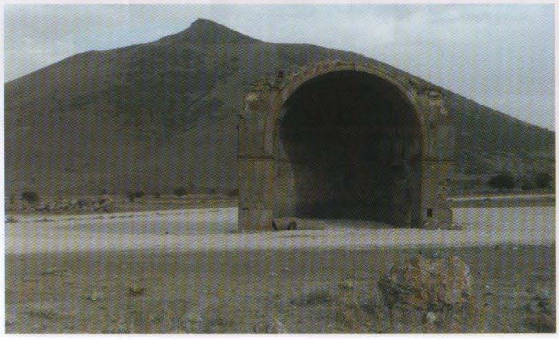

Resim 10
Karaman-Binbirkilise, Değle, bir kilisenin (no. 32) kalıntıları, orta neften ve apsisin dışından görünüş.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları Bizans dönemine ait gerek kentsel gerekse kırsal yapı ve yerleşimlerin daha iyi tanımlanması ve anlaşılması açısından son derece önemlidir. Özellikle arkeolojik yüzey araştırması bir kazı alanının kapsayabileceğinden çok daha geniş bir alanı tarayarak tüm bir bölgenin sosyoekonomik örgütlenmesi ve kaynaklarına dair çok geniş bilgi sunabilmektedir.

rafya, tarihsel topografya, yerleşim biçimleri, kırsal ekonomi, arazi ve üretim örgütlenmesi gibi konulara ışık tutmuş ve Doğu Akdeniz genelinde kırsal yerleşimler üzerine çarpıcı veriler ortaya koymuştur. Bizans devletinin merkezi yapısı, tarıma dayalı ekonomisi ve nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal nitelikli olduğu göz önüne alınırsa bu veriler daha da önem kazanmaktadır.[8] Özellikle Yunanistan, Ege Adaları, Suriye, Yakındoğu ve Anadolu'nun bazı bölgeleri yakın geçmişte çok sayıda arkeolojik yüzey araştırmasının odak noktası olmuştur.[9] Anadolu'daki belli başlı antik kentlerdeki kapsamlı ve köklü arkeolojik kazı ve araştırmalar hızla bölgesel yüzey araştırmalarını da kapsamı altına almaya başlamıştır.[10] Doğu Akdeniz'de yerleşim biçimlerinin çeşitliliğinin, zenginliğinin ve "esnekliği"nin ortaya çıkarılması ve uzun dönemli kentsel/kırsal değişim modellerinin tanımlanması, arkeolojik yüzey araştırmalarının Bizans çalışmalarına şüphesiz en önemli katkısıdır. Ancak burada geniş kapsamlı, uzun vadeli, sistematik, disiplinlerarası nitelikler taşıyan ve ortaya koyduğu veri ve sonuçların geçerliliği uluslararası ortamlarda tartışılmış ve kabul görmüş çalışmaların önemine özellikle değinmek gerekir. Nitekim bu niteliklere sahip yüzey araştırmaları, Bizans dönemi yerleşim modellerinin sadece "kentsel" veya "kırsal" ya da "kent", "kasaba" veya "köy" gibi alışılagelmiş analitik kategorilerin çok ötesinde biçimlenen ticari, dini, askeri veya savunma amaçlı veya bu kullanım türlerinden birkaçının aynı yerleşim biriminde toplandığı (örneğin, 7. yüzyıldan sonra surlarla çevrili tepelik bir alan içine çekilen ufak piskoposluk merkezleri gibi hem dini hem savunma amaçlı yerleşimler) bir çeşitlilik ve hiyerarşik

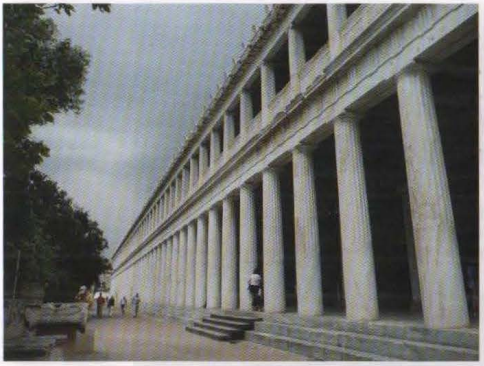
Resim 11
Karaman-Binbirkilise, Madenşehri, bir kilisenin (no. 7) kalıntıları.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 12
Karaman-Binbirkilise, Madenşehri, bir kilisenin (no. 10) kalıntıları.

Fotoğraf: Ufuk Serin

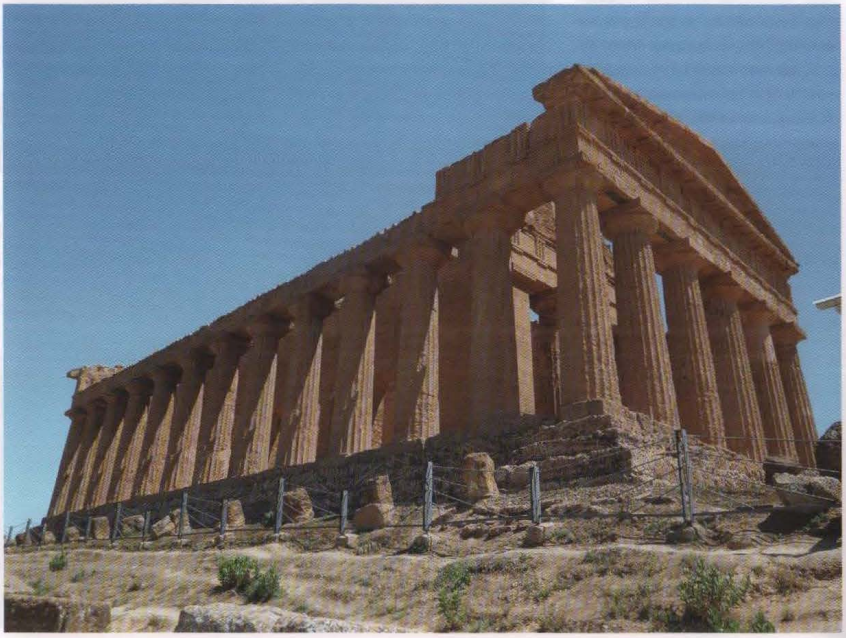

Resim 13
Atina, agora, Attalos Stoa'sı, dış ve iç görünüş.

Fotoğraf: UfukSerin

dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Geleneksel bir kategori altında toplanamayacak derecede farklı ve değişken nitelikleri bünyesinde toplayan "kentsel" ve "kırsal" arasındaki bu "melez" yerleşim birimlerine Yunanistan, Bulgaristan, Anadolu ve Suriye gibi geçmişte Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan birçok bölgede rastlanmaktadır."

Arkeolojik yüzey araştırmaları hızla yaygınlaşmakta ve önemli veri ve sonuçlar ortaya koymakla birlikte, özellikle Bizans Ortaçağlarına ağırlık veren yüzey araştırmaları sayıca henüz oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu döneme odaklanan kapsamlı yüzey araştırmalarına iyi bir örnek, Yunanistan'ın Doğu Makedonya bölgesinde yapılan Strymon Deltası projesidir.[12] Geç Antik Çağ'dan Orta ve Geç Bizans dönemlerine uzanan zaman süresince yerleşim birimlerinde devamlılık (veya süreksizlik) sorunsalı ve Ortaçağ yerleşimlerinde *polis*'ten *kastron*'a geçiş süreci gibi tartışmalı konuları aydınlatmayı amaçlayan bu disiplinlerarası proje, yine bu doğrultuda Osmanlı dönemi kaynaklarının araştırılmasına da ağırlık vererek, daha geç dönemlerin arkeolojik ve özellikle yazılı kaynaklarının Bizans dönemi yerleşim modellerine ışık tutabilmek açısından ne kadar yararlı olabileceğini de kanıtlamıştır. Ancak, bunun gibi sayılı örnekler dışında, Orta ve Geç Bizans dönemlerine ait arkeolojik malzeme genellikle ya klasik arkeoloji odaklı çalışmaların içerisinde kısaca ve genel hatlarıyla ya da "çok dönemli" yüzey araştırmaları kapsamında Geç Antik dönemle birlikte veya çok daha genel olarak "Roma'dan Ortaçağ ve

Resim 14
Agrigento (Sicilya), "Tapınaklar Vadisi", Concordia Tapınağı.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Resim 15
Berlin, Pergamonmuseum, "Bergama Altarı".

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Modern Zamanlara" gibi başlıklar altında ele alınmaktadır.[13] Geçmiş çevrelerin ve yerleşim modellerinin çok dönemli ve uzun vadeli bir yaklaşımla değerlendirilmesinin önemi tartışılamaz. Ancak, bu uzun ve zorlayıcı süreç içerisinde geçmişin tüm dönemlerinin veya kültürlerinin her zaman aynı kapsamlılık ve aynı tarafsızlıkla ele alınması ve vurgulanması da ne yazık ki her zaman olası değildir. Ayrıca, Bizans arkeolojisinin, Batı'daki karşılığı ve güçlü rakibi olan Ortaçağ arkeolojisine eşdeğer olacak şekilde güçlenmesi ve ön plana çıkarılması, Bizans yerleşimleri ve malzeme kültürünün daha tanımlanabilir bir çerçeveye yerleştirilebilmesi açısından son derece önemlidir.[14] Bu tanımlanabilirlik aynı zamanda geçmişin doğru aktarılabilmesi için de bir ön koşul oluşturmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken bir başka konu, arkeolojik yorumun, tarihin hangi dönemi söz konusu olursa olsun, sadece akademik bir topluluğa yönelik olmaktan çok, daha geniş halk kitlelerine hitap edebilecek şekilde paylaşılması gerekliliğidir. Paulette M. McManus'un da ifade ettiği gibi, "geçmişin (bilgiye dayalı) anlamına entelektüel ulaşım ve insan yaşamının çeşitliliği arkeolojinin halk için yorumlanmasındaki esastır."[15] Malzeme kültürünün ve dolayısıyla kültürel mirasın korunabilmesi, geçmişi incelemeye ve anlamaya yönelik o uzun ve karmaşık sürecin (arkeolojik kazı, yüzey araştırması veya başka hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın) en önemli amaç ve beklentilerinden biridir. Dolayısıyla, arkeolojik yorumun toplumun farklı kesimlerini içeren geniş halk kitleleriyle gerek doğrudan arkeolojik alanda, gerekse farklı kanallarla (okul eğitimi, edebiyat, kurgu, müzeler, medya, bilgi teknolojileri, bilimsel anlatımlar, konferans sunumları vb.) paylaşılabilmesi bu amaç doğrultusunda büyük önem taşımaktadır (Resim 19-20).

Kuşkusuz, geçmişin yorumlanması ve sunumu ve hatta "yorum" kelimesinin anlam(lar)ı bu makalenin kapsamında ele alınamayacak derecede geniş ve çok yönlüdür. Kısaca değinmek gerekirse, Freeman Tilden'ın yaygın olarak kabul görmüş ve sık-

Resim 16
Berlin, Pergamonmuseum, Milet Pazar Kapısı.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 17
Çatalhöyük, kent dokusunu gösteren duvar resminin ortaya çıkarıldığı kesimden arkeolojik kalıntılar.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

ça atıfta bulunulan tanımına göre yorum, "sadece gerçeklere dayalı bilgiyi aktarmaktan öte, nesnelerin özgün kullanımı ve birinci elden deneyim ve açıklayıcı araçlar yoluyla anlam ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan eğitimsel bir etkinliktir".[16] Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yorum "bir gerçeğin ifadesinin arkasında yatan daha büyük bir gerçeğin meydana çıkarılmasıdır. |Yorumcul göz önünde olanın ötesindeki bir başka gerçeğe veya bir gerçeğin ötesindeki daha önemli bir gerçeğe ulaşır". Tilden ayrıca, "tanımlanan veya sergileneni izleyicinin kişiliği veya deneyimiyle bir şekilde ilişkilendirmeyen yorumun verimsiz kalacağını" da belirtmektedir.

Bu çerçeveden yola çıkarsak, kültürel mirası yorumlamak onun anlam ve öneminin (toplumun çeşitli kesimlerinin ihtiyacına göre) ortaya çıkarılması demektir. Geçmişin aktarılış biçimleri, bireylerin geçmişe anlam yükleyebilmesi açısından temel önem taşımaktadır. Kültürel miras alanlarında toplumun farklı kesimlerince tanımlanan değerler, bu alanlara yüklenen farklı anlam ve niteliklerle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim, toplumun bireyleri kendileri için bir anlam ifade eden kültürel mirasın korunmasında daha olumlu, etkin ve katılımcı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Bu nedenle, bir kültürel miras alanının veya geçmişin belirli bir döneminin değerlerinin daha geniş kullanıcı ve izleyici kitleleri için anlaşılabilir kılınması, bunların benimsenmesi ve korunması açısından son derece önemlidir.

Toplumun kendini geçmişle tanımlayabilmesi, tarihin güncel politik eğilimler ve çağdaş toplumla olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Çeşitli araştırmacıların da dile getirdiği gibi, kimlik kavramı veya başka bir deyişle kendini bir yer/mekân, gelenek veya inançla özdeşleştirebilmek, geçmişe yönelik tavır ve yaklaşımların şekillenmesinde temel oluşturmaktadır. Resmi okul müfredatlarının bir parçası olan veya politik olarak vurgulanan yakın dönem milli tarih veya ortak bir dinle bağlantılı kültürel mirası toplum daha kolay sahiplenebilmektedir (Resim 21-22).[17] Buna karşılık, geçmişin daha az bilinen ve toplumun güncel sosyokültürel yapısıyla bağdaşmayan dönemlerinin anlaşılması ve benimsenmesi yalnızca daha zor olmakla kalmayıp, geçmişin bu dönemleri toplumun bireyleri için genellikle bir anlam ifade etmemektedir. Bu bilgi ve anlam eksikliği ise kaçınılmaz olarak tarihin taraflı veya yanlış yorumlanmasına ve geçmişin bazı dönemlerinin kültürel mirasının ihmal edilmesine neden olmaktadır (Resim 23).[18] Türkiye özelinde düşünürsek, daha yakın bir geçmişe ait olan ve günümüz

Resim 18
Karya, Mandalya Körfezi Arkeolojik Yüzey Araştırması Alanı.

Mandalya Arkeolojik Yüzey Araştırması Arşivi.

toplumunun sosyal, kültürel ve dini yapısıyla daha kolay özdeşleşebilen "Türk-İslam" dönemi kültür mirasının toplum tarafından daha kolay benimsendiği ve –her ne kadar bu sahiplenme koruma için tek başına yeterli olmasa da– bir ölçüde de olsa daha iyi korunabildiği söylenebilir. Selçuklu ve Osmanlı dönemi yapı ve eserleriyle karşılaştırıldığında, Bizans dönemi kültür mirasının günlük hayat ve geleneklerle örtüşmesi doğal olarak daha zordur.

Resim 19 Cesarea Maritima (İsrail), ziyaretçilerin kullanıcı da olacağı şekilde tasarlanmış "yaşayan" bir arkeolojik alan.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Bu arada geçmişin yorumlanması sürecinin tamamen tarafsız ve değer yargısından uzak olamayacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Yorum, Michael Shanks ve Ian Hodder'ın vurguladığı gibi "bilinen ve bilinmeyen arasında algılanan bir boşluk ve anlamı keşfetme isteğidir. Bilinmezlik yorum sürecinin hem başında hem de sonundadır". Bu nedenle yorum "bir bilinmezlikten anlam ve ihtimal üretirken, kaçınılmaz olarak yargı ve seçim" içerir.[19] Böylece, yorum geçmişi farklı grupların ihtiyaçları doğrultusunda anlamaya yönelik, sürekli, aktif, yaratıcı ve sorgulayıcı bir süreç olarak nitelendirilebilir. Doğal olarak, belirli bir konunun aynı amaç doğrultusunda da olsa farklı biçimlerde yorumlanması kesinlikle olasıdır. Burada önemli olan, bilimsel yorumu ideolojiden uzak tutmak ve bir varsayımdan yola çıkarak tartışmasız gerçekler üretmemektir.

Bu çerçevede arkeoloji geçmişi iletmekte çok güçlü bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.[20] Öncelikle, geçmişi inceleyen bilim dalları arasında arkeoloji "fiziksel"dir; başka bir deyişle birinci elden fiziksel kanıt ortaya koymaktadır. Görsel ve dokunulabilir niteliği nedeniyle arkeoloji, geçmişi deneyimlemek ve anlamak açısından geniş ve zengin bir perspektif sunmaktadır.[21] Fiziksel ve görsel araçların, doğru kullandıkları ve anlaşılabilir bir biçimde sundukları sürece, geçmişi aktarmakta geniş halk kitleleri üzerinde kelimelerden çok daha etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Günümüz toplumunun geçmiş Bizans uygarlığıyla kültürel, dinsel veya dilsel bağlarının olmadığı Türkiye ve Yakındoğu gibi Doğu Akdeniz'in bazı bölgelerinde, Bizans dönemine ait kültürel mirasın, örneğin Yunanistan ve Balkanlar'la karşılaştırıldığında daha savunmasız kaldığını kabul etmek gerekir. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen ve Euromed Heritage III Programı kapsamında 2005-2008 yılları arasında yürütülen Bizans-Erken İslam Projesi (BYZelS), Doğu Akdeniz'de proje ortağı ülkelerde (Filistin, Güney Kıbrıs, İsrail,

Resim 20 Evora (Portekiz), Dünya Kültür Miras Listesi'ndeki bir kentte arkeolojinin ilkokul öğrencilerine aktarımı.

Fotoğraf: UfukSerin.

Resim 21 Masada (İsrail): Ölüdeniz'e bakan yüksek ve kayalık bir tepede konumlanan ve Roma döneminde Musevi tarihinin en dramatik olaylarından birine sahne olması nedeniyle İsrail devleti için temsili bir simge haline gelmiş bu arkeolojik alan, arkeolojik yorumun ulusal efsaneler yaratmaktaki rolünü en iyi gösteren örneklerden biridir.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Türkiye ve Yunanistan) Bizans'a atfedilen anlam ve niteliklerin anlaşılması ve bu dönemin kültür mirasının yönetilmesine ilişkin sorunların (ve olanakların) ortaya konmasına yönelik olarak bir yönetim metodolojisi ve stratejisi geliştirilmesine odaklanmıştır.[22] Söz konusu ülkelerden çeşitli kurum ve üniversitelerin katılımıyla yönetilen BYZelS Projesi çerçevesinde politik anlaşmazlıklarla dolu bir bölgede "ortak kültürel miras" kavramı etrafında birleşilerek, kültürel miras bilincinin yaygınlaştırılması doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, bu proje kapsamında proje ortağı ülkelerde ortak kültürel mirasın korunması ve yönetimi için "en iyi uygulamalar" (*best practice*) rehberi de geliştirilmiştir.[23]

Yukarıda değinilen bu karmaşık konuların kapsamlı olarak incelenmesi bu yazı için öngörülmüş sınırlar içerisinde olası değildir. Kısaca özetlemek gerekirse, BYZelS projesinin geliştirdiği önerilerin yanı sıra, özellikle ülkemizde Bizans'ı yeniden yorumlamak ve anlamak için Michael Shanks ve Christopher Tilley tarafından tanımlanan "dört aşamalı arkeolojik yorum" çok geçerli bir başlangıç noktası oluşturabilir:[24] 1. Geçmiş ve bugün arasındaki ilişkiyi anlamak; 2. Farklı anlam çerçeveleri içeren yabancı kültürleri (burada Bizans'ı) anlamak; 3. Sosyal, kültürel ve politik değerleri ve inanış biçimlerinin bir parçası olunan çağdaş toplumu anlamak; 4. Bugün için geçmişten anlam çıkaran çağdaş arkeoloji disiplinini anlamak. Bu yorumlama sürecinde yer alan arkeolog ve tarihçi, toplumun bireyleri için başka şekilde doğrudan "ulaşılabilir" olmayan bir geçmişi yeniden inşa ederek onu "okunabilir" kılmalı veya başka bir deyişle geçmişten anlam üretmelidir. Bu da ancak sorgulayıcı bir bakış açısıyla farklı disiplinleri ve farklı bilgi kaynaklarını birleştiren dengeli bir metodolojik yaklaşımla mümkün olabilir.

Bizans İmparatorluğu, on asırdan uzun bir süre boyunca (330-1453) Anadolu'nun kültür ve uygarlık geçmişinin bir parçası olmanın ötesinde, bu topraklarda uzun bir süre Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları ile eşzamanlı olarak hüküm sürmüş ve bu birliktelik yalnızca anlaşmazlıklara değil, gerek mimarlık ve sanata, gerekse günlük hayat ve alışkanlıklara yansıyan kültürel ve sosyal yakınlaşmalara da yol açmıştır.[25] Bu yönleriyle de anlaşılması ve yorumlanması gereken bu ortak geçmiş henüz tam olarak kültürler arası olumlu etkileşim kapsamında detaylı olarak incelenmemiştir. Eğer geçmiş tarihçi ve arkeologlar tarafından etkin bir biçimde yorumlanmaz ve sunulamazsa, tarihin başka bilim dalları veya çeşitli medya kanalları tarafından yanlış yorumlanması veya aktarılması ve geçmişin belirli dönemleri ile ilgili önyargıların oluşması kaçınılmazdır. Geçmişle ilgili en güncel veri ve bilgiye sahip olan arkeolog ve tarihçiler, eğitim ve koruma uzmanlarıyla çe-

Resim 22 İsrail hükümeti tarafından bastırılan özel Masada madalyonunun ön ve arka yüzü.

Y. Yadin, *Masada. Herod's Fortress and the Zealots' Last Stand* (Bnei Brak: Steimatzky, 2000 [1966]).

şitli aşamalarda birlikte çalışarak bu tür yanlış yorum ve önyargıların en aza indirgenmesinde öncülük etmelidir.[26] Arkeolojik sunumların önemiyle ilgili olarak Stephanie Moser, arkeolojik bulguların nasıl aktarıldığını ve sunulduğunu anlamanın arkeologların sorumluluğu olduğunu, çünkü bu bilim dalının çalışmalarını aktarmak için kullanılan biçim ve araçların geçmiş ve arkeoloji üzerine edindiğimiz fikirler üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Farklı disiplinlerin uzmanları (müze küratörleri, tasarımcılar, film yapımcıları, edebiyatçılar, popüler bilim yazarları vb.) arkeolog ve tarihçilerin ortaya koyduğu veri ve yorumları kendi anlatım biçimleriyle sunarken, anlam oluşturma sürecini kaçınılmaz olarak kendi yorum ve katkılarıyla da şekillendirmektedir.[27] Gerek eğitim alanında gerekse mesleki düzeyde çokdisiplinli ve çoğulcu bir yaklaşım, toplumun bireylerini geçmişin sadece kendi kültürlerinin ifadesi veya kanıtı olmadığını ve "diğer" geçmişlere de sahip çıkmaları gerektiğini anlamaya teşvik edecektir. Nitekim, Robert MacKenzie ve Peter Stone'un da vurguladığı gibi "tüm geçmişleri içeren bir geçmişi sunmak, sorgulayıcı bilincin kazandırılması ve kaynak malzemedeki önyargının farkındalığı açısından temel önem taşımaktadır".[28] Tüm geçmişleri içeren bu ortak geçmişi sahiplenmek, korumak ve gelecek nesillere aktarmak tüm toplumun ortak sorumluluğudur.

Resim 23
Ankara, St. Clement Kilisesi'nin kalıntıları.

U. Serin, "Bizans Ankara'sı ve Kaybolan Bir Kültür Mirası: "St. Clement"Kilisesi", *METU Journal of the Faculty of Architecture* 31/2 (2014), 65-92.

UFUK SERİN
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

* Bu makaledeki bazı fikir ve yorumlar yazar tarafından farklı vurgularla farklı kapsamlarda ele alınmıştır: U. Serin, "Byzantium-Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey", *Byzantium Early Islam, Cultural Heritage Management: Shared Experience beyond Boundaries* (Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage, 2008), s. 209-239; U. Serin, "Türkiye'de Bizans Dönemi Kültür Varlıklarının Yorum, Sunum ve Korunması Üzerine Bazı Gözlemler", *Emire Madran Anı Kitabı* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2017) (yayın aşamasında). Makaledeki doğrudan alıntıların tümü yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir

1 İ. Tekeli, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler", *Mimarlık* 88/2 (1988): 57-58.

2 H. Cleere, "Introduction: The Rationale of Archaeological Heritage Management", *Archaeological Heritage Management in the Modern World* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1989), s. 10.

3 Ch. Bouras, "Aspects of the Byzantine City, Eighth Fifteenth Centuries", *The economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century, c. 2* (Washington, D.C.:Dumbarton Oaks, 2002), s. 513.

4 Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki çok sayıda Bizans dönemi yapı ve yerleşimlerinde olduğu gibi, Killikya bölgesindeki Bizans dönemi yerleşimlerinin de Türk okuru tarafından tanınmasında Prof. Dr. Semavi Eyice'nin çalışmalarının büyük katkısı vardır. Örneğin bkz. Semavi Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler* (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971).

5 N.A. Silberman, "Promised Lands and Chosen Peoples: the Politics and Poetics of Archaeological Narrative", *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 259.

6 J.P. Sodini, "La contribution de l'archéologie à la connaissance du monde byzantin (IVe-VIIe siècles)", *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993): 139. Benzer bir görüş için: M.L. Rautman, "Archaeology and Byzantine Studies", *Byzantinische Forschungen* 15 (1990): 137-165. Bizans arkeolojisinin sorunlarıyla ilgili olarak ayrıca bkz. E.F. Athanassopoulos, "Historical Archaeology of Medieval Mediterranean Landscapes", *Mediterranean Archaeological Landscapes: Current Issues* (Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2004), s. 82-83; E.F. Athanassopoulos, "Medieval Archaeology in Greece: A Historical Overview", *Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece. Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory* (Ashgate: Aldershot, 2008), s. 17-22; J. Crow, "Archaeology", *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 47. Genel olarak arkeolojik kazıların başarısız kalabildiği bazı konular için: O. Brandt, "The Archaeological Record. Problems of Interpretation", *A Companion to Late Antiquity* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2009), s. 157; J.F. Cherry, "Frogs Round the Pond: Perspectives in Current Archaeological Survey Projects", *Archaeological Survey in the Mediterranean Area* (Oxford: Archaeopress, 1983), s. 383-385; J.F. Cherry, "Regional Survey in the Aegean: The "New Wave" (and After)", *Beyond the Site. Regional Studies in the Aegean Area* (Lanham, New York, Londra: University Press of America, 1994), s. 104.

7 Yakın geçmişte Türkiye'de Bizans dönemine odaklanan ve sayıca artmakta olan çalışmalar arasında İstanbul'daki Küçükyalı Arkeolojik Park Projesi veya sanat tarihi ağırlıklı bazı çalışmalar örnek verilebilir: A. Ricci, "Kent Arkeolojisi, İstanbul: Küçükyalı ArkeoPark'ı. Archeologia urbana ad Istanbul: il Küçükyalı ArkeoPark", *Arkeoloji ve Sanat* 139; *Türkiye ve İtalya Arkeolojik Ufuklar/Turchia e Italia. Orizzonti Archeologici* (2012): 203-216; A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* (İzmir: Ege Üniversitesi, 2012), s. 404-413 (Anaia/Kadıkalesi); E. Akyürek, "Andriake Geç Antik Çağ'da Myra'nın Limanı", *Toplumsal Tarih* 246 (2014): 52-57. Kapadokya bölgesi de gerek yerli gerek yabancı araşırmacıların tarih, arkeoloji veya sanat tarihi ağırlıklı çalışmaları için odak noktası oluşturmaktadır. Bu bölgedeki çok sayıda araştırma ve değer kazandırma projesi arasından yalnızca

birkaç örnek vermek gerekirse: M. Andaloro, "Kapadokya Kaya Kiliselerinin Tanınması, Korunması ve Kiliselere Değer Kazandırılması Projesi. Per la conoscenza, la conservazione e la valorizzazione delle chiese rupestri in Cappadocia", *Arkeoloji ve Sanat* 139: *Türkiye ve İtalya Arkeolojik Uluklar/Turchia e Italia. Orizzonti Archeologici* (2012): 165-177; E. Cooper, M. Decker, *Life and Society in Byzantine Cappadocia* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: New York: Palgrave Macmillan, 2012); C. Jolivet-Lévy, N. Lemaigre Demesnil, *La Cappadoce: un siècle après G. de Jerphanion* (Paris: Geuthner, 2015); R. Ousterhout, *A Byzantine Settlement in Cappadocia* (Washington D.C: Dumbarton Oaks, 2005); M.S. Pekak, "Christian Art of Cappadocia from the Middle Ages to the 20th Century", *Common Cultural Heritage: Developing Local Awareness Concerning the Architectural Heritage Left from the Exchange of Populations in Turkey and Greece* (İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı (LMV)/The Foundation of Lausanne Treaty Emigrants, 2005), s. 29-34; M.S. Pekak, "Kapadokya Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar Öneriler", *METU Journal of the Faculty of Architecture* 26/2 (2009): 249-277.

8 Bizans İmparatorluğu'nda kırsal hayat ve ekonomi üzerine kaynaklar oldukça kapsamlıdır Birkaç örnek vermek gerekirse: W. Bowden, L. Lavan, C. Machado(eds.), *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004); M. Kaplan, "Les villageois aux premiers siècles byzantins (VIe-Xe siècles): une société homogène", *Byzantinoslavica* 43 (1982): 202-217; M. Kaplan, "L'économie paysanne dans l'Empire byzantine du Ve au Xe siècle", *Klio* 68 (1986): 198-232; M. Kaplan, *Les hommes et la terre a Byzance du VIe au XIe siècle. Propriété et exploitation du sol* (Paris: Publications de la Sorbonne, 1992); M. Kaplan, "Le village byzantin: Naissance d'une communauté chrétienne", *Villages et Villageois au Moyen Âge* (Paris: Publications de la Sorbonne, 1992), s. 15-25; M. Kaplan, *Byzance. Villes et campagnes* (Paris: Picard, 2006); S. Kingsley, M. Decker (eds.), *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity. Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford-29th May, 1999* (Oxford: Oxbow, 2011); A.E. Laiou, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire: A Social and Demographic Study* (Princeton, N.J: Princeton University Pres, 1977); A.E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century* (Washington, D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002); A.E. Laiou, C. Morrisson, *The Byzantine Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); J. Lefort, "Rural Economy and Social Relations in the Countryside", *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993): 101-113; J. Lefort, *Société rurale et histoire du paysage à Byzance* (Paris: Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, 2006); J. Lefort, C. Morrison, J.P. Sodini (ed.), *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle* (Paris: Lethielleux, 2005); P. Lemerle *The Agrarian History of Byzantium from the Origins to the Twelfth Century. The Sources and the Problems* (Galway: Galway University Pres, 1979); E. Malamut, G. Sidéris, *Le monde byzantin: Économie et société (milieu VIIIe siècle-1204)* (Paris: Belin, 2006).

9 Bu bölgelerle ilgili kapsamlı kaynakça için: A. Chavarria, T. Lewit, "A Bibliographic Essay", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 44-48; M. Decker, "Frontier Settlement and Economy in the Byzantine East", *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007): 217-266; M. Decker (ed.), *The Cambridge Handbook to Byzantine Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press) (yayın aşamasında); U. Serin, "Survey Archaeology as a Source of Data: Principles and Practice", *The Cambridge Handbook to Byzantine Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press) (yayın aşamasında). Anadolu'daki yüzey araştırmaları ve bölgesel çalışmalardan bazı örnekler verilebilir: Karya: H. Lochmann, "Risultati di una survey condotta nella penisola di Kazıklı", *Iasos e la Caria. Nuovi studi e ricerche (La Parola del Passato, 60/2-6)* (Naples: Macchiaroli Editore, 2005), s. 332-356; H. Lohmann, *Ein Survey bei Kazıklı (Muğla)* (Möhnesee: Bibliopolis, 2005), s. 51-82. 89-93, V. Ruggieri, *Il golfo di Keramos: dal tardo antico al medioevo bizantino* (Soveria Mannelli: Rubbettino, 2003); V. Ruggieri, *La Caria bizantina: topografia, archeologia ed arte (Mylasa, Stratonikeia, Barcylia, Myndus, Halicarnassus)* (Soveria Mannelli: Rubbettino, 2005), Mandalya (Güllük) Körfezi: E. La Rocca (ed.), *Sinus Iasius I, Il territorio di Iasos: ricognizioni archeologiche 1988-89, Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa* Serie III, 23/3-4 (Pisa, 1993): 847-998; R. Pierobon Benoit (ed.), *Iasos e la Caria. Nuovi studi e ricerche (La Parola del Passato, 60/2-6)* (Naples: Macchiaroli Editore, 2005); R. Pierobon Benoit, "Il territorio di Iasos: nuove ricerche (2006-2008)", *Labraunda and Karia, Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda Stockholm, November 20-21, 2008* (Boreas 32) (Uppsala, 2011), s. 389-423; R. Pierobon Benoit, "Il Golfo di Mandalya: risultati delle ricognizioni e nuove prospettive", *Arkeoloji ve Sanat* 139: *Türkiye ve İtalya Arkeolojik Uluklar/Turchia e Italia. Orizzonti Archeologici* (2012): 119-127; U. Serin, *Early Christian and Byzantine Churches at Iasos in Caria: An Architectural Survey* (Città del Vaticano: PIAC, 2004); U. Serin, "Karya'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *METU Journal of the Faculty of Architecture* 30/1 (2013): 191-211; U. Serin, "Late Antique and Byzantine Monuments, Sites and Settlements in the Gulf of Mandalya in the light of Recent Archaeological Evidence", *Atti del XVI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana Roma 22-28 settembre 'Costantino e i Costantinidi: l'innovazione costantiniana, le sue radici e i suoi sviluppi'* (Città del Vaticano: PIAC, 2016), s. 1821-1841. Orta Anadolu: D. Baird, "Settlement Expansion on the Konya Plain, Anatolia: 5th-7th Centuries AD", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 219-246; K. Belke, "Das byzantinische Dorf in Zentralanatolien", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle* (Paris: Lethielleux, 2005), s. 425-435. Kilikya ve Isauria: R.E. Blanton, *Hellenistic, Roman and Byzantine Settlement Patterns of the Coast Lands of Western Rough Cilicia* (Oxford: Archaeopress, 2000); F. Hild, H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, TIB 4* (Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990), G. Varinlioğlu, "Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria", *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007): 287-317, G. Varinlioğlu, "Trades, Crafts, and Agricultural Production in Town and Countryside in Southeastern Isauria", *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity* (Ann Arbor: Kelsey Museum of Archaeology, 2011), s. 173-187. Lakya: K. Asano, *The Island of St Nicholas. Excavation and Survey of the Gemiler Island Area, Lycia, Turkey* (Osaka: Osaka University Press, 2010); C. Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age", *Dumbarton Oaks Papers* 48 (1994): 1-52; P. Grossmann, H.G. Severin, *Frühchristliche und byzantinische Bauten im südöstlichen Lykien. Ergebnisse zweier Surveys (Istanbuler Forschungen 46)* (Tübingen: E. Wasmuth, 2003), R.M. Harrison, *Mountain and Plain. From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003); Ege bölgesi genelinde: K. Lambrinides, N. Spencer, *The Madra River Delta: Regional Studies on the Aegean Coast of Turkey I. Environment, Society, and Community Life from Prehistory to the Present* (Londra: British Institute at Ankara, 2007). Paphlagonia: R. Mathews, C. Glatz (eds.), *At Empire's Edge: Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey* (Londra: British Institute at Ankara, 2009). Güneydoğu Anadolu: J. Moore, *Tille Höyük I. The Medieval Period* (Londra: British Institute of Archeology at Ankara, 1998); S. Redford, G.J. Stein, N.F. Miller, D.C. Hodges, *The Archaeology of the Frontier in the Medieval Near East: Excavations at Grittille, Turkey* (Philadelphia: University of Pennsylvania Museum Publications, 1998). Bunlara daha başka birçok örnek ve kaynak eklenebilir. Anadolu'da yapılan tüm arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarına ait raporlar *Kazı ve Araştırma Sonuçları Toplantısı* kapsamında yayımlanmaktadır. Ayrıca Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Projesi de Türkiye'de arkeolojik mirasın belgelenmesi açısından çok önemli bir veri tabanı sunmaktadır: www.tayproject.org

10 Aphrodisias: Ch. Ratté, P.D. De Staebler, "Survey Evidence for Late Antique Settlement in the Region around Aphrodisias", *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity* (Ann Arbor, Kelsey Museum of Archaeology, 2011), s. 123-136; Ch. Ratte, P.D. De Staebler (eds.), *The Aphrodisias Regional Survey* (Darmstadt: Verlag Philipp Von Zabern, 2012); Sagalassos: H. Vanhaverbeke, M. Waelkens, *The Chora of Sagalassos: The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times* (Turnhout: Brepols, 2003); H. Vanhaverbeke, F. Martens, M. Waelkens, J. Poblome, "Late Antiquity in the Territory of Sagalassos", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 247-279; H. Vanhaverbeke, F. Martens, M. Waelkens, "Another View on Late Antiquity: Sagalassos (SW Anatolia), Its Suburbium and Its Countryside in Late Antiquity", *The Transition to Late Antiquity on the Danube and Beyond* (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 611-648; H. Vanhaverbeke, A.K. Vionis, J. Poblome, M. Waelkens, "What Happened after the Seventh Century? A Different Perspective on Post-Roman Rural Anatolia", *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia* (Leiden: Nederlands Instituut Voor het Nabije Oosten, 2009), s. 177-190; J. Poblome (ed.), *Exempli gratia. Sagalassos, Man: Waelkens and Interdisciplinary Archaeology* (Leuven: Leuven University Press, 2013); ayrıca bkz. S. Mitchell, "The Settlement of Pisidia in Late Antiquity and the Byzantine Period. Methodological Problems", *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mittelmeerraumes* (Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000), s. 139-152, Sinop: Doonan, *Sinop Landscapes: Exploring Connection in a Black Sea Hinterland* (Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2004). Genel olarak Ortaçağ'da Anadolu'nun kırsal bölgelerinin arkeolojisi için: T. Vorderstrasse, J. Roodenberg (eds.), *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia* (Leiden: Nederlands Instituut Voor het Nabije Oosten, 2009).

11 A. Dunn, "The Problem of the Early Byzantine Villages in Eastern and Northern Macedonia", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle* (Paris: Lethielleux, 2005), s. 267-278. Yunanistan'ın çeşitli bölgelerindeki "melez" nitelikli Ortaçağ yerleşimleri için: S. Bommeljé, "Three Forts in a Sea of Mountains: The Lidoriki District and Medieval History of Aetolia", *Medieval and Post Medieval Greece: The Corfu Papers* (Oxford: Archaeopress, 2009), s. 3-4; F. Lang, "A Method for the Activity Analysis of Medieval Sites: From the Stratike Surface Survey Project, Acarnania (Western Greece)",

Medieval and Post Medieval Greece,... s. 157-165; J. Rosser, "Dark Age Settlements in Grevena (Southwestern Macedonia)", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle*, s. 279-286; M. Veikou, "Rural Towns and In-Between or Third Spaces. Settlement Patterns in Byzantine Epirus (7th-9th Centuries) from an Interdisciplinary Approach", *Archeologia Medievale* 36 (2009): 43-54; M. Veikou, "Urban or Rural? Theoretical Remarks on the Settlement Patterns in Byzantine Epirus (7th-11th Centuries)", *Byzantinische Zeitschrift* 103 (2010): 171-193; M. Veikou, *Byzantine Epirus. A Topography of Transformation. Settlements of the Seventh-Twelfth Centuries in Southern Epirus and Aetoloacarnania, Greece* (Leiden, Boston: Brill, 2012). Bulgaristan: R. Rašev, V. Dinčev, B. Borissov, "Le village byzantine sur le territoire de la Bulgarie contemporaine", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle*, s. 351-362. Anadolu: K. Belke, "Das byzantinische Dorf in Zentralanatolien", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle*, s. 425-435; F. Trombley, "Town and territorium in Late Roman Anatolia (late 5th to early 7th c.)", *Recent Research in Late Antique Urbanism* (Portsmouth: Journal of Roman Archaeology, 2001), s. 221. Suriye: P.L. Gatier, "Les villages du Proche-Orient protobyzantin: nouvelles perspectives (1994-2004)". *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle*, s. 101-119; M.O. Rousset, C. Duvette, "L'élevage dans la steppe à l'époque byzantine: indices archéologiques", *Les villages dans l'Empire byzantin IVe-IXe siècle*, s. 488-491.

12 A. Dunn, "The Byzantine Topography of Southeastern Macedonia: A Contribution", *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986* (Selanik, 1990), s. 307-332; A. Dunn, "From *Polis* to *Kastron* in Southern Macedonia: Amphipolis, Khrysopolis, and the Strymon Delta", *Castrum* 5. *Archéologie des espaces agraires méditerranéens au Moyen Âge Actes du colloque de Murcie (Espagne) tenu du 8 au 12 mai 1992* (Madrid, Roma, Murcia: Casa de Velazquez, École française de Rome, Ayuntamiento de Murcia, 1999), s. 399-413; A. Dunn, "Continuity and Change in the Macedonian Countryside", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 535-586; A. Dunn, "Byzantine and Ottoman Maritime Traffic in the Estuary of the Strymon. Between Environment, State, and Market", *Medieval and Post Medieval Greece. The Corfu Papers* (Oxford: Archaeopress, 2009), s. 15-34; URL: www.birmingham.ac.uk/research/activity/homgs/research/projects/strymon-survey.aspx Yakın geçmişte Türkiye'de bu döneme odaklanan bazı çalışmalar için: A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (ed.), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu (İstanbul, 25-28 Haziran, 2007). On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim. Bildiriler* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2010), s. 232-323.

13 T.E. Gregory, "The Byzantine Problem", *The Sydney Cyprus Survey Project. Social Approaches to Regional Archaeological Survey* (Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California, 2003), s. 283-284; T.E. Gregory, "Ceramics, Metadata, and Expectations: The Problems of Synthetic Interpretation of Survey Data for Medieval Greece", *Medieval and Post Medieval Greece. The Corfu Papers* (Oxford: Archaeopress, 2009), s. 79; M.L. Rautman, "Archaeology and Byzantine Studies", *Byzantinische Forschungen* 15 (1990): 148.

14 T.E. Gregory, "Ceramics, Metadata, and Expectations: The Problems of Synthetic Interpretation of Survey Data for Medieval Greece", s. 84; G.D.R. Sanders, "Problems in Interpreting Rural and Urban Settlements in Southern Greece, AD 365-700", *Landscapes of Change: Rural Evolutions in Late Antiquity and the Early Middle Ages* (Aldershot: Ashgate, 2004), s. 164. Ayrıca bkz. J.F. Cherry, "Regional Survey in the Aegean: The 'New Wave' (and After)", *Beyond the Site. Regional Studies in the Aegean Area* (Lanham, New York, Londra: University Press of America, 1994), s. 102.

15 P.M. McManus (ed.), *Archaeological Displays and the Public: Museology and Interpretation* (Londra: University of London, 1996).

16 F. Tilden, *Interpreting Our Heritage* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1977 [1957]), s. 8-9. Ayrıca bkz. C.M. Hall, S. McArthur (eds.), *Integrated Heritage Management. Principles and Practice* (Londra: The Stationery Office, 1998), bölüm 8, tablo 8.1.

17 H. Cleere, "Introduction: The Rationale of Archaeological Heritage Management", *Archaeological Heritage Management in the Modern World* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1989), s. 6; L. Doughty, A. Orbaşlı, "Visitor Management and Interpretation at Prehistoric Sites", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 43-56 2007; A. Orbaşlı, "Encouraging 'Cultural Identity' in Planning for the Presentation and Promotion of Cultural Heritage Sites", *La gestione del patrimonio culturale. Cultural Heritage Management* (Atti del VI Colloquio Internazionale Accessibilità ai beni culturali e ambientali, Cesena 4-8 Dicembre 2002) (Roma, 2002), s. 72. Ayrıca bkz. Rowlands, "The Politics of Identity in Archaeology", *Social Construction of the Past. Representation as Power* (Londra, New York: Routledge, 1994), s. 130.

18 G. Grimwade, B. Carter, "Managing Small Heritage Sites with Interpretation and Community Involvement", *International Journal of Heritage Studies* 6/1 (2000): 44; K. Kasvikis, N. Vella, L. Doughty, "National Curricula and the Politics of Archaeology", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 138; U. Serin, "Byzantium-Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey", *Byzantium Early Islam Cultural Heritage Management: Shared Experience beyond Boundaries* (Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage, 2008), s. 214-215.

19 M. Shanks, I. Hodder, "Processual, Postprocessual and Interpretative Archaeologies", *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past* (Londra, New York: Routledge, 1995), s. 6-7; M. Shanks, C. Tilley, *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 108-109.

20 Arkeolojinin, eğitim, kültürel kimlik, milliyetçilik ve koruma politikaları ile olan ilişkisi sıkça bilimsel tartışma konusu olmuştur. Bu konudaki kaynaklar da oldukça kapsamlıdır. Birkaç örnek verilebilir: P. Gathercole, D. Lowenthal (eds.), *The Politics of the Past* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990); P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology: the Construction of European Communities* (Londra, New York: Routledge, 1996); P. Kohl, C. Fawcett (eds.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); L. Meskell (ed.), *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East* (Londra, New York: Routledge, 1998); S. Shennan (ed.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1989); N.A. Silberman, *Between Past and Present: Archaeology, Ideology, and Nationalism in the Modern Middle East* (New York: H. Holt, 1989); N.A. Silberman, "From Masada to Little Bighorn. The Role of Archaeological Site Interpretation in the Shaping of National Myths", *Conservation and Management of Archaeological Sites* 3 (1999): 9-15; P. Stone, R. MacKenzie (eds.), *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990). Türkiye özelinde ise: M. Özdoğan, "Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim Süreci", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyet'inin 75. Yılına Toplu bir Bakış. Uluslararası Kongresi, I. Siyaset-Kültür-Uluslararası İlişkiler* (10-12 Aralık 1998 Ankara) (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999), s. 193-204; M. Özdoğan, *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011); M. Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006).

21 M. Díaz-Andreu, T. Champion (eds.), *Nationalism and Archaeology in Europe* (Londra: UCL Press, 1996), s. 20; R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 5.

22 Euromed Heritage III: Byzantium Early Islam (BYZelS): Project N ME8/AIDOC/2000/2095-13 CRIS 2003/076-566. Bu projenin sonuçları için: P. Atzaka, C. Papakyriakou, A. Pliota (eds.), *Byzantium Early Islam. Cultural Heritage Management: Shared Experience beyond Boundaries* (Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage, 2008); U. Serin, "Byzantium-Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey", *Byzantium Early Islam...*, s. 209-239.

23 V. Konirdos, P. Mercouris, "The Byzantium-Early Islam Project: Theory and Practice of Heritage Management in a Region of Conflicts", *Byzantium Early Islam...*, s. 41-45; P. Mercouris, "Best Practices for Cultural Heritage in the MEDA Countries of Cyprus, Israel, the Palestinian National Authority and Turkey: A Summary", *Byzantium Early Islam...*, s. 67-89.

24 M. Shanks, C. Tilley, *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 108; M. Shanks, I. Hodder, "Processual, Postprocessual and Interpretative Archaeologies", *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past* (Londra, New York: Routledge, 1995), s. 10.

25 Hıristiyanlık ve İslam arasındaki ilişki ve Osmanlı döneminde Anadolu'da farklı kültürlerin inanç ve geleneklerinin harmanlanması konusunda: F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (Oxford: Clarendon Pres, 1929), s. 63-97; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, Los Angeles: Londra: University of California Press, 1971). Ayrıca bkz. İ. Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* (İstanbul: Timaş, 2006).

26 L. Doughty, A. Orbaşlı, "Visitor Management and Interpretation at Prehistoric Sites", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 44; R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 3.

27 S. Moser, "Archaeological Representation: The Visual Conventions for Constructing Knowledge about the Past", *Archaeological Theory Today* (Cambridge: Polity, 2001), s. 263-264. Görsel kültürün anlam oluşturma sürecindeki rolü için: N. Mirzoeff, "What is Visual Culture?", *Visual Culture Reader* (Londra, New York: Routledge, 1998), s. 5-6; I. Rogoff, "Studying Visual Culture", *Visual Culture Reader* (Londra, New York: Routledge, 1998), s. 15.

28 R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 5.

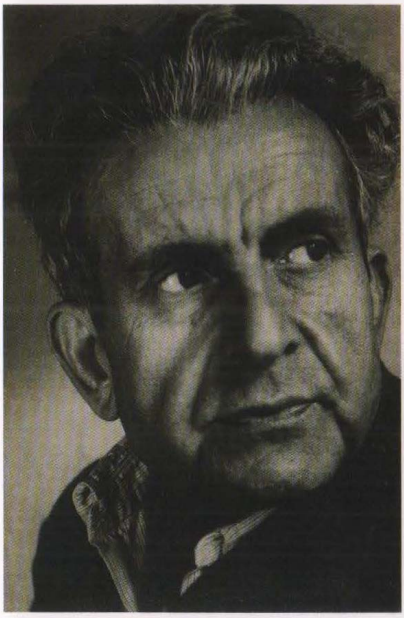
AKADEMİ DIŞINDA KALMIŞ BİR TARİH HOCASI: DR. MEHMET SELAHATTİN TANSEL

YUNUS PUSTU

Cumhuriyet döneminde tarihçilik alanında önemli bir yeri olan Selahattin Tansel'in hayatı henüz gereği gibi kaleme alınmış değildir. Tansel, eserleri meşhur, ismi maruf, ancak hayatı çok fazla bilinmeyen bir eğitimci, akademisyen ve Milli Eğitim Bakanlığı yöneticisidir.

AİLESİ, DOĞUMU, EVLİLİĞİ VE VEFATI

İlk –ve çok bilinmeyen– adı Mehmet olan Selahattin Tansel, rumî 12 Ağustos 1324 (25 Ağustos 1908) tarihinde Kocaeli iline bağlı Gebze ilçesinin Mudarlı köyünde dünyaya geldi.[1] Ailesinin kökeni Trabzon'un Of ilçesine dayanır. Babası, medrese tahsili görmüş, aynı zamanda müftülük yapmış olan Oflu Zeynelabidin Efendi'dir. Padişahın huzur derslerinin "mukarrir" ve "muhataplar"ından olması nedeniyle Zeynelabidin Efendi'ye dönemin padişahı[2] tarafından Gebze bölgesinde bir miktar arazi tahsis edilmiş, bu sayede ailenin yeni ikamet yeri de burası olmuştu.[3]

Mehmet Selahattin Tansel (25 Ağustos 1908-5 Mart 1980).

Fotoğraf: Selahattin Tansel'in kızı Selver Şebgü Tansel'den temin edilmiştir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye nüfus tezkeresinde milliyetinin Türk olduğu kaydedilen Tansel'in annesi Server Hanım'dır.[4] Zeynelabidin Efendi iki evlilik yapmış, Server Hanım'dan dört ve diğer eşinden de dört olmak üzere toplam sekiz çocuk sahibi olmuştu. Server Hanım'dan doğan çocukların en küçüğü olan Selahattin Tansel'in iki ablası ve bir ağabeyi vardır. Zeynelabidin Efendi'nin diğer eşi ve ondan doğan çocukları hakkında ise bir malumata sahip değiliz.[5]

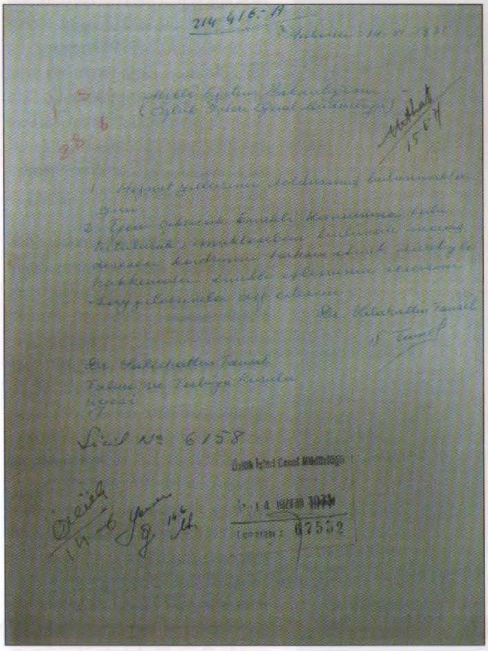
Mehmet Selahattin Tansel 9 Temmuz 1937 tarihinde, kendisi gibi Mudarlı nüfusuna kayıtlı olan Cahide Hanım (d. 1 Temmuz 1914) ile evlendi.[6] Cahide Hanım dönemin şartlarına göre kültürlü bir hanımefendi olup Ankara'da bulunan İsmet Paşa Kız Enstitüsü mezunlarındandı.[7] Bu evlilikten Ahmet Büke (d. 26 Eylül 1939), Hüseyin Aydın (d. 29 Mayıs 1945), Burak (d. 18 Eylül 1953) isimli üç erkek ve Selver Şebgün (d. 27 Haziran 1955) adında bir kız çocuk dünyaya geldi. Eşi 10 Temmuz 2003 tarihinde 89 yaşında vefat eden Tansel'in[8] çocuklarının üçü halen hayattadır. 70'li yılların önde gelen bestekârlarından ve ses sanatçılarından olan ortanca oğul Aydın Tansel ise 2016 yılı Nisan ayı başında Bodrum'da vefat etti ve Bodrum Gümüşlük Mezarlığı'na defnedildi.[9]

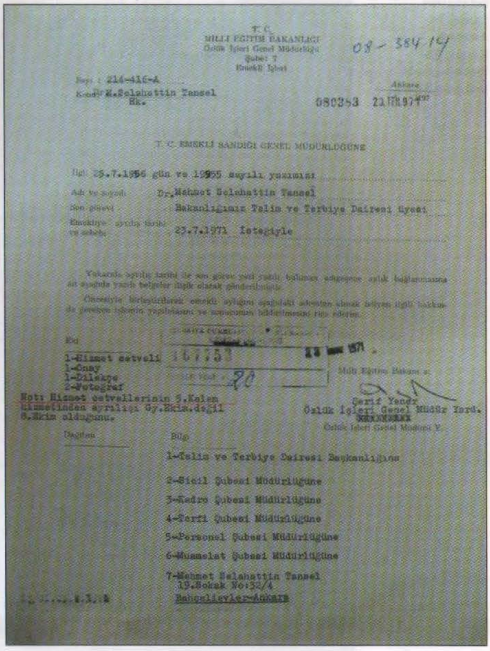
Meslek hayatına ayırdığımız bölümde ayrıntılı olarak sıralayacağımız memuriyetlerini tamamlayıp 23 Temmuz 1971 tarihinde 41 yıllık hizmet süresini doldurarak emekliye ayrılan Selahattin Tansel, dokuz yıllık bir emeklilik hayatının ardından 5 Mart 1980 tarihinde 72 yaşında vefat etti.[10]

Tarihî vesikalar üzerine çalışmak, eski güzel yazılarla uğraşmak ve bahçe işleriyle meşgul olmaktan hoşlanan[11] Tansel'in vefatı, kızının verdiği bilgiye göre üçüncü kez geçirdiği enfarktüs neticesinde olmuştur.[12] Sağlığında Ankara'nın Bahçelievler semtinde ikamet eden[13] yazarın kabri de Ankara Karşıyaka Mezarlığı'ndadır.[14]

TAHSİLİ

İlköğrenimini 1922 yılında Gebze İlkokulu'nda tamamlayan Mehmet Selahattin Tansel, 1929 yılında İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun oldu. 1931 yılında İstanbul

Selahattin Tansel, 41 yıl 8 ay 3 gün süren hizmet hayatının ardından MEB Özlük İşleri Genel Müdürlüğü'ne ilettiği dilekçeyle, 23 Temmuz 1971'de emekliliğe hak kazandı.

Darülfünunu'ndan ehliyetname almaya hak kazandı. Yükseköğrenimini sürdürdüğü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1941-42 öğretim döneminde,[15] bir yandan devlet memuriyetinde görevliyken mezun oldu.[16] Yine aynı üniversitenin Tarih Enstitüsü'nde girdiği doktora programını başarıyla tamamlayarak 16 Haziran 1945 tarihinde doktor unvanını aldı.[17] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden 1941-42 öğretim yılında mezun olması ve 1945 yılında da doktorasını tamamlaması, yüksek lisans öğrenimi görmeden doğruca doktoraya başladığı kanısını kuvvetlendirmektedir.[18]

1944-45 ders yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden ikisi Tarih Enstitüsü, biri Sümer Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, biri de Antropoloji Enstitüsü'nden olmak üzere dört kişi doktora programını başarıyla tamamlayarak doktor unvanıyla mezun olmaya hak kazanmıştı. Tarihçi Mustafa Akdağ (1913-73) ile aynı yıl mezun olan Selahattin Tansel'in tez konusu "Türk Kaynaklarına Göre Osmanlı-Leh Münasebetleri" idi. Başarılı ve orijinal bir çalışmanın ortaya koyulduğu bu tez hakkında, danışmanı Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın müspet raporu şu şekildeydi:

> ...Salahâttin Tansel, Osmanlı siyasî tarihinin en önemli meselelerinden birini ele almakta ve bunu başlıca Türk kaynaklarına dayanarak başlangıçtan 1768 yılına kadar incelemektedir. Başvekâlet Arşiv Dairesi'nde bulunan oldukça kalabalık sayıda orijinal vesikalarla Osmanlı-Leh münasebetleri hakkında bizce şimdiye kadar bilinmeyen veya pek az bilinen bir takım esaslı meseleleri aydınlatmaktadır. Hususiyle 1764-68 yılları arasındaki olaylar, tezde hemen hemen tamamiyle orijinal bir şekil ve izah bulmaktadır. Problemlerin vazediliş tarzında ve izahında ve netice çıkarılmasında başarı gösterilmiştir. Mübhem kalan bazı noktalar da vardır; fakat Türk kaynaklarına göre bunların halli mümkün olmadığından ve esasen tezin Avrupa kaynaklarından faydalanmış olmak iddiası da bulunmadığından, büyük ve esaslı bir kusur sayılmaz kanaatindeyim.
>
> Genel olarak tez devamlı, esaslı ve ciddî bir çalışmanın mahsulüdür. Büyük emekler ve gayretler sarf edildiği hemen her sahifesinde sezilmektedir. Arşiv vesikalarından başka Osmanlı-Leh münasebetleriyle ilgili yazma ve basma eserlerden, bugünün şartları içinde mümkün olduğu nisbette faydalanılmış ve gerçekten verimli sonuçlar da çıkarılmıştır.[19]

MESLEK HAYATI

Selahattin Tansel'in meslek hayatıyla ilgili bilgiler Emekli Sandığı Arşivi'nde gördüğümüz dosyasında yer alan hizmet cetveline dayanmaktadır. Dosyadaki kayıtlara göre Tansel, çalışma hayatına 28 Kasım 1929 tarihinde 1500 lira maaşla, Gebze Merkez Mektebi muallimliği vazifesiyle (28 Kasım 1929-28 Kasım 1931) başlamıştı. Bu sırada henüz 21 yaşındaydı. Üç yıl kadar buradaki görevini sürdürdükten sonra sırasıyla Yozgat Orta Mektep

Selahattin Tansel'in, Ankara Karşıyaka Mezarlığı'nda bulunan kabri.

(9 Aralık 1931-31 Ağustos 1933), Yozgat Lisesi (1 Eylül 1933-Ekim 1936), Merzifon Orta Okulu (13 Ekim 1936-27 Eylül 1937), Ankara I. Orta Okulu (29 Eylül 1937-24 Kasım 1941), Ankara IV. Orta Okulu (4 Kasım 1941-23 Aralık 1943) ve Ankara Atatürk Lisesi'nde (23 Aralık 1943-1 Haziran 1947) tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı.[20]

2 Haziran 1947 tarihinde 6000 lira maaşla Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'nde şube müdürlüğü görevine atanan Tansel, 20 Haziran 1956'ya kadar bu görevde kaldı. Dokuz yıllık bir idarecilikten sonra 20 Haziran 1956 tarihinde tekrar öğretmenlik vazifesine döndü ve 3 Mayıs 1958 tarihine kadar Ankara İlköğretim Okulu'nda bu vazifeyi tarih öğretmeni olarak devam ettirdi. Ardından beş yıl Talim ve Terbiye Dairesi üyeliği (3 Mayıs 1958-14 Ağustos 1963) vazifesini yürüttü ve 14 Ağustos 1963-29 Eylül 1967 tarihleri arasındaki dönemde Gazi Eğitim Enstitüsü'nde tarih öğretmenliği yaptı.[21] Aynı zamanda Harp Okulu'nda siyasi tarih dersleri verdi;[22] yine memuriyeti esnasında çeşitli eğitim konuları üzerinde inceleme ve araştırmalarda bulunmak üzere 1955 yılında Bağdat'ta ve 1958 yılında Amerika'da faaliyetler yürüttü.[23]

29 Eylül 1967 günü yeniden Talim ve Terbiye Dairesi üyesi olarak görev yapmaya başlayan Tansel, kendi is-

Selahattin Tansel'in kitap ve makaleleri

Kitaplar

93 Seferi-1877 Harbinin Sebepleri (Ankara: Doğuş Matbaası, 1943).

Siyasal Tarih Notları (İstanbul: Harp Okulu, 1949).

27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960).

Yüz Fıkra Yüz Tarih (Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik, Yeni Matbaa, 1950). (Diğer basımlar: Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1963; Ankara: Türkiye Matbaası,1963)

Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922. (Ankara: Vakıf Bankası Kültür Yayınları, 1965).

Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı (İstanbul, 1965).

Yavuz Sultan Selim, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969). (2016 yılında eser TürkTarih Kurumu tarafından da yayımlanmıştır)

Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri (İstanbul, 1971) (1999 ve 2014 yıllarında eser Türk Tarih Kurumu tarafından da yayımlanmıştır).

Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, 4 cilt (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973).

Makaleler

"Osmanlı Prusya Münasebetleri Hakkında", *Belleten* 10/38 (1946): 271-292.

"Osmanlı-Leh Münasebetleri 1764-1768", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1946): 69-84.

"1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 8/4 (1950): 477-536.

"Silâhşor'un Feth-name-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/2 (17) (1958): 430-454.

"Silâhşor'un Feth-name-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/3 (18) (1961): 430-454.

"Atatürk", *Atatürk'ü Anarken* (10-17 Kasım 1960) (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1960), s. 14-16.

"Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalaalar", *Belleten* 27/106 (1963): 185-236.

"Malazgirt Savaşı Hakkında", *Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971), s. 13-26.

"Istıklal ve Istiklal Savaşı," *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), s. 272-279.

teğiyle 14 Haziran 1971 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürlüğü'ne ilettiği dilekçeyle, 41 yıl 8 ay 3 gün süren hizmet hayatının ardından 23 Temmuz 1971 günü emekliliğe hak kazandı. "Genel idari hizmetler" sınıfından emekli olan Tansel'in o esnada memuriyet kadro derecesi 1, kademesi ise 4'tü.[24]

Selahattin Tansel memuriyeti sırasında 2-10 Aralık 1946 ve 18-23 Mart 1957 tarihlerinde toplanan III. ve VI. Milli Eğitim Şurası toplantılarına ortaöğretim şube müdürü (1946) ve Talim ve Terbiye Kurulu üyesi (1957) sıfatıyla katılmıştı; bahsi geçen III. Eğitim Şurası'nda, Aile ve İş Birliği Komisyonu üyeleri arasında da yer almaktaydı.[25]

Tansel'in yabancı isimli yerleşim yerlerinin adlarının Türkçeleştirilmesi için oluşturulan çalışma grubuna dâhil edildiğini de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir kararnameden anlıyoruz. Belgenin içeriğinde mesai saatleri dışında ve ücretli olarak bu işle görevlendirilen bir grubun bulunduğu; grupta görev yapan Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun (1902-1977) emekliye ayrıldığı ve bu sebeple o sıralarda Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden olan tarih doktoru Selahattin Tansel'in 7 Aralık 1968 tarihinden itibaren bunun için görevlendirildiği zikredilmektedir.[26]

İLMİ YÖNÜ

Babası Zeynelabidin Efendi'nin müftülük yaptığı ve padişahın huzur derslerine katıldığı göz önünde bulundurulursa, Tansel'in ilme müsait bir ortamda dünyaya geldiğini düşünmek pek tabiidir. İleriki dönemlerde ortaya koyduğu çalışmalardan da iyi bir zekâya sahip olduğu, Osmanlı Türkçesine vâkıf olduğu bellidir. Bunun yanında ailesinin verdiği bilgiye göre ileri derecede Arapça bilmekteydi, Farsça ve İngilizceye de hâkim durumdaydı.[27]

Selahattin Tansel, Osmanlı devletinin yükseliş dönemine ait eserler telif etmenin yanında Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yılları hakkında da eserler kaleme aldı. Ayrıca çeşitli tarihlerde Türkiye'nin bilim hayatında önemli bir rol oynayan *Belleten* ve *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* gibi bilimsel dergilerde makaleleri yayımlandı.[28]

YUNUS PUSTU
TÜRK TARİH KURUMU UZMAN YARDIMCISI
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Bu arşivde bulunan evrakta Selahattin Tansel'in rumî 12 Ağustos 1324 tarihinde doğduğu açık olarak görülmektedir. Bu ise miladî 25 Ağustos 1908 tarihine denk düşmektedir. Ancak Emekli Sandığı'ndan edindiğimiz diğer belgelerde Tansel'in rumî doğum tarihi birkaç yerde 12 Ağustos 1908 şeklinde miladiye çevrilmiştir. Bu durum tarih çevirmelerde zaman zaman rastlanan karışıklıklardan kaynaklanıyor olsa gerektir.

2 Bu bilgi M. Selahattin Tansel'in ailesi tarafından aktarılmıştır. Zeynelabidin Efendi'nin huzur derslerine katıldığı dönemde 27 Nisan 1909-3 Temmuz 1918 arasında Mehmed Reşad ve 4 Temmuz 1918-1 Kasım 1922 arasında Mehmed Vahideddin hükûm sürer. Aradaki tahsis edenin hangi padişah olduğu tespit edilememiştir.

3 Şebgün ve Burak Tansel'in bu yönde verdiği sözlü bilgiyi. Ebu'l-Ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* isimli eseri de desteklemektedir. Burada yer alan bilgiye göre 1331 yılından beri Oflu Zeynelâbidin Efendi isimli bir mukarrir huzur derslerine katılmıştır. Eserde yer alan bilgilere göre Zeynelabidin Efendi 1331-1341 yılları arasında derslere mukarrir ve muhatap (bir istisna olmak üzere 1335 yılında sadece muhatap) olarak katılmıştır. Bkz. Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), s. 158, 568, 571, 574, 577, 581, 585, 588, 591, 595, 599, 504. Zeynelabidin Efendi'nin en küçük oğlu olan Selahattin Tansel'in doğum tarihi yukarıda da belirtildiği gibi 1908 yılıdır. Babasının huzur derslerine ilk katılım yılı ise belirtilen eserde 1915'tir. Şu durumda Zeynelabidin Efendi derslere katılım döneminden yaklaşık yedi sene önce Mudarlı'ya gelmiş olabilir mi? Bu soru sebebiyle, Tansel'in Mudarlı'da doğmamış olsa bile nüfusa burada doğmuş gibi kaydedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

4 ESA, Selahattin Tansel Dosyası

5 Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre.

6 ESA, Selahattin Tansel Dosyası.

7 Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre. Bugün Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi adını taşıyan okul, Ankara Adliyesi'nin karşısında yer almaktadır.

8 ESA, Selahattin Tansel Dosyası. 1937 yılında Cahide Hanım'la evlendiği hakkında ayrıca bkz. Afşin Oktay-Kemal Bağlum, "Tansel, Selahattin", *Biyografiler Ansiklopedisi* 1959 (Ankara, 1959), s. 260; Afşin Oktay, "Tansel, Selahattin", *Who's Who in Turkey* 1960 (Ankara, 1960), s. 158.

9 "Aydın Tansel son yolculuğuna uğurlandı", *Hürriyet*, 4 Nisan 2016, http://www.hurriyet.com.tr/aydin-tansel-son-yolculuguna-ugurlandi-40018031 (erişim tarihi: 29 Aralık 2016).

10 ESA, Selahattin Tansel Dosyası.

11 Oktay-Bağlum, agm, s. 260; Oktay, agm, s. 158.

12 Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre.

13 ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Oktay-Bağlum, agm, s. 260; Oktay, agm, s. 158.

14 Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre.

15 Oktay-Bağlum, agm, s. 260; Afşin Oktay, agm, s. 158. 1929 yılında İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun olduğu bilgisi geç tarihli ansiklopedik çalışmalarda da tekrarlanmaktadır: Bkz. İhsan Işık, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, c. 8, s. 3422.

16 ESA, Selahattin Tansel Dosyası.

17 "Doktoralılar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1946): 9-11.

18 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin tarihi ve teşkilatı ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Azmi Süslü. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 355, 1986), s. 76.

19 "Doktoralılar", s. 9-11.

20 ESA, Selahattin Tansel Dosyası.

21 ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Selahattin Tansel'in Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğine naklen ve asaleten atandığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kayıtlarına da girmiştir. Bkz. BCA, 030/11/1/270/14/12. Niyazi Altunya'nın *Gazi Eğitim Enstitüsü* isimli kitabında Sosyal Bilgiler Bölümü'nde 1930-1980 yılları arasında görev yapan öğretmenler tablo halinde sıralanırken Selahattin Tansel'in de ismi zikredilmektedir. Bahsi geçen tabloda yer aldığına göre Selahattin Tansel 1945-1970 yılları arasında Gazi Enstitüsü'nde ders verenler arasındadır. Bkz. Niyazi Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü: Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2006), s. 404.

22 Bu bilgi Emekli Sandığı arşivindeki hizmet cetvelinde yer almamaktadır. Dipnotu verilen kaynak bu konuda esastır. Bkz. Oktay-Bağlum, agm, s. 260. Kızı Selver Şebgün Tansel'in verdiği bilgi de bu konuda ansiklopedinin verdiği bilgiyle uyuşmaktadır.

23 Selver Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre.

24 ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Selahattin Tansel'in Talim ve Terbiye Dairesi üyesi olduğu dönemde bu daireye başkan vekilliği de yaptığı *Tutanak Dergisi*'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, c. 62, 1. Birleşim, 01.11.1970, s. 20.

25 Üçüncü Milli Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, (Ankara: s. xxiv, xxxvi. 10, 58; Sait Dinç, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihimizde III. Milli Eğitim Şûrası ve Uygulamaları (2-10 Aralık 1946)", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, s. 38; Sait Dinç, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihimizde VI. Milli Eğitim Şûrası ve Uygulamaları (18-23 Mart 1957)". Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, s. 35.

26 BCA, 030/18/01/02/228/90/15.

27 Kızı Selver Şebgün Tansel'in verdiği bilgiye göre.

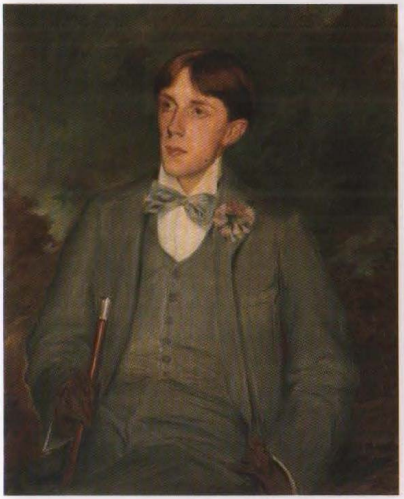
28 *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde o yıllarda makalesi olan belli başlı araştırmacıların arasında şu isimler yer almaktadır: Mustafa Akdağ, Necatı Akder, Ekrem Akurgal, Şinasi Altundağ, Necla Aytür, Ünal Aytür, Bekir Sıtkı Baykal, Niyazi Berkes, Emin Bilgiç, Necdet Bingöl, Perihan Naili Boratav, Orhan Burian, Saadet Çağatay, W. Eberhard, Nusret Hızır, Halil İnalcık, Reşat Izbırak, Zeynep Korkmaz, Mehmet Altay Köymen, Akdes Nimet Kurat, Bahaeddin Ögel, Muhaddere N. Özerdim, Melâhat Özgü, Tahsin Özgüç, Faruk Sümer, Muzaffer Şeny ürek, Selahattin Tansel, Mehmet Tuğrul, Osman Turan, Şerafettin Turan, Mübahat Türker, Ahmet Edip Uysal, Kemal Edip Ünsal (Kürkçüoğlu). Bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9 (İstanbul, 1994), s. 295-296.

AUBREY BEARDSLEY'İN TUHAF MASAL KAHRAMANLARI

BAHAR GÜRSEL

19. yüzyıl sonu Britanya sanatının grotesk illüstratör ve yazarı olarak bilinen ve kısacık hayatına çok sayıda eser sığdırmış olan Aubrey Beardsley, aynı dönemde etkisini hissettirmeye başlayan Art Nouveau akımının da en önemli ve tartışmalı isimlerinden biri oldu. Viktorya dönemi İngiltere'sinin toplum ve değerlerini çizimleri yoluyla acımasızca eleştiren sanatçı, dönemin gözde masal kahramanlarının birkaçını da kendine has üslubuyla sorguladı ve değiştirdi.

Endüstri Devrimi'nin ve kapitalizmin olanca hızıyla gelişimi, 19. yüzyıl süresince, insanların daha önce hiç aşina olmadığı ve bu yüzden bazen anlamak ve alışmakta zorlandıkları sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri beraberinde getirdi. Tüm bu sürece tanıklık etmiş olan Viktorya dönemi değerler sistemi ve sosyal düzeni ise söz konusu değişime başarıyla uyum sağladı. Bu sebeple, 1880'li yılların sonuna gelindiğinde bir grup sanatçı ve entelektüel, yalnızca kabul görmüş değer ve geleneklere değil, dönemin estetizmin etkisi dışında kalan sanat ortamına da karşı gelmeye başladı ve 19. yüzyılın son senelerinde Çöküş / Dekadans (*Decadence*) adını verdikleri karamsar bir sanat akımıyla Viktoryen toplum ve değerlerini acımasızca eleştirdi. Çöküş / Dekadans sanatçıları olumsuz bir bakış açısına sahip olmalarının yanı sıra, normal yerine anormali, doğal olan yerine suni olanı yeğledi ve etkili oldukları dönem süresince hep "yeni"yi aradı.[1]

***Aubrey Vincent Beardsley* (1895), Jacques-Émile Blanche (1861-1942), Ulusal Portre Galerisi, Londra.**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blanche_Beardsley.jpg

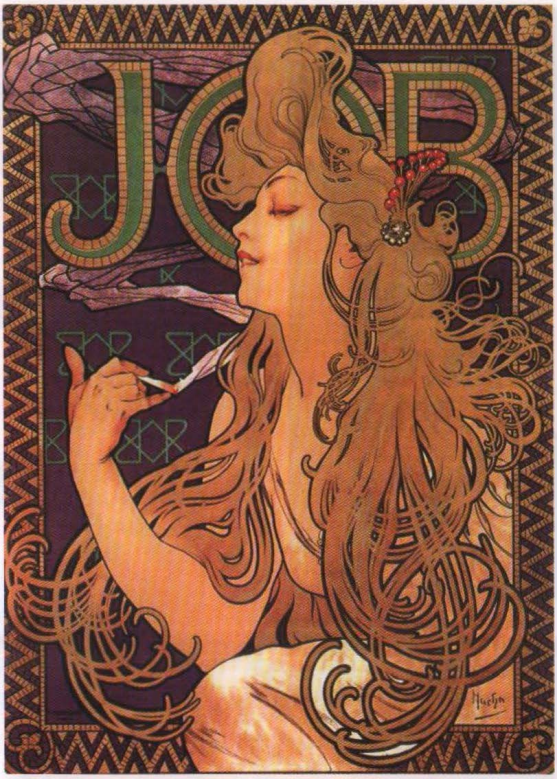
19. yüzyılın sonunda Viktoryen yaşam tarzını cüretkârca eleştiren, döneme adını veren ve "Tek bir amacım var, grotesk olmak. Eğer grotesk değilsem ben bir hiçim"[2] diyen bir sanatçı vardı: Çöküş / Dekadans akımının önemli ismi, yüzyıl sonunun (*fin de siècle*) kötü çocuğu Aubrey Vincent Beardsley (1872-1898). Beardsley, sanatını geliştirirken yüzyılın tüm hâkim değerlerini küçük gören, bu değerlere saldıran ve kendi üstünlüğünü ileri süren Çöküş / Dekadans'a ek olarak, fikirlerin semboller yoluyla yansıtılmasını savunan sembolizm ve yalnızca sanatta değil hayatın her alanında güzellik ve estetik değerlerin baskın olması gerektiğini savunan estetizmin de etkisi altında kalmıştı. Nesne ve anlam arasındaki doğrudan ilişkiyi vurgulayan sembollere odaklanmış olan sembolizmi takip eden sanatçılar, gündelik hayatın hallerine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıyor, sanatın güzelliğinden zevk almayı ve toplumun belkemiği haline gelmiş olan ekonomiyi düzeltmeyi arzu ediyor, sosyal ve siyasi endişelerini sembolizmin değişkenliği yoluyla ortaya çıkarmanın yollarını arıyordu.[3] 19. yüzyılın ortalarından itibaren Endüstri Devrimi neticesinde ortaya çıkan materyalizme ve Britanya'nın mütehakkim ve muhafazakâr Viktoryen düzenine karşı bir başkaldırı olarak gelişen estetizm ise yalnızca resim değil, edebiyat, iç tasarım, müzik ve moda gibi farklı alanlarda herhangi bir ahlaki, siyasi veya toplumsal mesaj vermek yerine "sanat için sanat" düsturunu benimsiyor ve güzelliğin peşine düşüyordu.[4]

Beardsley, *Art Nouveau* (yeni sanat) akımının önemli isimlerinden biri oldu ve kendisinden sonra gelen birçok 20. yüzyıl grafik sanatçısını derinden etkiledi. Başta İngiltere olmak üzere Endüstri Devrimi'nin hâkim olduğu ülkelerde, 19. yüzyılın taklit eden tarihselciliğinden bağımsız yeni bir akım olarak doğmuş olan *Art Nouveau*, 1890-1910 arasında Avrupa ve Birleşik Devletler'de mimarlık, mücevher ve cam tasarımı ve illüstrasyonlarda etkili oldu. Rokokonun yanı sıra Kelt ve Japon sanatından etkilenmiş olan ve çiçekler, yapraklar ve filizler benzeri doğal formları

betimleyen, geometrik çizgiler üzerine kurulu bir dekoratif sanat anlayışını ortaya koydu. *Art Nouveau* sanatçıları için esas saik, 19. yüzyıla kadar sanatta hâkim olan geleneksel akımlara bir son vermek ve sanatı modernleştirmekti. Onlara göre, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan üretim anlayışı neticesinde sanat eserlerinin kalitesi düşmüş ve yaratıcılık ve ustalık tamamıyla göz ardı edilerek eski eserlerin ucuz kopyaları imal edilmeye başlamıştı. *Art Nouveau* ise yalnızca heykel ve resme değil, maharet ve titizlik gerektiren gümüş işçiliği veya marangozluk gibi tüm hünerlere önem veriyor, sanatsal üretimi bir bütün olarak algılıyordu.[5]

Bu yeni sanatın en önemli isimlerinden biri, 1900 yılında Paris'te düzenlenen fuarda (l'Exposition Universelle) kendini iyice göstermiş olan Çek sanatçı Alphonse Mucha (1860-1939) oldu. Her ne kadar bir *Art Nouveau* sanatçısı olarak addedilmekten pek hazzetmiş olmasa da, Mucha 1871'de nihayete eren Fransa-Prusya Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 senesi arasında kalan ve bilhassa Fransa için kültürel, sanatsal ve teknolojik unsurlar açısından inkişaf sembolü haline gelmiş olan barış ve refah dönemi *Belle Époque*'un (Güzel Çağ) en önemli ustalarından biri olarak anıldı. İllüstrasyonlarında kullandığı yumuşak renkler, Bizans mozaikleri benzeri geometrik şekiller, çiçek ve bitki desenleri *Art Nouveau*'nun tanımlayıcı özellikleri haline geldi. Resimlerinde çoğunlukla topuz yerine uçuşan saçları olan ve neoklasik elbiseler giyen kadın tasvirlerini kullanan Mucha, hazırladığı reklam posterlerinin birinde bir kadını sigara içerken betimleyerek, toplum içinde bu tarz bir davranışın makbul olmadığını kesin bir şekilde telaffuz eden Viktorya dönemi kadınından çok farklı bir yeni kadın imajı da yaratmayı başarmıştı.[6] Beardsley de benzer bir yolu sanat yaşamı boyunca izleyecekti.

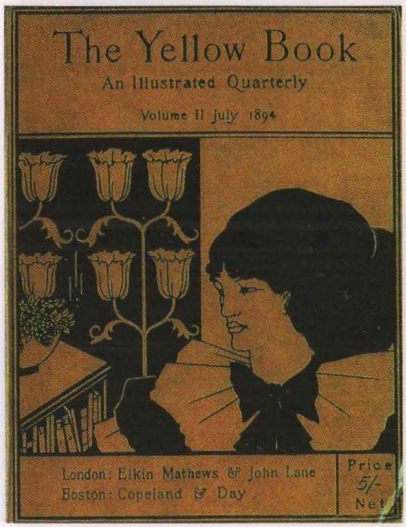
Küçük yaşlardan itibaren edebiyat ve müzik eğitimi alan, kız kardeşiyle birlikte verdiği piyano konserlerinde "çocuk deha" olarak anılan Beardsley

Alphonse Mucha'nın Job Sigara Kağıdı reklamı için hazırladığı poster (1896).

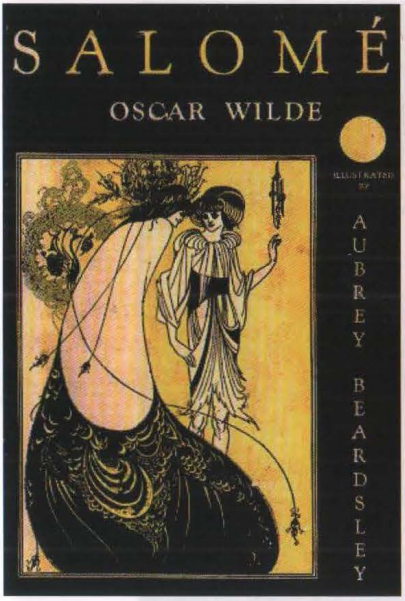
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alphonse_Mucha_-_Job_Cigarettes_(..jpg?uselang=tr

yedi yaşına geldiğinde, yirmi yıldan az bir zaman içinde onu öldürecek olan tüberküloz hastalığına yakalandığı çoktan fark edilmişti. Akabinde yatılı bir okulda eğitim görmeye başlayan illüstratör, 1889'da Londra'da bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı ve bu işi ünlü yayıncı Joseph Malaby Dent (1849-1926) ile anlaşana kadar sürdürdü. 1894 senesinde alışılagelmiş geleneksel dergiler tarafından yazıları kolaylıkla kabul edilmemiş olan sanatçılar için Londra ve Boston'da yayın hayatına dâhil olan ve editörlüğünü Amerikalı yazar Henry Harland'ın (1861-1905) yaptığı *The Yellow Book*'un (Sarı Kitap) sanat editörlüğü görevini üstlendi. 1896 yılında *The Savoy*'u yayımlamaya başladı ve bu derginin ilk sayısında George Bernard Shaw (1856-1950) ve William Butler Yeats (1865-1939) gibi yazarların eserlerine yer verdi. Bizzat yazmaya başladığı ama asla bitiremediği, Alman besteci Richard Wagner'ın (1813-1883)' 1845 tarihli aynı adlı operasının da kahramanı olan, Ortaçağ Almanya'sının ünlü şair ve müzisyeni (*minnesinger*) Tannhäuser ve Venüs arasındaki ef-

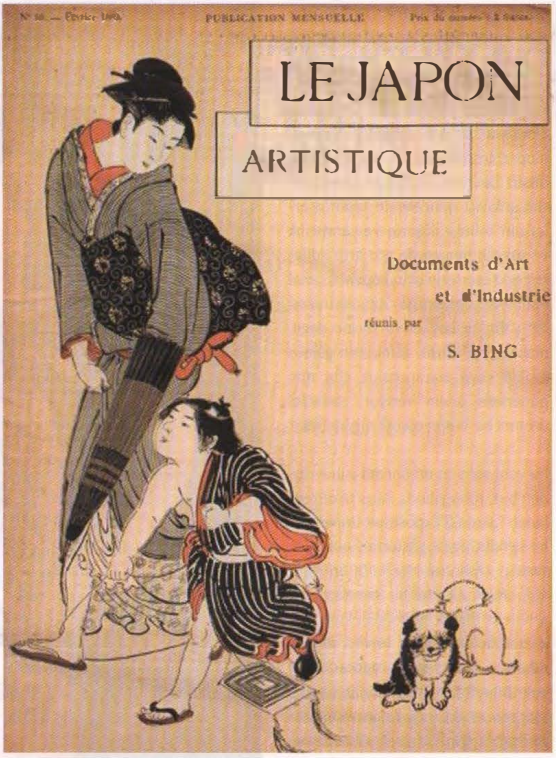

***The Yellow Book* (1894).**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yellow_book_cover.jpg

Aubrey Beardsley, "Tavus Kuşu Etek", Oscar Wilde'ın *Salomé* adlı oyunu (1894) (üstte).

S. Ring, *Le Japon Artistique* (Şubat 1889) (sağda).

sanevi aşkı konu alan *Under the Hill* (Tepenin Altında) adlı erotik romanın ilk bölümünü de burada okurla buluşturdu.[8] Sanat yaşamı boyunca birçok farklı dergi için illüstrasyonlar, ucuz ticari ürünler değil bilakis grafik sanatına ait birer ürün olduğunu düşündüğü *Art Nouveau* posterler, ayrıca karikatürler, tiyatro afişleri ve ilanlar hazırladı. Bu açıdan bakıldığında, estetizmin diğer temsilcilerine benzer şekilde "sanat için sanat" icra etmek fikrini savunduğu gibi, maddi kazanç sağlayacak ve her ne kadar efemeral olsa da özünde yüksek sanat barındıracak ticari eserleri de üretme ve bunları birer sanat eseri olarak kabul ettirme yolunu seçen bir sanatçı oldu.

Aubrey Beardsley'ın hekim, sanat eleştirmeni ve minyatür koleksiyoncusu John Lumsden Propert (1834-1902) için tasarladığı *ex libris* (1894).

https://www.wikiart.org/en/aubrey-beardsley/ex-libris-by-john-lumsden-propert-1894

Hayat hikâyesini kaleme alan yazarlardan birinin belirttiği üzere "güzelliğin kölesi"[9] olan sanatçı, *dandyizm*'in[10] etkisinde kaldı. 18. yüzyıl sonunda İngiliz George Bryan (Beau) Brumell'in (1778-1840) giyim kuşam, hal ve tavırlarından ilham alınarak ortaya çıkan bu akıma, Burjuva Devrimi'nin akabinde, 19. yüzyılın ortalarına doğru Fransa'da Charles Baudelaire (1821-1867), Barbey d'Aurevilly (1808-1889) ve Fransız estetizminin en önemli ismi olan Theophile Gautier (1811-1872) gibi sanatçılar tarafından yeni bir şekil ve yorum kazandırılmıştı. *Dandyizm* tamamıyla maskülen bir kavramdı ve bir *dandy* için kişisel estetik, fiziksel güzellik ve zarafet en önemli mefhumlardı. Sıradanlıktan/bayağılıktan nefret eden *dandy*'ler, Endüstri Devrimi neticesinde burjuva toplumunda kendilerini iyice göstermiş olan eşitlik, endüstri ve yararlılık gibi değerlere tamamen karşı çıkıyor, kendi üstünlüklerini aristokratik tavırları, kusursuz giyimleri ve bayağılık ve kabalık karşısında gösterdikleri küçümsemeyle tanımlıyordu.[11] Britanya *dandyizm*'inin en şöhretli isimlerinden biri olan Oscar Wilde'ın (1854-1900) süs ve ihtişamı yerine, Baudelaire'in disiplin ve itidalini tercih etmiş olan bir *dandy* şeklinde karşımıza çıkması,[12] Beardsley'in güzellik, kibarlık ve zarafete olan saplantılı düşkünlüğünü bir nebze olsun açıklar. Bu aynı zamanda, hiç sevmediği geç 19. yüzyıl dönemi İngiltere'sinin değerlerine dair keskin eleştirel bakışının temellerinden birini oluşturur.

Beardsley'in profesyonel sanat yaşamı yaklaşık altı yıl süren kısacık bir dönemi kapsadı, fakat her zaman,

takip edilmesi çok zor olan hızlı ve yoğun bir üretim safhası olarak algılandı. Hem yaşadığı çeyrek yüzyıllık dönemde, hem de ölümünden sonra yazılmış olan birçok ikinci el kaynakta Beardsley'in adı ve eserleri zikredildiğinde hemen akla gelen ve en çok atıfta bulunulan isim yine Çöküş / Dekadans döneminin en önemli temsilcilerinden Oscar Wilde'dı. Wilde'ın kendisinden önce ve sonra birçok yazılı ve görsel esere konu olan, yaptığı Yedi Tül Dansı neticesinde amcası Kral Herod'dan Vaftizci Yahya'nın başını isteyip alan Prenses Salome'yi anlattığı tek perdelik Fransızca trajedisi *Salomé* (1891), yayınlandıktan üç yıl sonra sevgilisi Lord Alfred Bruce Douglas (1870-1945) tarafından çok da başarılı olmayan bir şekilde İngilizceye çevrildi. Bu nüshanın tam sayfa siyah beyaz çini mürekkebi illüstrasyonları Beardsley tarafından hazırlandı, ancak kitap basılmadan sansüre takıldı.[13] Bundan bir yıl sonra Wilde'ın eşcinsellik sebebiyle tutuklanması esnasında kolunun altında taşıdığı ve büyük olasılıkla Fransızca bir roman olan sarı ciltli kitabın *The Yellow Book* sanılması üzerine Beardsley, derginin sanat editörlüğü görevinden alındı. Bu kitabın Pierre Louÿs'in (1870-1925) *Aphrodite* adlı romanı olduğu birden fazla kaynakta belirtilmişse de,[14] bahsi geçen eserin basım yılı 1896'ydı ve bu yüzden yazarın bu kitabın bir kopyasına 1895'te sahip olması da imkânsızdı. Wilde'ın tutuklanmasının akabinde *The Yellow Book*'ta yazıları yayımlanan bazı ünlü yazarlar dergiye bir daha katkıda bulunmayacaklarını belirtti ve basımevinin camları bir grup tarafından kırıldı. Beardsley'in şiddetli bir biçimde protesto edilip işini kaybetmesinin en önemli sebebi Wilde'la arasındaki işbirliği ve arkadaşlıktı hiç şüphesiz, ama *Salomé* için hazırladığı ve kadınlarla ilgili bakış açısını tüm açıklığı, farklılığı ve cesurluğuyla anlatmış olan çizimler de bu olumsuz ortama katkıda bulunmuştu.

Beardsley, 1848 yılından itibaren kendilerine Ortaçağ ve geç Rönesans sanatını (Raffaello öncesi sanatçıları) örnek almış olan preraffaellistlerin yeşil-mavi gözlü, bakır renkli uzun bukleleri olan, düşünceli ve vakur duruşlu duygusal Rönesans kadınlarından esinlenerek yaratmış olduğu dişi karakteri, yüzyılın sonunda yaptığı çizimlerde yepyeni ve nispeten ürkütücü ve şeytani bir kadın/hermafrodit havasına büründürdü.[15] Bunu yapmasındaki temel amaç, Viktorya dönemi kadınlarının aslında hiç de göründükleri gibi olmadıklarını ve özel hayatlarında ve iç dünyalarında çok farklı hikâyeler ve davranışlar barındırdıklarını illüstrasyonları aracılığıyla yansıtmaktı. İncil'de bahsi geçen bir kadının hikâyesi üzerinden dişi imgesini yoğun bir erotizm ve ürkütücülükle ve cinsel açıdan bağımsız, çok güçlü bir karakter şeklinde betimleyen bu *Salomé* illüstrasyonları,[16] Viktorya dönemi kadınının sahip olması gerektiği varsayılan uysallık, tevazu ve çekingenlik gibi vasıfların tam tersi görsel mesajlar verdi ve eleştiri oklarını sanatçının üzerine çekti.

Aubrey Beardsley, sanatı şekillenip olgunlaşırken döneminin diğer sanatçılarına benzer bir şekilde siyah beyaz fotoğrafçılıktan çok etkilendi; hatta kendisiyle özdeşleşmiş olan siyah beyaz illüstrasyonları, fotoğrafları çekildikten sonra fotomekanik bir işlem olan klişe baskı yöntemiyle çoğaltıldı.[17] Preraffaellist kardeşliğinin son dönemlerinin etkisinde kaldığında doğrudan ilham aldığı isim, 1891 yılında ona sanatçı olması tavsiyesinde de bulunan Sir Edward Coley Burne-Jones'tu (1833-1898). İlk siyah beyaz illüstrasyonlarını Sir Thomas Malory'nin (1405-1471) Kral

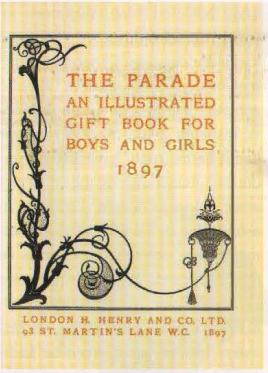

Henri de Toulouse-Lautrec'in *dandy* yazar Édouard Dujardin (1861-1949) ile birlikte hayranı olduğu kabare yıldızları Jane Avril'i (1868-1943) izleyici, Yvette Guilbert'i (1865-1944) ise şarkıcı olarak resmettiği Divan Japonais adlı kafeşantanın (*café chantant*) reklamı (1892-1893).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Henri_de_Toulouse-Lautrec_009.jpg

Aubrey Beardsley, *The Parade* başlık sayfası (1897).

https://archive.org/stream/parade-illustrate00whit#page/n7/mode/2up

Arthur, Merlin, Guinevere, Lancelot ve diğer yuvarlak masa şövalyelerinin herkes tarafından çok iyi bilinen hikâyelerini anlattığı *Le Morte d'Arthur* (Arthur'un Ölümü; ilk basım 1485) adlı kitabının J.M. Dent'in yayınevince basılan 1893-94 tarihli kopyası için hazırladı. Jane Austen (1775-1817) ve Alfred Tennyson (1809-1892) gibi yazarların eserlerini yayımlayan bu yayınevi, Beardsley'i de sanat dünyasının merkezine taşıyacaktı. Sanatlar ve El Sanatları akımının ünlü ismi William Morris (1834-1896), *Le Morte d'Arthur*için yarattığı imgelerde Burne-Jones'unkileri örnek almış olduğu iddiasıyla Beardsley'i intihalle suçlayınca, sanatçı Malory'nin kitabı için Japon sanatı, karikatür, Yunan vazo motifleri ve 16. yüzyıl İtalyan illüstrasyonlarından etkilenip geliştirdiği kendi grotesk tarzını yarattı.[18] "Sanat için sanat" fikrinin destekçilerinden olan Amerikalı ressam James Abbott McNeill Whistler (1834-1903) da ilham aldığı isimlerden biriydi.[19] Alexander Pope'un (1688-1744) 1712'de yazdığı ve 1714'te düzelterek yeniden yayımladığı, bir soylunun diğer bir soylunun kızının saçından bir bukle kesmesi neticesinde vuku bulan önemsiz ve gereksiz kavga ve anlaşmazlığı alaycı bir tonla eleştirdiği *The Rape of the Lock* (Bukleye Tecavüz) adlı şiiri için Beardsley 1896'da illüstrasyonlar hazırlamış, Whistler bunları gördüğünde "Aubrey, çok büyük bir hata yapmışım, sen çok büyük bir sanatçısın" diyerek sanatçıyı gözyaşlarına boğmuştu.[20]

Aubrey Beardsley, *Le Morte D'Arthur* (1893-94).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_morte_d-arthur-201.gif

Aubrey Beardsley'in geniş siyah ve beyaz alanların hâkim olduğu illüstrasyonlarındaki kaligrafivari çizgilere ve çevre çizgilerinin kalınlığına bakıldığında –her ne kadar 1894'te bir mülakat sırasında kendisi söz konusu etkiyi garip bir biçimde reddetmiş olsa da–[21] Japon *ukiyo-e* tahta baskılardan etkilendiği açık bir şekilde ortaya çıkar.[22] *Ukiyo-e* sanatçıları bu illüstrasyonlarda günlük hayatın içinde akla gelebilecek her yerde, yürümek ve çay içmek benzeri her türlü fiziksel etkinliği yapan ve hissettiklerini mimiklerle yansıtan, müzisyen ve geyşa gibi farklı insanları tasvir eder.[23] "Yüzen dünyanın resimleri" anlamını taşıyan tahta baskılar ilk başta tek renkliyken 18. yüzyılın ortasından itibaren çok renkli olarak üretilmeye başlandı ve Beardsley ya da Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901) benzeri *Art Nouveau* illüstratörleri için ilham kaynağı olmakla kalmayıp, doğayla ilgili izlenimlerini resimlerine yansıtmış olan Claude Monet (1840-1926) gibi empresyonistleri ve Edgar Degas (1834-1917), Vincent van Gogh (1853-1890) ve Pierre Bonnard (1867-1947) gibi sanatçıları da etkiledi. 1800'li yılların ortasından itibaren bu ilgi kapsamında Batılı sanatçıların ilham aldığı en önemli iki *ukiyo-e* ustası Kitagawa Utamaro (1753-1806) ve Katsushika Hokusai (1760-1849) oldu. 1878'de Paris'te düzenlenen Dünya Fuarı esnasında Batı'daki etkisi (*japonisme*) çok yoğun hissedilmiş olan Japon sanatına dair, 1888-1890 arasında ünlü sanat simsarı Siegfried "Samuel" Bing (1838-1905) tarafından *Le Japon Artistique* adlı bir dergi bile yayımlandı. Beardsley, Utamaro'yu ve diğer *ukiyo-e* sanatçılarını İngiltere'ye tanıtan önemli isimlerden biri olan Whistler'ın[24] Japon motiflerini uyarlama ve dönüştürme yeteneğine hayran kaldı.[25] Ressamın 1870'lerde milyoner sanat koleksiyoncusu Frederick Richards Leyland'ın (1831-1892) Londra'daki evinin bir odasının duvarlarına yaptığı iki adet tavus kuşu tasvirinden *Salomé*'nin illüstrasyonlarını hazırlarken çok etkilendi ve Japon sanatında birçok sanatçı tarafından sıkça kullanılmış olan bu imgeyi

Beardsley'in şiddetli bir biçimde protesto edilip işini kaybetmesinin en önemli sebebi Oscar Wilde'la arasındaki işbirliği ve arkadaşlıktı hiç şüphesiz, ama Salomé *için hazırladığı ve kadınlarla ilgili bakış açısını tüm açıklığı, farklılığı ve cesurluğuyla anlatmış olan çizimler de bu olumsuz ortama katkıda bulunmuştu.*

ünlü "tavus kuşu etek" tasarımında kullandı.[26] Bu açıdan bakıldığında, 1893'te ressam ve yazar Sir William Rothenstein'ın (1872-1945) kendisine hediye ettiği Utamaro'nun *shunga*[27] kitabının, gördüğü ilk örnek olmadığı aşikârdır.[28] Özellikle Aristofanes'in MÖ 411'de yazmış olduğu ünlü tek perdelik komedyası *Lysistrata* için 1896'da hazırladığı illüstrasyonlarda Japon erotik resimlerinin etkisi, aşırı abartılı fallik imgelerle kendisini belirgin bir biçimde gösterir. Metinden bağımsız olarak tek başlarına incelendiklerinde basit bir şekilde pornografik olarak değerlendirilebilecek bu çizimler,[29] her ne kadar şok edici kabul edilseler de, aynı zaman diliminde Belçikalı sanatçı Félicien Rops (1833-1898) gibi çizerlerin bazı tasvirleriyle karşılaştırıldıklarında pek de müstehcen sayılmazlar.[30]

Beardsley, 1892'deki Paris seyahati esnasında *Art Nouveau*'nun başka önemli bir ismi olan Henri de Toulouse-Lautrec'in Paris'in gece hayatını tasvir ettiği posterleriyle ve Japon etkisinin hâkim olduğu yüksek sanatıyla da tanıştı. İngilizceyi gayet iyi konuşan Fransız sanatçı da Londra'yı ziyaret ettiği zamanlarda Beardsley, Wilde ve Whistler ile görüştü. Aynı Beardsley'de olduğu gibi, Toulouse-Lautrec'in illüstrasyonlarında da *ukiyo-e*'nin izlerini olanca açıklığıyla sürmek mümkündür. Sıklıkla kullanılmış gölgeler, düz renkleri çevreleyen güçlü çizgiler, kırpılmış kompozisyonlar ve eğik açılar Hokusai'nin sanatçının üzerindeki etkisinin somut kanıtlarıdır.[31]

Tüm bu yoğun uluslararası iletişim ve etkileşime rağmen, çok kısa sürmüş olan hayatı ve on yaşına geldiğinde sanatının ana hatlarının oturmaya başlamış olması da göz önüne alındığında, Beardsley'in çocukluk yılları boyunca çok popüler ve etkili olmuş olan renkli resimli kitaplarından etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Bunların yaratıcıları, "üçlü otorite" olarak adlandırılan, bugün adlarına çocuk edebiyatı madalyaları verilen Randolph Caldecott (1846-1886) ile Kate Greenaway (1846-1901) ve hiç şüphesiz Walter Crane (1845-1915) idi. Hayatının ilk yıllarında çok meşhur olan Caldecott illüstrasyonlarına na-

***The Rape of the Lock* (1896).**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RapeLockyCave_of_Spleen1.jpeg

Kitagawa Utamaro, *Chofu Şehri'nde Tamagawa Irmağı* (y. 1804), tahta baskı.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%27The_Tamagawa_River_in_Chofu_City%27_by_Kitagawa_Utamaro,_Honolulu_Museum_of_Art_-_13749.jpg?uselang=tr

Katsushika Hokusai, *Kanagawa'nın Büyük Dalgası* (y. 1830-1832).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tsunami_by_hokusai_19th_century.jpg?uselang=tr#file

sıl yaklaştığı pek kestirilemese de,[32] 1890'lı yıllarda Beardsley'in yaptığı illüstrasyonları görünce dehşete düşen[33] Greenaway'in kitaplarındaki "acayip bir şekilde giydirilmiş olan" karakterler ve "düz, aşırı basitleştirilmiş ve dekoratif" tasvirler çocukluk dönemi boyunca sanatçıyı derinden etkiledi ve zaman içinde olgunlaştırdığı tekniğinin temellerinden birini oluşturdu.[34] Beardsley, 1865-1876 arasında illüstrasyonlarını büyük bir itinayla hazırlamış olduğu otuz yedi adet renkli oyuncak kitap (*toy book*) sayesinde çocuk edebiyatı eserleri tarihinde önemli bir yer edinmiş olan Walter Crane'in "tek kutsal Crane [eseri]" olarak tanımladığı bir tablosunu 1894 yılında *The Yellow Book*'un bir nüshasında yayımladı.[35] Bu eser, sanatçının Rönesans ressamı Sandro Botticelli'nin (1445-1510) aşk tanrıçası Venüs'ün doğuşu tasvirini yeniden yorumladığı *The Renaissance of Venus* (Venüs'ün Yeniden Doğuşu) adlı 1877 tarihli tablosuydu. Bunun öncesinde, 1892'de resimde çizginin/hattın önemini anlatma arzusunda olduğu söyleyen Beardsley, bu ayrıntının Crane tarafından *Art Journal* adlı yayında açıklandığını da belirtmişti.[36] Bu kapsamda yorumlandığında, Japon sanatının üzerindeki etkisi aşikâr olan Crane'in çizgilerinin Beardsley'in sanatsal gelişiminde de bir etkiye sahip olduğunu zikretmek çok da yanlış olmayacaktır.

Uzun lafın kısası, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğup büyümüş olan her Anglo-Amerikan çocuk gibi Beardsley de döneminin yeniliklerle dolu çocuk kitaplarını okumuş, bunlardan etkilenip feyz almış ve sanat yaşamı süresince hazırladığı illüstrasyonlarda kendi tarzını geliştirmiş ve çizimlerine yansıtmıştı. 1897 yılında kız ve erkek çocuklar için yayımlanmış olan *The Parade* (Londra: H. Henry and Co. Ltd) adlı bir resimli armağan kitabın başlık sayfası için hazırladığı illüstrasyonda bile Japon sanatının yoğun etkisiyle çizildiği çok belli olan siyah beyaz *Art Nouveau* [lilizler, sanatçının isminin baş harfleri sayfanın alt köşesine ilişti-rilmemiş olmasına rağmen Aubrey Beardsley adını apaçık bir şekilde gözler önüne serer.

Geç 19. yüzyılın tüm kabul görmüş sembolleri ve değerlerine karşı çıkan Beardsley, özellikle kız çocukları üzerinde büyük etkisi olan masallardan birini de kendine has bakış açısı-

19. yüzyılın son çeyreğinde doğup büyümüş olan her Anglo-Amerikan çocuk gibi Beardsley de döneminin yeniliklerle dolu çocuk kitaplarını okumuş, bunlardan etkilenip feyz almış ve sanat yaşamı süresince hazırladığı illüstrasyonlarda kendi tarzını geliştirmiş ve çizimlerine yansıtmıştı.

Kitagawa Utamaro, *Aşığının Odasında Bir Geyşa* (1800-1806), tahta baskı.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brooklyn_Museum_-_%27Kaiyoikomachi%27_A_Geisha_In_Her_Lover%27s_Room_from_Futaba_gusa_Nanakomachi_-_Kitagawa_Utamaro_.jpg?uselang=tr

na uygun bir son hazırlayarak 1894'te *The Yellow Book*'un bir sayısında yayımladı. Bu, birçok Avrupalının 1697'de Charles Perrault'nun (1628-1703) yayımladığı *Cendrillon* adlı masal sayesinde aşina olduğu, ancak geçirdiği değişimler sebebiyle Alman Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) Grimm Kardeşler tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında anlatılmış olan hikâyeye pek de benzemez hale gelmiş olan *Cinderella*'ydı. Beardsley, masala ünlü groteskliği ve acımasız eleştiri alışkanlığına uygun bir son yaratarak "Prenses Cinderella"nın Prens ile evlenmesinden sonra büyük üvey kız kardeşi "Arabella" tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü yazdı. Her ne kadar Grimm Kardeşler'in masalında kötü kardeşlerin isimleri telaffuz edilmemiş olsa da, Beardsley belki de iki sene sonra illüstrasyonlarını hazırladığı Pope'un şiiri *Bukleye Tecavüz*'ün saçı kesilen ana karakteri Belinda'nın ilham kaynağı olan Arabella Fermor'dan (1696-1737) etkilenerek kız kardeşe bu adı vermişti. Ona göre ölümün nedeni, meşhur balo sırasında Cinderella'nın dans ederken giydiği ve kaybolduktan sonra asla bulunamayan camdan ayakkabılarının Arabella tarafından toza dönüştürülerek Cinderella'ya yedirilmesiydi.[37] İncelik/narinlik/kırılganlık sembolü olan bu son derece feminen ikonik objelerin Beardsley tarafından tuz buz edilmesi hem masala trajik, şok eden ve kabul etmek yerine sorgulayan bir yeni son sunuyor, hem de toplumda kadınlıkla iç içe geçip özdeşleşmiş bir günlük hayat objesini tamamıyla yok ediyordu.

Walter Crane, *The Renaissance of Venus* (1877).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_T._Crane_-_The_Renaissance_of_Venus_(1877).jpg

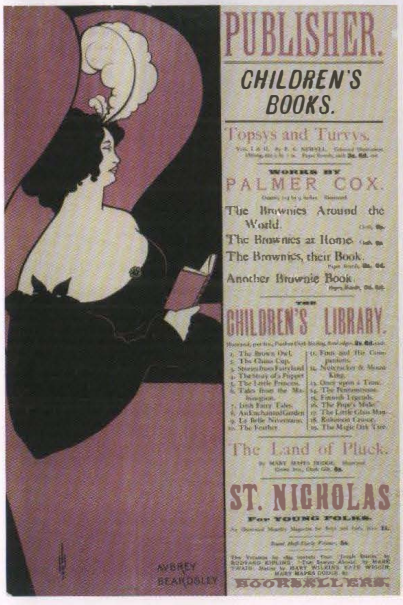

Aubrey Beardsley, *The Slippers of Cinderella* (1894).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cinderella_Beardsley.jpg

Aubrey Beardsley, Çocuk Kitapları Posteri (1894), Victoria ve Albert Müzesi, Londra.

http://collections.vamac.uk/item/O695338/publisher-childrens-books-poster-beardsley-aubrey-vincent/

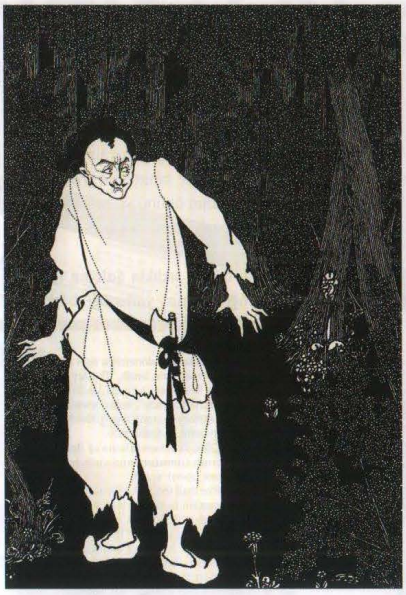

Beardsley'in renkli illüstrasyonundaki Cinderella'sı, bilinen Grimm karakterinin aksine, üzerinde yıldız işlemeleri olan mavi ipekten bir elbise yerine omuzları açık kıpkırmızı bir elbise giymiştir. Elbisenin üzerindeki siyah önlüğe kırmızı güller işlenmiştir ve eteklerin ortasında abartılı büyük siyah kurdeleler vardır. Cinderella, preraffaellist kadınlarınınkini andıran –ama tepesine devasa bir beyaz kuştüyü iliştirdiği– bakır kızılı saçlarını Viktoryen kadınlar gibi topuz yapmak yerine omuzlarına salmış, tam olarak neresi olduğu anlaşılamayan kör bir noktaya belli belirsiz bir öfkeyle/şüpheyle bakmaktadır. En önemli ayrıntı, Cinderella'nın eteklerinin dönemin kadınlarının hiç de alışık olmadığı kadar kısa olmasıdır. Beardsley'in masal kahramanının dizlerinin hemen altında biten eteklerini hem dönemin alışkanlıklarına karşı çıkmak, hem de Cinderella'nın topuklu cam ayakkabılarını giymediğini vurgulamak için özellikle kısa tuttuğu aşikârdır. Herkesin bildiği, rahatlıkla tahayyül ettiği ve kendisini tanımlayan o kırılgan ayakkabıların yerine Cinderella artık düz, renksiz ve narinlik ya da zarafetini vurgulamayan, cinsiyetsiz, herhangi bir sosyal sınıfa ait olmayan, neredeyse görülmeyen pabuçlar giymektedir. İllüstrasyondaki kadın etrafında insanların pervane olduğu bir prenses olmaktan çok, bir bahçede tek başına birilerinin –küçük bir ihtimalle, cam ayakkabılarının– geri dönmesini bekleyen yalnız ve bağımsız bir kadın haline gelmiştir.

Aynı yıl benzer bir renkli litografiyi Beardsley, T. Fischer Umwin Yayınevi'nin yayımladığı çocuk kitaplarının reklamı için hazırlanmış olan bir poster için de kullandı. Bu efemeral kaynakta tasvir ettiği kadın, Cinderella misali özgür bıraktığı ama daha kısa olan saçlarının üzerinde devasa beyaz bir süs taşıyan, siyah saçlı ve siyah elbiseli, elindeki kitabı okurken idrak ve/veya tahayyül ettiklerinden etkilenerek düşüncelere dalmış olduğu izlenimi veren yalnız bir kadındır. Cinderella gibi açık bıraktığı omuzlarının yanlarında aynı onun eteğindekiler gibi siyah kurdeleler taşımaktadır ama bu defa sadece oturduğu koltuk, dudakları ve kendisini düşüncelere gark eden kitabı kırmızıdır. Bu illüstrasyonun Kanadalı yazar Palmer Cox'un (1840-1924) peri benzeri doğaüstü yaratıklardan bahsettiği *The Brownies* serisi gibi çocuk kitaplarının satışlarının artmasında ne derece etkili olduğu tartışılır bir konu olsa da, Beardsley'in hiç hazzetmediği Viktorya dönemi kadınına farklı bir seçenek olarak sunduğu yalnız, bağımsız ve düşünen, karar veren, bir fikre sahip olan kadın imgesi için çok isabetli bir örnek teşkil ettiği su götürmez bir gerçektir.

Beardsley'in, Çöküş/Dekadans akımı sanatçı ve yazarlarının eserlerini basmakla ünlü olan ve beraber *The Savoy* dergisini çıkardığı Londralı yayıncı Leonard Smithers'ın (1861-1907) yayımlanmayan ama kendisinin "harikulade"[18] olacağını düşündüğü *Forty Thieves* (Kırk Haramiler) başlıklı kitabı için[19] 1897'de bir kapak tasarımı hazırladı. Beyaz guaj boya ve siyah mürekkeple yaptığı Ali Baba, artık adıyla özdeşleşmiş olan siyah beyaz illüstrasyonlarının tüm özelliklerini en etkileyici biçimde göstermesinin yanı sıra, Doğu'ya ilişkin algısını/fikirlerini cinsiyet tanımına yansıttığı çarpıcı bir örnektir.

Aubrey Beardsley, *Ali Baba* kapak tasarımı (1897) (solda).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ali_Baba.jpg

***Ali Baba in the Woods* (1897) (üstte).**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ali_Baba_in_the_Wood.jpg

Herkesin "Açıl susam, açıl" sözcükleriyle açılan hazine dolu mağarayla özdeşleştirmiş olduğu Ali Baba ve Kırk Haramiler, Fransız oryantalist Antoine Galland'ın (1646-1715) 1704'ten 1717'ye kadar yayımlanan *Binbir Gece Masalları*'na eklediği ve aslen Halep'te dinlemiş olduğunu iddia ettiği bir hikâyedir. 19. yüzyılın bazı popüler çocuk kitabı illüstrasyonlarında rastlanan maskülen/maço Ortadoğulu stereotip yerine, Japon sanatından aldığı etkiyi doğrudan kâğıda geçirdiği çiziminde Beardsley, aşırı oburluğu ve açgözlülüğü neticesinde bir insandan bir et yığınına dönüşen, şişman ve bu kötü huyunu kanıtlarcasına cinsiyetsiz gövdesinde sayısız mücevher ve aksesuar taşıyan bir Ali Baba tasvir etmiştir. Ali Baba'nın erkek olabileceğini ima eden iki ayrıntı, kadınsı küçük ağzının üzerinde taşıdığı incecik bıyık ve kemerli burnudur; yarı kapalı gözlerinin üzerinde itinayla şekillendirilmişçesine duran kavisli kaşları ve sağ elinin yüzüklerle dolu parmaklarının ucunda özellikle vurgulanmış olan sivri tırnakları ise tasviri kadınsı kılan detaylar olarak karşımıza çıkar. Ali Baba değerli taşlarla bezeli, Doğu'nun sembollerinden biri olan türbanla başını sıkıca kapamıştır ve güvenilmez olduğunu ima edercesine –belki zenginliğini daha fazla gözler önüne sermek için daha fazla mücevher, belki de düşmanına savuracağı bir hançer tuttuğu– sol elini bilerek kurnazca arkasında saklamaktadır.

Beardsley'in kitap için hazırladığı ikinci illüstrasyon ise Ali Baba'yı –*Bukleye Tecavüz*'deki çizimlerine benzer şekilde– iğneyle nakşedermişçesine çizdiği bir arka planın, ormanın ortasında tasvir eder. Ali Baba bu çizimde yine yalnızdır ama kapaktaki hali ve duruşunun tersine zayıf, ürkek ve tetiktedir. Çok da belirgin olmayan fiziksel özellikleri dışında, üzerinde sivri burunlu ayakkabıları hariç kendisini Doğulu olarak etiketleyecek herhangi bir sembol taşımamaktadır; belindeki baltasıyla herhangi bir ormanda rastlanabilecek herhangi bir adamdır bu resimde. Belli ki sanatçı bu illüstrasyonla masal karakterinin hazineyi keşfedip zengin olmasından önceki sıradanlığını, normalliğini ve biraz da özgüven eksikliğini betimlemek istiyordu.

Beardsley bu çizimin tam zıttı olarak hazırlamış olduğu Ali Baba kapak illüstrasyonuyla hem 20. yüzyılın ilk on senesi boyunca etkili olacak *Art Nouveau* akımının temel özelliklerini gözler önüne serdi, hem de ırk ve cinsiyet bağlamında 19. yüzyıl sonunda Batı'nın Doğu'ya yaklaşımı hakkında bir dizi ipucu sundu. Ali Baba'nın bahsi geçen bu cinsiyetsiz/akışkan cinsiyetli stereotipik Ortadoğulu tanımı, ilerleyen zaman içinde yalnızca Avrupa'da değil, Yeni Dünya'da da etkili ve geçerli oldu ve özellikle erken dönem 20. yüzyıl tüketici kültüründe önemli bir yer tutan reklamlardaki grafik sanatı çalışmalarında kendini gösterdi.

Ali Baba kapak tasarımını hazırlamaya başlamadan önce sağ akciğerini tamamen sarmış olan tüberküloz 1898 yılında, yirmi altıncı yaşını doldurmasına az bir süre kalmışken Beardsley'i hayattan kopardı. Ölmeden önce Katolik mezhebini seçen sanatçı, en iyi bildiği yolla tövbe etmek istercesine, yayınevi sahibi

arkadaşı Smithers'tan *Lysistrata* için hazırlamış olduğu tüm illüstrasyonlarla birlikte diğer "kötü çizimleri" de kendisinden sonra yok etmesini istedi. Ancak Smithers bu isteğe asla uymadı; Beardsley'in ölümünden sonra çoğalttığı kopyaları satmaya ve böylelikle sanatçının grotesk başkaldırısının ününü ve sarsan etkisini sürdürmeye devam etti.

İsmi bugün sıklıkla *Salomé* için yarattığı kadının yansıttığı başkaldırı ve eleştiri dolu grotesk ve erotik çizimlerle özdeşleşmiş olsa da aslında kısacık hayatına farklı sanatsal eğilimler ve devinimler sığdırmış ve yaşadığı döneme dair hoşnutsuzluk ve itirazlarını farklı eserlerinde bire bir yansıtmayı hedeflemiş bir sanatçıdır Beardsley. Bu sebepten olsa gerek, 19. yüzyıl süresince birçok sanatçı tarafından itinayla yapılmış renkli tasvirler yoluyla günlük hayatın içinde kendilerine daha sağlam yerler edinmeye başlamış olan masal kahramanları bile bu başkaldırıdan paylarına düşeni almıştır: Hep kendine göre tanımladığı güzelliğin peşinde koşmuş olan Beardsley'in beğenmeyen, burun büken, sorgulayan ve yeniden yaratan grotesk liği içinde değişmiş, başkaldırmış (belki de gelişmiş) ve –toplumda hâkim olan Viktorya dönemi genel bakış açısına göre– oldukça tuhaflaşmışlardır.

BAHAR GÜRSEL
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Çöküş/Dekadans dönemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erin Smith, "The Art of Aubrey Beardsley: A Fin de Siecle Critique of Victorian Society", http://www.loyno.edu/~history/journal/1992-3/smith-e.htm. Erişim tarihi: 12 Aralık 2016.

2 Gali Ofek, *Representations of Hair in Victorian Literature and Culture* (Surrey: Ashgate, 2009), s. 238.

3 Gail Marshall (ed.), *The Cambridge Companion to the Fin de Siècle* (Cambridge: Cambridge UP, 2007), s. 143, 148.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. "The Aesthetic Movement", http://www.theartstory.org/movement-aesthetic-art.htm. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. "Art Nouveau", http://www.theartstory.org/movement-art-nouveau.htm. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.

6 Patrick Bade ve Victoria Charles, *Alphonse Mucha* (New York: Parkstone Press International, 2013), s. 113; *Art Nouveau* ve Mucha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Victor Arwas, *Alphonse Mucha: The Spirit of Art Nouveau* (US: Art Services International, 1998); David M.H. Kern (ed.), *The Art Nouveau Style Book of Alphonse Mucha* (Mineola, NY: Dover Publications, 1980) ve Jiri Mucha, *Alphonse Mucha: The Master of Art Nouveau* (New York: St. Martin's Press, 1974).

7 Beardsley ve Wagner'in 19. yüzyıl sonu Britanya kültürü üzerindeki etkisi hakkında yazılmış olan bir kitap da mevcuttur: Emma Sutton, *Aubrey Beardsley and British Wagnerism in the 1890s* (Oxford: Oxford UP, 2002).

8 Beardsley'in hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Wilson, "Beardsley, Aubrey (Vincent)", *Oxford Art Online*, http://owww.oxfordartonline.com.library.metu.edu.tr/subscriber/article/grove/art/T007109?. Erişim tarihi: 22 Aralık 2016.

9 David Colvin, *Aubrey Beardsley: A Slave to Beauty* (New York: Welcome Rain, 1998). Sanatçı hakkında şu ana kadar yazılmış en kapsamlı ve önemli biyografi ise Matthew Sturgis'in *Aubrey Beardsley: A Biography* (The Overlook Press, 1999) adlı kitabıdır.

10 Chris Snodgrass'in *Aubrey Beardsley: Dandy of the Grotesque* (Oxford: Oxford UP, 1995) adlı kitabı, Beardsley'in sanatının 19. yüzyıl sonu Viktoryen kültürle doğrudan alakalı olduğunu vurgulamakta. *Dandyizm* kavramı kapsamında, Osmanlı'nın son dönemindeki tiyatro eserlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen, Türkiye'de yazılmış bir yüksek lisans tezi de vardır: Züleyha Çubuk, "Batı Uygarlığının Modern Kahraman Kültü Olarak *Dandy* ve 1839-1923 Dönemi Türk Tiyatrosunda *Dandy*'nin İzleri", yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2012. "*Dandyizm*'i "züppelik" kelimesiyle Türkçeleştirmeyi tercih etmiş olan Şafak Horzum'un da konuyla alakalı bir makalesi bulunmaktadır: "Decadence of Victorian Masculinity, or Dandyism in Oscar Wilde's *Lady Windermere's Fan*", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (2016): 73-86. Türkçe çevirisi için aynı kelimenin kullanıldığı bir başka makale daha mevcuttur: Antoine Defeyt, "Masculine Plural and Singularly Masculine: Oscar Wilde, Charles Baudelaire and Jules Barbey d'Aurevilly: Three Dandies Seen Through the Prism of the Masculinity of the Nineteenth Century", *Erkeklikler: Kimlik ve Kültür Dergisi* (2016): 180-194.

11 Alexander Sturgis, Rupert Christiansen, Lois Oliver ve Michael Wilson, *Rebels and Martyrs: The Image of the Artist in the Nineteenth Century* (Londra: National Gallery Company, 2006), s. 119.

12 *Age*, s. 132.

13 Beardsley tarafından hazırlanmış fakat basılmadan önce sansüre takılmış olan *Salome*'nin ilk baskısına ait illüstrasyonlara British Library'nin sayısal koleksiyonunda ulaşmak mümkündür: http://www.bl.uk/collection-items/first-edition-of-oscar-wildes-salome. Erişim tarihi: 10 Aralık 2016.

14 Helenistik dönem İskenderiye'sinde Chyrsis ve Demetrios arasındaki aşkı anlatan *Aphrodite*, basılan yaklaşık üç yüz elli bin kopyası sayesinde Louÿs'in döneminin en çok satan yazarı olmasını sağlamıştır. Wilde tutuklandığında yanında taşıdığı kitabın *Aphrodite* olduğuyla ilgili yanlış kanıya dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sabine Doran, *The Culture of Yellow, or, The Visual Politics of Late Modernity* (New York&Londra: Bloomsbury, 2013), s. 52-54; Jenny Higgins, "French Poetry and Prose in *Fin-de-Siècle* England: How Women Translators Broke New Ground", Gillian E. Dow, ed., *Translators, Interpreters, Mediators: Women Writers, 1700-1900* (Bern: Peter Lang, 2007), s. 237; H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde* (New York: Dover Publications, Inc., 1973), s. 154.

15 Stephan Tschudi Madsen ve Ragnar Christophersen, *The Art Nouveau Style: A Comprehensive Guide with 264 Illustrations* (New York: Dover Publications, Inc., 2002), s. 236.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Maria Popova, "How Aubrey Beardsley's Visionary Illustrations for Oscar Wilde's 'Salome' Subverted Victorian Gender Norms and Revolutionized Graphic Arts", https://www.brainpickings.org/2016/01/25/aubrey-beardsley-oscar-wilde-salome/ ve Erin Smith, "The Art of Aubrey Beardsley". Erişim tarihi: 19 Aralık 2016.

17 Joan Navarre, *The Publishing History of Aubrey Beardley's Compositions for Oscar Wilde's Salomé* (Dissertation.com, 1999), s. 99.

18 "Aubrey Beardsley & Le Morte d'Arthur", http://www.swanngalleries.com/news/2016/09/aubrey-beardsley-le-morte-darthur/. Erişim tarihi: 22 Aralık 2016.

19 Paragrafta adı geçen tüm sanatçılar ve Beardsley hakkında bilgi için: Julie Flygare, "Aubrey Beardsley, The Pre-Raphaelites, and Victorian Culture", *The Victorian Web: Literature, History&Culture in the Age of Victoria*, http://www.victorianweb.org/art/illustration/beardsley/flygare1.html. Erişim tarihi: 14 Aralık 2016.

20 Hesketh Pearson, *The Man Whistler* (Cornwall: House of Stratus, 2015).

21 Colette Colligan, *The Traffic in Obscenity from Byron to Beardsley: Sexuality and Exocitism in Nineteenth-Century Print Culture* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), s. 190.

22 2016'nın ilk aylarında Shiga'da (Japonya) bulunan Modern Sanat Müzesi'nde bu konuyla alakalı bir sergi düzenlenmiştir. Ayrıntı için bkz. Melynie Yoneda, "Aubrey Beardsley and Japan", 9 Şubat 2016, *The Japan Times*, http://www.japantimes.co.jp/culture/2016/02/09/arts/openings-outside-tokyo/aubrey-beardsley-japan/#.WFpwotXngdg. Erişim tarihi: 21 Aralık 2016.

23 Bernd Growe, *Degas, 1834-1917* (Köln&Londra: Taschen, 2001), s. 61.

24 Snodgrass, *Aubrey Beardsley: Dandy of the Grotesque*, s. 122.

25 Lawrence Gowing (ed.), *The Encyclopedia of Visual Art*, 6. cilt (New Jersey: Prentice-Hall, 1983), s. 43.

26 Phillips Payson O'Brien (ed.), *The Anglo-Japanese Alliance, 1902-1922* (Londra&New York: Routledge Curzen, 2004), s. 213.

27 Edo (Tokugawa) dönemi boyunca, 1600 ve 1900 yıllarında arasında Japon ukiyo-e sanatçıları tarafından üretilmiş olan ve 20. yüzyılın büyük bir kısmında japonya'da yasaklanan tahta baskı erotik resimler.

28 Anna Gruetzner Robins, "Demystifying Aubrey Beardsley", *Art History* 22/3 (1999): 442. Linda Geriner Zatlin, *Beardsley, Japonisme and the Perversion of the Victorian Ideal* (Cambridge: Cambridge UP, 1997) adlı kitabında konuyla ilgili ayrıntılı bir bilgi sunmuştur.

29 Samuel Lyndon Gladden, *Shelley's Textual Seductions: Plotting Utopia in the Erotic and Political Works* (Londra&New York: Routledge, 2002), s. 311.

30 Anthony Powell, *Under Review: Further Writings on Writers, 1946-1990* (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), s. 47-48.

31 "Henri de Toulouse-Lautrec, 1864-1901", http://www.metmuseum.org/toah/hd/laut/hd_laut.htm. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.

32 Haldane Macfall, *Aubrey Beardsley: The Man and His Work* (Londra: John Lane the Bodley Head, 1928), s. 3.

33 Rodney K. Engen, *Kate Greenaway: A Biography* (Londra: MacDonald Future Publishers, 1981), s. 181.

34 Marilynn S. Olson, "John Ruskin and the Mutual Influences of Children's Literature and the Avant-Garde", ed. Elina Druker ve Bettina Kümmerling-Meibauer, *Children's Literature and the Avant-Garde* (Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2015), s. 23.

35 Isobel Spencer, *Walter Crane* (Londra: Studio Vista, 1975), s. 180. Ayrıca, Henry Maas, J.L. Duncan ve W.G. Good (ed.), *The Letters of Aubrey Beardsley* (Rutherford, Madison&Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 1970), s. 72.

36 Rodney K. Engen (ed.): *Walter Crane as a Book Illustrator* (Wiley-Academy, 1975), s. 9.

37 Milly Heyd'in *Aubrey Beardsley: Symbol, Mask and Self-Irony* (New York: Peter Lang, 1986) adlı kitabından alıntı. Julie Flygare, "Aubrey Beardsley, the Pre-Raphaelites, and Victorian Culture."

38 Maas, *The Letters of Aubrey Beardsley*, s. 143.

39 Stephan Wolohojian (ed.), *A Private Passion: 19th-Century Paintings and Drawings from the Grenville L. Winthrop Collection, Harvard University* (New York: The Metropolitan Museum of Art, Yale UP, 2003), s. 336.

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

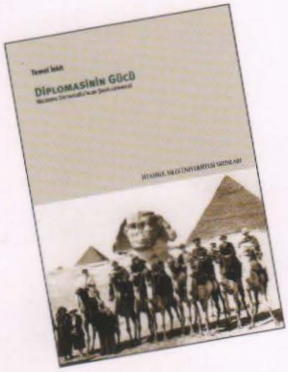

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

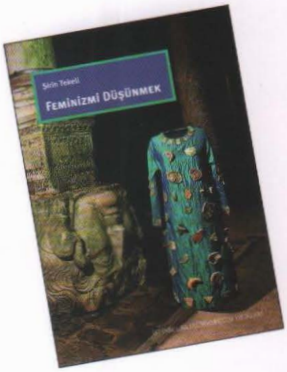
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TEMEL İSKİT
DİPLOMASİNİN GÜCÜ
Modern Ortadoğu'nun Şekillenmesi

316 sayfa, ISBN: 978-605-399-472-5

Türk diplomasisinin tecrübeli isimlerinden Temel Iskit, bu kitabında modern Ortadoğu'nun nasıl şekillendiğini Arap ayaklanmasından Sykes-Picot'a kadar uzanan tarihsel dönemin diplomasisini inceliyor. Kitabın sayfalarında Şerif Hüseyin'den Kral Faysal'a, Cemal Paşa'dan Lord Kitchener'e, Theodor Herzl'den Haim Weizmann'a, Mark Sykes'tan Georges Picot'ya, T.E Lawrence'den Gertrude Bell'e uzanan birçok siyasi ve askeri aktörün bu "şekillenme"deki rollerine geniş bir çerçeve içinde tanık olurken, günümüze uzanan tarihsel zincirin halkalarını yakalamak da mümkün olacaktır.

ŞİRİN TEKELİ
FEMİNİZMİ DÜŞÜNMEK

519 sayfa, ISBN: 978-605-399-473-2

Yıllarını Türkiye'deki kadın sorununun çözümüne vermiş, feminist hareketin öncü isimlerinden Prof. Dr. Şirin Tekeli kitabında, kadın hareketinin 80'lerdeki eylem yıllarını, 90'lardaki örgütlenme aşamalarını, 2000'li yıllardaki kurumlaşmasını yazılarıyla ele alıyor. Tüm bu dönemlerde aktivist olarak yeralan Tekeli, kitabın "eleştirel" bir gözle okunmasını isterken, kadınların kaderini değiştirmek için tek güç olan feminizmle dostça bir ilişki kurmamızı sağlıyor.

CEMİL OKTAY
SİYASİ KÜLTÜR OKUMALARI

157 sayfa, ISBN: 978-605-399-466-4

Prof. Dr. Cemil Oktay bu kitabında, Siyasetname ve Adaletnamelerden başlayarak Osmanlı siyasi düşüncesi üzerine yorumlara; Tursun Bey'in siyaset tanımından Kanun-Esasî tahlillerine, yargı bağımsızlığına, kuvvetler ayrılığına, aydınlar ve halk üzerine yapılmış denemelere kadar uzanan metinlerin tarihî kökenlerine eğiliyor. Bunu yaparken de incelediği metinler arasında birbirine gönderme yaparak, siyasi kültür ekseni etrafında odaklanan gözlemleri ve ortak tespitleri eleştirel bir yöntemle yorumluyor.

İÇİMİZDEKİ ŞİDDET
Ruhsaldan Toplumsala Şiddet Görüngüleri
DERLEYEN FULYA ALGIN TOKMAK

303 sayfa, ISBN: 978-605-399-471-8

İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) tarafından düzenlenen "İçimizdeki Şiddet, İçinde Yaşadığımız Şiddet" başlıklı sempozyumdaki sunumların yazılı hale getirilmesi ile ortaya çıkan bu kitapta psikanalitik kuram ve uygulamalardan yola çıkarak şiddet ve ruhsallık ilişkisi hakkında farklı tartışmaları sanat, tarih ve güncel meseleler eşliğinde takip edeceksiniz.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 52 59 Faks: 0212 253 47 00
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@ bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 1050 Faks: 0212 5513013
e-mail: punto@puntokitap.com